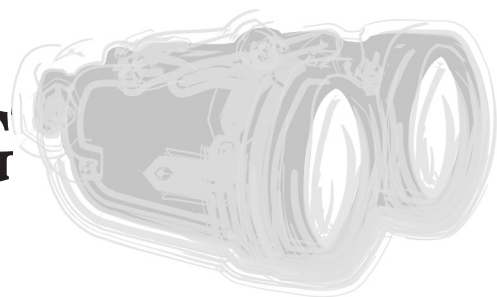

BEZBEDNOST ZAPADNOG BALKANA

TEMA BROJA:

GLOBALIZACIJA I IZGRADNJA DRŽAVE

GODINA 6 • BROJ 21
SEPTEMBAR – DECEMBAR 2011.

Beograd

**BEZBEDNOST ZAPADNOG
BALKANA**

Časopis Beogradskog centra
za bezbednosnu politiku

**GODINA 6 BROJ 21
SEPTEMBAR–DECEMBAR 2011.**

Izdavač:

Beogradski centar
za bezbednosnu politiku

Glavni i odgovorni urednik:

Miroslav Hadžić
redovni profesor na
Fakultetu političkih nauka
Univerziteta u Beogradu

Izvršni urednici:

Sonja Stojanović
direktorka BCBP

Filip Ejđus

asistent na Fakultetu političkih nauka
Univerziteta u Beogradu
Svetlana Đurđević-Lukić
Istraživačica, Institut za međunarodnu
politiku i privredu

Kontakt podaci uredništva

Gundulićev venac 48
office@ccmr-bg.org
tel/fax: +381 11 3287 226

Uredivački odbor

Bari Rajan
Bogoljub Milosavljević
Dragan Simić
Dušan Pavlović
Ivan Vejvoda
Kenet Morison
Kornelius Frizendorf
Marjan Malešić
Nadež Ragaru
Svetlana Đurđević-Lukić
Timoti Edmunds

Prevod:

Zorica Savić-Nenadović
Zoran Ćirjaković
Dejan Pavlović

Lektura i korektura:

Tatjana Hadžić

Dizajn:

Saša Janjić

Kompiuterska priprema:
Časlav Bjelica

Štampa:

GORAGRAF, Beograd

Tiraž:

500 primeraka

Časopis indeksira
bibliografska baza CEEOL

Beogradski centar za bezbednosnu
politiku postoji zahvaljujući podršci
Kraljevine Norveške

Sadržaj

REČ UREDNIKA 1

TEMA BROJA: GLOBALIZACIJA I IZGRADNJA DRŽAVE

Nikola Lakić

DA LI JE GLOBALIZACIJA IZAZOV ILI PRETNJA
NACIONALNIM DRŽAVAMA KAO DOMINANTNOM
OBLIKU POLITIČKE ORGANIZACIJE? 6

Nikola Jović

ZASNOVANOST KRITIKA GLOBALIZACIJE
IZ UGLA NACIONALNE DRŽAVE 18

Mladen Stojadinović

STVARANJE NOVE DRŽAVE U ERU
GLOBALIZACIJE: KORAK U PRAVOM SMERU? 30

Dejan Pavlović

MEĐUNARODNO PRAVO I IZGRADNJA DRŽAVE 41

Marko Kovačević

UTICAJ IZGRADNJE DRŽAVE NA BEZBEDNOSNU
DINAMIKU U OKVIRU TEORIJE REGIONALNOG
BEZBEDNOSNOG KOMPLEKSA 49

Miruna Troncotă

BALKANIZACIJA PROCESA EVROPEIZACIJE:
KAKO SU AKSILOŠKA PITANJA NA ZAPADNOM
BALKANU UTICALA NA IZGRADNJU DRŽAVE 62

Marko Žilović

RAZGRADNJA, RAT, SANKCIJE I IZGRADNJA DRŽAVE
U REGIONU NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE 89

Zoran Ćirjaković

SVOĐENJE POSTJUGOSLOVENSKIH DRŽAVA
I NJIHOVOG STANOVNIŠTVA NA „PRAVU MERU” 103

UPUTSTVO AUTORIMA 116

DCAF

a centre for security,
development and
the rule of law

Beogradski centar za bezbednosnu politiku doprinosi javnom i odgovornom učestvovanju civilnog društva u povećanju bezbednosti građana i države na principima modernog demokratskog društva, kao i unapređenju bezbednosne saradnje sa susedima i uključenju Srbije u evroatlantsku zajednicu.

Kontakt

Beogradski centar za bezbednosnu politiku

Gundulićev venac 48

11000 Beograd

tel/fax 381(0)11-32 87 226

381(0)11-32 87 334

www.ccmr-bg.org

office@ccmr-bg.org

Radove objavljene u ovom časopisu nije dozvoljeno preštampavati, bilo u celini, bilo u delovima, bez izričite saglasnosti Uređivačkog odbora.

Ocene izrečene u člancima lični su stavovi autora i ne izražavaju nužno mišljenje Uređivačkog odbora ili Beogradskog centra za bezbednosnu politiku.

Rat je stvorio državu, a država je stvarala rat“. Ova formula nastanka države, koju je još sedamdesetih godina prošlog veka ponudio čuveni američki politikolog Čarls Tili (1929–2008), predstavljala je proteklih nekoliko decenija nezaobilaznu početnu tačku u svim raspravama o izgradnji države. Ona, bez sumnje, i danas jezgrovitopisuje istorijsko poreklo savremene države u „vatri i pepelu“ organizovanog nasilja. Međutim, poslednje decenije karakterišu znatno kompleksniji procesi i diskursi održanja postojećih država kao suverenih, te formiranja novih državnih tvorevina. Sve veća ekonomska, bezbednosna, politička, kulturna i informatička međuzavisnost, koju je donela globalizacija, kao i okončanje Hladnog rata, pod čijim okriljem je održavana stabilnost jednog broja država, otvorili su na nov način brojna pitanja. Kakav je odnos globalizacije i države? Da li globalizacija potpomaže izgradnju ili razgradnju države? Koji su međunarodni mehanizmi na raspolaganju za podržavanje izgradnje novih država i koliko su oni legalni i legitimni?

Sa idejom da raspakuju ova pitanja, a posebno imajući u vidu iskustvo država nastalih na teritoriji bivše Jugoslavije, grupa mladih istraživača međunarodnih odnosa iz Srbije i Rumunije okupila se 3. i 4. maja 2011. godine na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Konferenciju je otvorio profesor Iver Nojman iz Norveškog instituta za međunarodne poslove, institucije koja je pomogla njeno održavanje. Nojmanovo uvodno predavanje bilo je posvećeno teorijskim razmatranjima države, počev od Platona, preko Hobsa i Makijavelija, pa sve do Čarlsa Tilija i Mišela Fukoa. On je posebnu pažnju posvetio sociološkim pristupima izgradnji države, koje su utemeljili Maks Veber i Emil Dirkem, a koje su kasnije razrađivali njihovi sledbenici. Nakon toga, Nojman je govorio o različitim tipovima političkih zajednica, kao što su rane evropske vladavine, imperije, nomadska stepska carstva, kao i o sistemima koje su oni stvorili. Konačno, u trećem izlaganju profesor Nojman razmatrao je položaj države u vreme globalizacije. On je kritikovao često ponavljajuću tezu, prema kojoj države u vreme globalizacije postepeno zamenjuju drugi akteri, poput civilnog društva ili međunarodnih organizacija. Oslanjajući svoju analizu na koncept racionalnosti vladavine Mišela Fukoa, on je na mnogobrojnim primerima po-

kazao kako države danas ne gube na značaju već samo menjaju način na koji upravljaju. Nojmanova predavanja pratila su izlaganja ostalih učesnika konferencije koja, nakon izmena koja su pretrpela u procesu recenziranja, objavljujemo u ovom broju časopisa Bezbednost Zapadnog Balkana.

Broj otvaraju dva rada koja se bave uticajem globalizacije na autonomiju i funkcionalni kapacitet države. Nikola Lakić se fokusira na ranjivost države do koje dolazi usled nemogućnosti da zaštiti svoje građane od efekata odluka drugih aktera i lančanih procesa koji se pokreću van njenih granica, bilo da je reč o očuvanju socioekonomskog položaja (odnosno održanja države kao ekonomske jedinice sa fiskalnim i monetarnim suverenitetom), bilo o očuvanju bezbednosti, bilo o sprečavanju razvijanja novih identiteta. Međutim, politička uloga države i njen psihološki značaj u ostvarivanju ontološke bezbednosti ostaju prisutni. Eksteralizacija funkcija, koje su nekada bile svojstvene samo vladama, vodi stvaranju poliarhičnog modela uprave, zasnovanog na mnogostrukim mrežama. Tako globalizacija, zapravo, predstavlja izazov za državu, koji od nje zahteva da poboljša svoje veštine upravljanja inkluzivnošću, participativnošću i delegiranjem. Nikola Jović razmatra osnovanost kritika globalizacije, koje dolaze iz ugla nacionalne države. On pruža pregled kritika političkog, ekonomskog i kulturnog aspekta globalizacije, polazeći od pretpostavke da se globalizacija, često neopravdano, karakteriše kao trend sa negativnim posledicama po prirodu nacionalne države. Jović osporava uprošćena stanovišta po kojima je država *a priori* izraz dobrog, a globalizacija izraz lošeg, odnosno po kojima je globalizacija gvozdena ruka, naglašavajući da ne postoji samo jedan model i put uključivanja u globalne procese.

Naredna dva priloga bave se stvaranjem novih država u uslovima globalizacije. Mladen Stojadinović ističe negativne posledice stvaranja novih država u praksi: usložnjavanje međunarodne saradnje, potencijalno destabilizovanje regionalne i globalne bezbednosti (jer je njihov nastanak obično praćen nasiljem), postojanje česte dugotrajne funkcionalne slabosti itd. Po njegovom shvatanju, države treba formirati kada to donosi koristi globalnoj političkoj zajednici, a vlast čini delotvornijom, kao i kada to ne pro-

izvodi nasilje i veće rizike. Međutim, potrebno je definisati preciznije kriterijume, koji treba da proisteknu iz dobrobiti građana, a ne država. Dejan Pavlović istražuje međuzavisnost međunarodnog prava i međunarodne politike u procesu izgradnje države, posebno ulogu međunarodnog prava kao instrumenta za unapređenje kvaliteta demokratskih institucija u tzv. slabim državama. Nedostatak pravnog osnova i razrađenih pravila o angažovanju u ovom procesu vodi i ka tome da postojeći pravni poredak bude okarakterisan kao primitivan. Ko je uopšte nadležan da donosi odluke i kvalifikuje države kao poželjne objekte procesa demokratizacije i izgradnje institucija? Strah (nebezbednost) i solidarnost obično se navode kao argumenti koji idu u prilog intervenciji i ograničenjima suverenih prava država, ali su razrada interpretacije i primena intervencija podložni diskrecionom odlučivanju moćnih država.

Radovi Marka Kovačevića i Mirune Tronkote istražuju regionalnu dinamiku izgradnje država, sagledavajući posebno ulogu Evropske unije kao spoljnog aktera na Zapadnom Balkanu. Kovačević koristi Teoriju regionalnog bezbednosnog kompleksa i odgovarajuću zamisao bezbednosti Kopenhaške škole kao teorijski okvir u kome se sagledava izgradnja države i njen uticaj na regionalnu bezbednosnu dinamiku. On primećuje da je proces izgradnje države moguće posmatrati i kao oblik „prodora” velikih sila u druge bezbednosne komplekse ili potkomplekse. Validnost ove tvrdnje dokazuje na primeru angažmana Evropske unije u potkompleksu Zapadnog Balkana, gde je regionalna bezbednosna dinamika izmenjena pod spoljnim uticajem. Ona se kretala od konfliktne formacije, preko bezbednosnog režima, do „elitne bezbednosne zajednice”, koja predstavlja fazu integracije u evropsku bezbednosnu zajednicu. Tronkota u svom prilogu polazi od konstruktivističke perspektive, odnosno od tvrdnje da akteri i strukture stvaraju jedni druge transformativnom logikom interakcija koje su najvidljivije u izgradnji identiteta. Tako model izgradnje države, koji je na Zapadnom Balkanu primenila međunarodna zajednica, a naročito Evropska unija, mora biti shvaćen kao simboličan proces, u kom učestvuju dva aktera u „odnosu uzimanja i davanja”. „Balkanizacija” i „evropeizacija” predstavljaju idealne tipove, zbog čega se mogu koristiti samo kao teorijski standardi. Svaka analiza

¹ Podaci o istraživanju se nalaze u tekstu koji sledi

koja ih koristi kao kategorije za objašnjavanje, a koja ima aksiološke implikacije (jedna pozitivne a druga negativne) čini metodološku grešku. „Balkanizacija“ nije nužno suprotna „evropeizaciji“, naglašava autorka.

Poslednja dva rada još se direktnije bave problemom izgradnje država na nekadašnjem jugoslovenskom prostoru. Marko Žilović ispituje uticaj raspada države, oružanog sukoba i međunarodnih sankcija na strategije izgradnje država. Na primerima Srbije i Hrvatske on pokazuje kako su u pomenutim uslovima političke elite, umesto da jačaju formalne ustanove, upućene na njihovo slabljenje koje ide na račun „neformalnih i kriminalizovanih kanala“, što određuje dalju putanju ne samo ekonomske i političke tranzicije već i strategiju izgradnje države. Imajući u vidu iskustva Podsaharske Afrike i Zapadnog Balkana, Zoran Ćirjaković ukazuje na to kako je globalizacija, predvođena Zapadom, samo otežavala prevazilaženje etnopolitičkih principa u izgradnji države. Dikursi vezani za demokratiju, ljudska prava i kažnjivost korišćeni su kako bi prikrili činjenicu da je izgradnja država na Zapadnom Balkanu uglavnom bila usmerena ka izgradnji „održivih“ država većinskog naroda. Stavljajući naglasak na postdejtonsku Bosnu i Hercegovinu, autor razmatra i perspektive daljeg nasilnog preoblikovanja postjugoslovenskih država.

Ovom sveskom ne završava se samo šest godina od pokretanja časopisa *Bezbednost Zapadnog Balkana* već i jedna značajna faza u njegovom razvoju. Od 2006. godine, kada je osnovan, pa do danas, časopis je prešao put od interne publikacije istraživača tadašnje Beogradske škole za bezbednosnu politiku do recenziranog naučnog časopisa, koji je počeo da stiče i međunarodnu vidljivost. Sada je pravi trenutak da se časopis podigne na još viši nivo. Radi toga, izdavač i uređivački odbor doneli su nekoliko važnih odluka. Najpre, časopis će promeniti ime iz *Bezbednost Zapadnog Balkana* u *Časopis za regionalnu bezbednost (Journal of Regional Security)*. To je učinjeno da bi tekstovi zadržali regionalni fokus, ali i da bi se publikacija otvorila i za bezbednosne analize drugih regiona. Ovo je posebno važno ukoliko imamo u vidu da se Zapadni Balkan procesom evropskih integracija sve više u bezbednosnom smislu „smanjuje“ i utapa u širi evropski regionalni bezbednosni kompleks. Časopis će, kao i do sada, biti otvoren za

različite discipline i teorijske doprinose. Posebno će, međutim, biti ohrabrivani oni tekstovi koji se bave bezbednosnim zajednicama, regionalnim bezbednosnim kompleksima, regionalnim procesima reforme sektora bezbednosti, bezbednosnim režimima, regionalnim konfliktima, bezbednosnom integracijom, izgradnjom regiona i komparativnom regionalnom bezbednosnom analizom. Druga promena koja će nastupiti u 2012. godini, jeste to da će časopis umesto tri puta godišnje i dvojezično izlaziti dva puta godišnje na engleskom jeziku. Ogromni resursi potrebni za održavanje dvojezične edicije premašivali su korist takvog modela, te je nakon vaganja prednosti i troškova, doneta teška odluka da se pređe na jedno obimnije englesko izdanje, koje će izlaziti dva puta godišnje. Iskreno se nadamo da ćete imati razumevanja za ove najavljene izmene i da će vreme pokazati njihovu ispravnost.

Filip Ejodus i Svetlana Đurđević Lukić

Da li je globalizacija izazov ili pretnja nacionalnim državama kao dominantnom obliku političke organizacije?

*Nikola Lakić*¹

BAMERC – Balkan and Middle East regional Cooperation

Pregledni rad

Avugust 2011

UDK: 321.8 ; 316.334.2/3

Sažetak

Nacionalna država nikada do sada nije postojala u tako raznolikom i životnom svetu. Kako bi ostale u igri, države moraju da razumeju da nisu više jedini akteri. Sadašnja politička arena je vrsta nestruktuirane kompleksnosti, u kojoj postoje brojni akteri ključni za proces formulisanja politike. Opisni naziv vladavina koristi se da bi opisao promenljivu prirodu političkog procesa. Disperzija državne vlasti i aktivnosti ka ključnim akterima na različitim prostornim nivoima predstavlja najvidljiviju promenu države u globalizovanom svetu. Teza o kraju države nije održiva. Prema shvatanju Pulancasa, nacionalnu državu treba posmatrati kao „samozamenljivu“. Ekonomska globalizacija posmatra se kao sila koja najviše ugrožava autoritet nacionalne države. Sposobnost države da deluje suprotno od tržišnih sila narušava činjenica da država mora da smanji regulatorne standarde kako bi privukla kapital. Teorija koja dovoljno dobro odražava suštinu globalizacije i smanjenje regulatorne politike jeste trka-do-dna (race-to-the-bottom – RTB) hipoteza. U savremenim globalizovanim državama postoji trend podređivanja socijalne politike potrebama strukturalne konkurentnosti i fleksibilnosti tržišta rada. Takva država naziva se šumpeterijanskom postnacionalnom radnom državom. Globalizacija dovodi do toga da država postaje nesposobna da zaštiti svoje stanovnike. Savremene bezbednosne pretnje i izazovi, koji su po svojoj prirodi transnacionalni i koji su u velikoj meri produkt globalizacije, čine da države budu ranjive i međusobno zavisne. Rezultat globalizacije je i novi identitet, koji nije zasnovan na prostoru i koji ne proističe iz nacionalne države.

¹ nl023@yahoo.com

Ključne reči: nacionalna država, globalizacija, upravljanje, šumpeterijanska postnacionalna radna država, RTB hipoteza, teorije rasta, nova bezbednosna dilema, neprostorni identiteti

1. Uvod: Nacionalna država i upravljanje u globalnom svetu

Država se može posmatrati kao višestruki fenomen, čije je svojstvo da se tokom vremena menja. U sedamnaestom veku država je nazivana „smrtnim bogom“, kako je zaključio Tomas Hobs, dok je u devetnaestom veku za Hegela država bila „nešto ovozemaljsko nebesko“ (Spektorski 2000: 22). Međutim, danas je popularno shvatanje da suverena država predstavlja više normativni nego deskriptivan iskaz, kao i polazište da je za to kriva globalizacija. Globalizacija, kao multidimenzionalni fenomen, pretpostavlja *sve veći kvalitativni i kvantitativni nivo ekonomske, političke i kulturne integracije savremenog sveta*. Konkretno, ona sužava i kondenzuje prostor i vreme, te ubrzava razmenu informacija, ljudi i kapitala. Danas je globalizacija dominantna paradigma u političkom i teorijskom diskursu. Ona je deo „nove planetarne Vulgate“ (Bourdieu) i ima do sada neviđenu epohalnu dinamiku. Njena višeslojnost transformiše vojnopoličku, kulturnu i ekonomsku geografiju i dekonstruiše doskorašnji način političke konceptualizacije. Time globalizacija treba da ima eksplanatornu ulogu (mogućeg) opadanja ili ponovne konceptualizacije nacionalne države prilikom susreta sa novim izazovima.

Nacionalna država predstavlja vrstu *političke organizacije i teritorijalne unije, koja ima vrhovnu vlast i političke aksiome nezavisnosti i autonomije*. Nacionalna država je preovladavala kao dominantna politička jedinica u međunarodnim odnosima, počev od devetnaestog veka, pa do „trećeg talasa“ globalizacije. Proces globalizacije je značajno poremetio tradicionalni analitički i konceptualni okvir, u kome se mogu razumeti praktične politike (Kennett 2008: 3). Država nikada do sada nije postojala u tako raznolikom i životnom svetu, pa je zbog toga treba i preispitati. Da bi se odgovorilo na izazove globalizacije, trebalo bi se rešiti nedostatka adekvatnog nacionalnog okvira, koji u savremenom svetu, usled efekata transnacionalnih faktora koji sve više dovode u pitanje autonomiju i funkcionalni kapacitet nacionalne države, poprima statički, pa čak i metafizički karakter. Kako bi ostale u igri, države moraju da razumeju da one više nisu jedini akteri i da brojni faktori podrivaju njihov autoritet. Ovakvo stanje traži modifikaciju, transnacionalizaciju i kosmopolitizaciju države. Država će u budućnosti imati više šansi ukoliko brže prihvate novo ustrojstvo međunarodnih odnosa (Ćirić 2008: 210). Teze o propadanju države ili o

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

smrtnim pretnjama nisu tačne, jer je upravo ono što se dešava neka vrsta ponovnog konfigurisanja i prilagođavanja države tokom procesa globalizacije, što dovodi do transformacije postojeće geometrije moći. Račvanje globalnih političkih struktura i stvaranje *dva paralelna sveta* (državnih i nedržavnih aktera), kao i pojava *fabrikovanih rizika* (bolesti, ekoloških pretnji itd.) teraju državu da se suoči sa velikim izazovima. Realnost je usled globalizacije postala toliko raznolika i složena da niko nema dovoljno moći, a ni znanja da reši taj problem. To stvara sumnju u snagu nacionalne države koja bi trebalo da bude ključni akter u političkoj areni. Sadašnja politička arena predstavlja neku vrstu *nestruktuirane kompleksnosti* (vladine organizacije, međunarodne vladine organizacije, transnacionalne organizacije, nevladine organizacije), što dovodi u pitanje hijerarhiju autoriteta i vlasti, kao strategije od vrha nadole, gde je nacionalna država u središtu pažnje (Kennett 2008: 4). Danas postoje brojni akteri koji su ključni u procesu kreiranja politike i za takvu promenljivu prirodu političkog procesa koristi se opisni naziv *državno upravljanje*. Kažemo da su se promenile *tehnologije državnog upravljanja*, jer se državna vlast stalno kreće nagore, nadole i bočno, što se reflektuje u prelasku sa vladavine na državno upravljanje (Jessop 2000: 12). *Ova disperzija moći i aktivnosti usmerena prema akterima na različitim prostornim nivoima predstavlja najvidljiviju promenu države u globalizovanom svetu*. Globalizacija je ključni kontekst u kome se politički proces mora razumeti zahvaljujući postojanju moći u brojnim paralelnim prostorima, kao i zahvaljujući eksternalizaciji nekih funkcija vlade. U suštini, jedino rešenje za izazove globalizacije jeste izmeštanje funkcija i njihovo prosleđivanje različitim političkim i ekonomskim organizacijama, kao i stvaranje poliarhičnih mrežnih modela vlasti. Međutim, strukturalni trend slabljenja nacionalne države, koji se odražava na teritorijalnu i funkcionalnu reorganizaciju kapaciteta vlasti na supranacionalnom, transnacionalnom i subnacionalnom nivou, ne bi trebalo dovesti u vezu sa tezom o kraju nacionalne države. Filozofsko stanovište ne objašnjava poreklo države temporalnošću, već *svrishodnošću*, pa ne bi trebalo da govori o zamenljivosti nacionalne države. Korisno je gledište *Pulancasa*, prema kome je država na neki način „*samozamenljiva*“. Ako se oslonimo na *Aristotelovu* teleologiju države, po kojoj je njen cilj da obezbedi dobar život, možemo preispitati to *u kojoj meri država, u okviru globalizacije, mora da se odrekne autonomije i nezavisnosti kako bi obezbedila taj dobar život, kao i kako globalizacija ograničava državu u tome da obezbedi dobar života svojim građanima*.

2. Gladijatori ekonomskog rasta

Ekonomске силе су праве детерминанте у интерпретацији тренутне политике. Економска глобализација посматра се као сила која представља највећу претњу ауторитету националне државе и која умањује њену моћ. Зато је потребно посебну пажњу посветити овом аспектима. Глобализација производње, саобраћаја, комуникација и финансија увећава расцеп између државе као „економске јединице“ и државе као „територијалне и административне јединице“ (Јакшић 1997: 1). Глобализација подрива историјску констелацију, коју карактерише коекстензивно истежање државе и економије у оквиру истих националних граница, при чему се стварају транснционалне економије, у којима су државе примарно locirane унутар тржишта, што је супrotno од националне економије, која је locirana унутар граница (Habermas 2001: 140). Све се ово десило због тога што је проглашена неконвертибилност долара (1971. године). Као резултат тога настало је напуштање контроле међународних токова капитала, који од тада слободно лутају у потрази за инвестиционим шансима и профитом. Свetsке валуте су тада изгубиле формално покриће у драгоценом металу, а као реакција на нове околности на међународним девизним и финансијским тржиштима, појавили су се непознати финансијски инструменти, који су имали дalekosežan ефекат на националну економску политику, нарочито на њена три сегмента: монетарну политику, фискалну политику и политику девизног курса. (Čaušević 2004: 72). Националне економије počele су да се отварају услед слободног кретања капитала, али су повећан обим токова и потреба за постизање економске ефикасности створили impetarijv konkurencije међу државима због „logike kapitala“, по којој се он креће ка оним јурисдикцијима које не представљају претњу профиту. Као што је рекао Дžорџ Сорош, „kapital teži tome da izbegava one zemlje u kojima je zapošljavanje preterano oporezovano i previše zaštićeno“ (McBride, McNuttand and Williams 2007: 80). Dakle, sposobnost државе да deluje супrotno тржишним silama razara činjenica da држава мора да snizi regulatorne standarde како би privukla kapital. Teorija koja dovoljno dobro odražava suštinu globalizacije i smanjenja regulatorne politike jeste „trka do dna (race-to-the bottom (RTB) hipoteza“ (Drezner 2001: 58; Mosley 2005). Navedena RTB hipoteza polazi od toga da vlade nacionalnih država sve više moraju da deregulišu svoje privrede, *inter alia*, како би prodale svoje politike међународним инвеститорима и како би pažljivo razmotrile preference тржишних učesnika.² То је довело до „Račēt efekta“, којим је свака nova deregulacija увеćавала kompleksnost strukture i osetljivost cena, sprečavajući time povratak nacionalne

² Džon Mejnard Kejnз је tvrdio da је nezavisno upravljanje ekonomijom uslovljeno slobodnim određivanjem odgovarajuće poreske stope i da ne zavisi od stopa koje postoje u svetu.

regulacije. Široka deregulacija je, prema shvatanju Saskija Sasena, drugi naziv za propadanje države (Sasen 2008: 299).

Savremene teorije rasta, kao što je *Harod-Domarova teorija*, smatraju da je oslonac rasta domaćeg proizvoda u kapitalu, koji je rezultat investicija i ekonomskog rasta, i da on stoji u vezi sa eksponencijalnim rastom investicija svake godine. Tokom procesa globalizacije to bi značilo da nacionalne ekonomije moraju da se oslobode „funktionalne zaokruženosti“, dok vlade nacionalnih država moraju u velikoj meri da ograniče moć vlasti kako ona ne bi predstavljala opterećenje za kapital.

U stvarnosti se široko primenjuje *monetarna doktrina*, koja kao polazište ima uklanjanje države iz ekonomije. Preporučuje se teorija rasta – *ekonomija ponude* (*supply side economics*), koja se bavi restriktivnom monetarnom politikom i stimulativnom fiskalnom politikom, zasnovanom na državnim podsticajima (stimulacija investicija odgovarajućom poreskom politikom, smanjivanje marginalnih poreskih stopa i deregulacija ekonomije). *Tako se nacionalna država tokom globalizacije suočava sa smanjenim budžetskim prihodima iz realnih izvora, kao i sa „hroničnom bolešću“ nesposobnosti da interveniše kako bi obezbedila punu zaposlenost i socijalnu zaštitu svojim građanima.* Globalizacija podriva državu na više načina, naročito njen ključni temelj – legitimnost, jer je ona prošla tranziciju od *kejnezijanske nacionalne države blagostanja* ka *šumpeterijanskoj postnacionalnoj radnoj državi*. Razlike između ovih tipova država leže u valorizaciji kapitala i reprodukciji radne snage. Štaviše, u savremenim globalizovanim državama postoji trend podređivanja socijalne politike potrebama strukturne konkurentnosti i fleksibilnosti tržišta rada (Jessop 2000; Fulcher 2000: 530). Socijalna politika i tržište rada postaće fleksibilniji, a to se postiže uklanjanjem „politički konstruisanih“ prepreka iz neprekinutih operacija tržišnih sila. Ekonomski sekretarijat OECD-a dao je preporuku za sprovođenje političkih reformi u *Studiji posla* (Jobs Study 1994) upravo zbog rigidnosti, kao što su socijalna davanja i jako zakonodavstvo, koji su označeni kao odgovorni za porast nezaposlenosti u OECD zoni (McBride and McNuttand, Williams 2007: 81). Stoga je, kada je reč o globalizaciji, suštinska priroda nacionalne države očigledno pretrpela promene i prošla transformaciju kako karaktera, tako i fokusa politike (Laffey and Weides 2005: 66). Nacionalna država više nema moćnu ulogu u obezbeđivanju blagostanja svojih građana. Sada više nego ikada, to zavisi od spoljnih faktora i zbog toga se kaže da država stoji „na staklenim nogama“, jer njenu legitimnost

tokom procesa globalizacije mogu sve češće da ocenjuju građani (štrajkovi i protesti, naročito u Grčkoj).

Makroekonomski autoritet države je u velikoj meri ograničen. To se posebno vidi u nesposobnosti države da vodi ambicioznu monetarnu i fiskalnu politiku, kao i politiku plata. Nacionalna monetarna politika gubi autonomiju, jer više ne može da bude introvertno okrenuta ka domaćim realnim zalihama, već mora da bude ekstrovertno okrenuta ka tokovima međunarodnog kapitala i mora da se uključi u međunarodnu makroekonomsku koordinaciju (Jakšić 1997: 5). *Evropska unija* je dobar primer toga da je monetarna politika potpuno oduzeta od nacionalnih država i da je uspostavljen evropski supranacionalni suverenitet ekonomije (politika konkurencije, javne potrošnje i državne pomoći) i monetarnih pitanja. Evropska centralna banka jedina je odgovorna za sprovođenje monetarne politike i ima slobodu da odlučuje o ciljanoj inflaciji ili o štampanju novca i stabilnosti cena (Hiks 2007: 310; Wells 2008: 41). *Romano Prodi* je istakao da odricanje države od ekskluzivnog prava da štampa svoj novac i prihvatanje evra kao referentne valute znači napuštanje važnog instrumenta suvereniteta nacionalnih država (Prodi 2002: 11). Može se reći da države članice EU, članice monetarne unije u kojoj važi devizna politika evra, više nemaju na raspolaganju instrumente tradicionalne politike niti imaju „manevarski prostor“ (Greve 2006: 2).

Globalizacija je otišla i korak dalje, razotkrivši opadajuću moć nacionalnih država u oblasti međunarodnih finansija. Kao rezultat tako obimnog savremenog procesa globalizacije, došlo je do toga da su se međunarodna finansijska tržišta u svetu povezala tako da su ekonomski ciklusi u većini zemalja vrlo sinhronizovani i da će se kriza, ukoliko izbije u državi u kojoj je rezervna valuta (dolar), vrlo brzo proširiti na čitav svet (svetska ekonomska kriza 2008. godine) (Kovač 2009: 14). Globalno integrisani bankarski sektor koji neprekidno radi, deregulacija, sekuritizacija (paket tradicionalnih kreditnih aranžmana kojima se može trgovati) i mogućnost koju korporacije imaju da uđu na tržište, umanjuju u sadašnjem svetu ulogu centralne banke kao institucije koja obezbeđuje nacionalnu monetarnu stabilnost i stvara potencijalni kredit koji ima garanciju države (Jakšić 1997: 6).

Globalizacija je, takođe, proizvela „štetnu poresku konkurenciju“, takozvane „fiskalne termite“ koji prete režimu oporezivanja i tako dovode do opasnih posledica po državni fiskalni sistem. Ovi „fiskalni termite“ vode ka povećanju pokretljivosti radne snage, ka rastu elektronskog poslovanja, ka mogućoj zameni bankovnih računa elektronskim novcem na „smart karticama“, ka teškoćama

prilikom prikupljanja informacija o prihodima i potrošnji, kao i ka širenju poreskih utočišta (Volf 2003: 310). Vlada i dalje može da nametne poreze (*de jure poreski suverenitet*), ali to opet ne znači da će ostvariti željeni poreski prihod i da će uspešno ostvariti željeni cilj poreske politike (*de facto poreski suverenitet*). Vlade su zadržale *de jure* poreski suverenitet, ali je on *de facto* značajno smanjen, jer je vlada nemoćna da ostvari veće poreske prihode. Promena poreske konkurencije vidi se i u premeštanju poreskog opterećenja sa mobilnog kapitala na nemobilnu radnu snagu (Rixen 2008: 27).

Nacionalna država je, u uslovima globalizacije, u takvoj situaciji da ne može potpuno da ostvari svoje normativne ideale, kao što je to ranije bio slučaj. *Entoni Gidens* veruje da je tokom procesa globalizacije sposobnost dugoročnog nacionalnog planiranja značajno dovedena u pitanje (Bleses and Seeleib-Kaiser 2004: 116).

3. Nacionalna država u kavezu globalizacije

Jednostavno rečeno, nikada ranije nisu postojale takve međuzavisnosti i situacije u kojima spoljni uticaju određuju sudbinu više nacionalnih država. Pojedinačne države, uz svu moć koju imaju, nemaju zapravo moć da svoje građane zaštite od spoljnih efekata odluka koje donose drugi akteri ili od efekata lančanih procesa, čiji je izvor van granica te države (spontani limiti pozajmice po tekućem računu) (Habermas 2001: 141). Globalizacija, sama po sebi, povećava rizik, ali „svet bez granica značio bi da, uz sve glečere koji plutaju van teritorijalnih voda, nijedna vlada nema nikakav osećaj odgovornosti niti ima moć da iznađe radikalno rešenje“ (Pečujlić 2001: 47).

Majkl Mandelbaum precizno govori o tome da su „posthladoratovske zemlje bile u stanju da obuzdaju svoje armije, ali je zato sve ostalo – ideje, proizvodi i tehnologija – lako prevazišlo sve granice (Mandelbaum 2004: 65).

Ono što nas u ovom radu pre svega zanima jesu pitanja o tome *da li globalizacija čini države nemoćnim da zaštite svoje stanovnike i da li sve veća saradnja između društava i država predstavlja pretnju po nacionalnu državu kao dominantan oblik političke organizacije.*

Neki socioistoričari veruju da nacionalna bezbednost predstavlja centralni razlog za uspon države. Najvažnija uloga nacionalne države jeste da zaštiti nacionalne granice i da očuva fizičku nepovredivost nacionalnog življa. Savremene bezbednosne pretnje i iza-

zovi, koji su po svojoj prirodi transnacionalni i koji u velikoj meri predstavljaju proizvod globalizacije (terorizam, organizovani kriminal, širenje oružja za masovno uništenje, bolesti, ekološke pretnje itd.), učinili su da nacionalne države postanu toliko ranjive i međusobno zavisne da gotovo više nemaju monopol nad pojedinačnim rešavanjem problema.³ Kako je država geografski ograničena, a bezbednosne pretnje dolaze od nedržavnih aktera, bezbednost se sve više obezbeđuje okretanjem ka regionalnim organizacijama. Međutim, *čim država počne da traži pomoć spolja, to znači da više nije u stanju da garantuje bezbednost (Ripsman and Paul 2010: 35)*. Imajući u vidu činjenicu da su teroristi transnacionalno organizovani, da su njihove strukture razučene i da organizovani kriminal više nema hijerarhijsku, već mrežnu strukturu, državama je sve teže da obezbede bezbednost. Usled globalizacije komunikacija, tehnologije i transporta, državna kontrola onoga što se dešava u okvirima njenih granica značajno je smanjena. Dostupnost oružja za masovno uništenje i prisustvo međunarodnog terorizma stvorili su novu istorijsku situaciju, u kojoj države koje imaju malo finansijskih izvora mogu da ugroze bezbednost mnogih moćnih zemalja (Krasner 2007: 204). Zato se u eri globalizacije pretnja jednoj zemlji posmatra kao pretnja po bezbednost svih država. Ova nova situacija, koja je karakteristična za globalizovani svet, naziva se *novom bezbednosnom dilemom*. To pokazuje da razmatranje samo nacionalnih interesa predstavlja neadekvatnu i nebezbednu politiku. Dakle, postoji sve veća potreba da se koordinirano dela na globalnom nivou, kao i da se pristupi regionalnim organizacijama (NATO). Nove bolesti i infekcije svojim negativnim uticajem na suverene države predstavljaju posebnu pretnju međunarodnoj bezbednosti. Globalno širenje mikroba dodatno je podstaknuto turizmom i migracijama. Globalizacija je uvećala genetsku „biblioteku kodova“, koja je na raspolaganju svim patogenim organizmima iz različitih regiona. Oni sada mogu da razmenjuju genetski materijal sa drugim organizmima. Zdravlje je kamen temeljac materijalne moći jedne države, jer utiče na njen prosperitet i destabilizuje odnos između države i društva⁴ (Price-Smith 2009: 18). To ukazuje da bi shvatanje globalizacije kao pretnje nacionalnim državama moglo biti tačno i održivo. Iako u istoriji postoje brojni primeri takvih pretnji po države i društva, u današnje vreme globalizacija čini države posebno ranjivim i gotovo sve države ograničava u tome da obezbede sigurnost svojim građanima. Učestalost takvih pretnji u poslednjih nekoliko godina pokazuje da su države, u stvari, nemoćne i da su puki svedoci svojih gubitaka. Jedino što mogu da rade

GLOBALIZACIJA I IZGRADNJA DRŽAVE

BROJ 21 · SEPTEMBAR – DECEMBAR 2011.

³ U savremenoj misli o međunarodnim odnosima posebnu pažnju treba posvetiti materijalnim i kontekstualnim faktorima: prirodi, okruženju, infekcijama, tehnologiji itd.

⁴ Na primer: epidemija TARS-a predstavljala je direktnu pretnju materijalnim interesima Kine, Kanade, Hong Konga i Singapura 2002/2003. godine (Price-Smith 143–150).

jeste da sarađuju sa međunarodnim organizacijama kako bi sprečile nanošenje velike štete javnoj infrastrukturi.

Izazovi koji podrivaju državu kao suverenu teritorijalnu jedinicu jesu: ekonomski, tehnološki i demografski procesi. Poseban izazov predstavlja promena identiteta koja se danas dešava. Sve veća međuzavisnost država u svetu i pritisak globalizacije guraju nacionalnu državu odozdo nagore, uz to da savremeni uslovi otkrivaju nove identitete i da nacionalna država više nije jedina opcija lojalnosti i primarne osnove identiteta. Rezultati globalizacije jesu novi neprostorni identiteti, koji ne proističu iz nacionalne države.⁵ Ekonomska međuzavisnost i globalizacija vodile su evropske integracije, uglavnom, ka umanjenju značaja teritorije i funkcije nacionalne države. Autorka *Kerolajn Klamer*, uspešnom analizom diskursa *Evropskog pakta za imigraciju i azil* (2008), pokazuje da imigraciona politika EU stvara uslove za nastanak EU identiteta (Klamer 2009: 14–19). Pošto se Evropski pakt obraća građanima EU kao evropskim građanima, to za *Klamera* predstavlja početak prevazilaženja nacionalne države. *Džoel Tufveson*, takođe, pokazuje da država više ne predstavlja brak između kulture i politike, dajući primer određenih elita koje se više ne identifikuju sa državom. *Tufveson* je video novu vrstu lojalnosti na primeru *Öresundskomiteen*. Po njegovom mišljenju, lojalnost deluje u vakuumu između nacionalnih država. Kao rezultat globalizacije, ali i kao njen deo, ovaj je komitet nastao kako bi stvorio regionalnu integraciju oblasti južne Švedske i severne Danske, pri čemu je novostvoreni komitet imao nadležnosti koje su obuhvatale oblasti ekonomije, kulture, ekologije, politike i prava. Strukturu ovog komiteta i administracije činili su pojedinci iz obe zemlje, koji su predstavljali „novu elitu“ globalizovanog sveta.

Ova nova elita ne identifikuje se prvenstveno sa državom zbog svog privilegovanog položaja i pristupa određenim resursima i mrežama van svoje zemlje (Tufveson 2005). Za autora ovog rada to je značajan primer koji oslikava to da nacionalna država više nema stvarnu kontrolu nad događajima na svojoj teritoriji usled globalnih procesa, koji se materijalizuju na nacionalnim teritorijama.

4. Umesto zaključka: Platonov „Eutifronov problem“

Slika međunarodnih odnosa značajno se promenila u proteklih trideset godina. Promenila se državocentrična paradigma, pa država više nije najvažniji *modus operandi*. Rimski političar *Lentulus* govorio je da je svaka novina opasnost. Novi transnacionalni akteri još uvek nisu toliko opasni da predstavljaju smrtnu pretnju na-

⁵ Edgar Moreno je tvrdio da identitet nije jedan i nedeljiv, već da je, u stvari, *unitas multiplex*. Prema njegovom mišljenju, svi ljudi su bića samoujedinjujućeg porodičnog, lokalnog, regionalnog, nacionalnog i transnacionalnog identiteta, a donekle i religijskog i doktrinarnog identiteta (Moreno 1990: 154).

cionalnim državama. Globalizacija ne skida nacionalnu državu sa trona, ali joj oduzima privilegije najviše vlasti. *Ekonomsko restrukturiranje* je najmoćniji pokretač koji je razorio fuziju postojeće suverene javne vlasti, kao i fizički prostor definisan granicama, čime je izmenjen odnos između funkcije i teritorija (Keating 2001: 134). Državama je sve teže da nametnu svoju fiskalnu i monetarnu vlast, ali i da stvore nacionalni prosperitet nezavisno od međunarodnog tržišta. Kako bi ostvarile konkretne dobiti od globalizacije, države sve više deluju kao pokretači globalizacije, tako što umanjuju svoju moć i postaju odgovorne spoljnim ekonomskim akterima. Mitelman kaže da država više nije primarna aktivna sila, jer je već postala reaktivna u odnosu na globalne ekonomske sile (Mitelman 2003: 165).

Novе pretnje, rizici i izazovi u eri globalizacije učinili su države toliko ranjivim i međusobno zavisnim da one više nemaju monopol nad pojedinačnim rešavanjem problema. Novonastale praznine u regulativi i vladavini prevazilaze konstrukciju nove arhitekture političkog upravljanja van nacionalne države – *transnacionalnih političkih režima* (Grande 2002: 100). Države više ne mogu nezavisno da rešavaju probleme, bez međunarodne saradnje i supranacionalne integracije, tako da postaju sve manje sposobne da upravljaju svojom sudbinom. Zato se može reći da država više nije jedini, pa čak ni glavni izvor autoriteta (Sending and Neumann 2006: 655).

Platonov Eutifronov problem – ako nešto nije oduvek bilo tu, da li bi tu trebalo da bude u budućnosti? – najkorisnije opisuje sudbine nacionalne države. Potrebno je preispitati nacionalnu državu u savremenim uslovima. Iako država gubi veliki deo svoje vlasti tokom procesa globalizacije, njena politička funkcija, kao i psihološki značaj pružanja ontološke sigurnosti, još uvek nisu nestali. Nakon događaja izazvanih velikom ekonomskom krizom (2008), države su bile te koje su učestvovalе u formulisanju politika i u izvlačenju globalne ekonomije iz recesije. Danas jedinu pretnju predstavlja *nova zona nemogućnosti upravljanja* (slabe države, terorizam, kriminal i nedelotvoran oblik globalne vlasti), u kojoj država mora da igra odlučujuću ulogu kako bi uspela da je prevaziđe. Slabost države u ekonomskoj sferi je očigledna, a uočljiv je i nedostatak moći države da kontroliše procese koji se odvijaju na njenoj teritoriji. Međutim, nacionalna država bi mogla svoju moć da uveća međunarodnom saradnjom i integrisanjem u međunarodne organizacije. Stari tip države koja je isključiva i bojažljiva danas je disfunkcionalan. Globalizacija predstavlja izazov državi i od nje zahteva da bude inkluzivnija, da delegira i da učestvuje kako bi unapredila veštine upravljanja.

Literatura:

- Bleses, P. and Seeleib-Kaiser, M. *The Dual Transformation of the German Welfare State*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Čaušević, F. „Finansijka globalizacija i ekonomski suverenitet.“ *Sociologija*, Vol. XLVI, No. 1, 2004: 71–95.
- Ćirić, J. „Suverenitet u savremeno doba.“ *Filozofija i društvo* 1, 2008: 191–216.
- Drezner, D. „Globalization and Policy Convergence.“ *International Studies Association*, 2001: 53–78.
- Grande, E. „Od nacionalne države do transnacionalnoga režima politike – državna upravljačka sposobnost u globalizacijskome razdoblju.“ *Politička misao*, vol. XXXIX, no. 2, 2002: 92–105.
- Fulcher, J. „Globalisation, the nation-state and global society.“ *The sociological review*, 2000: 521–543.
- Greve, B. *The future of the Welfare State: European and Global perspectives*. Aldershot: Ashgate, 2006.
- Habermas, J. „Evropska nacionalna država pod pritiskom globalizacije.“ *Nova srpska politička misao*, vol. VII, no. 3–4, 2001: 139–153.
- Hiks, S. *Politički sistem Evropske unije*. Beograd: Službeni glasnik, 2007.
- Jakšić, M. „Globalizacija i javna politika.“ *Poslovni krug*, decembar, 1997: 1–12.
- Jessop, B. „Globalization and the National State.“ Department of Sociology, Lancaster University, 2000: 1–19.
- Keating, M. *Plurinational Democracy*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Kennett P. Introduction: governance, the state and public policy in a global age. In: Kennett, P. *Governance, Globalization and Public Policy*. Cheltenham UK, Edward Elgar, 2008: 3–19.
- Kovač, O. „Uzroci i mogući koncepti rešavanja svetske finansijske krize.“ *Nova srpska politička misao*, vol. XVII, no. 3–4, 2009: 7–25.
- Krasner, S. „Podela suvereniteta.“ *Nova srpska politička misao*, vol. XV, no. 3–4, 2007: 203–239.
- Klamer, C. „Blending Identities.“ *Lund University, Department of Political Science*, STVM01, 2009: 1–23
- Laffey M. and Weides J. „Policing and global governance.“ In: Barnett, M. and R. Duvall. *Power in Global Governance*. Cambridge University Press, 2005: 59–80.
- Mandelbaum, M. *Ideje koje su osvojile svet*. Beograd: Filip Višnjić, 2004.
- McBride S. and McNutt K., „Williams R. Tracking Neo-Liberalism: Labour Market Policies in the OECD Area.“ In: Lee, S. and S. McBride. *Neo-Liberalism, State Power and Global Governance*. AA Dordrecht, The Netherlands: Springer, 2007: 79–95.
- Mitelman, Dž. Dinamika globalizacije. U: Vuletić, V. *Globalizacija: Mit ili stvarnost*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003: 157–182.

- Mosley, L. „Globalisation and the State: Still Room to Move?“ *New Political Economy* 10, No. 3, 2005: 355–362.
- Moreno, E. *Kako misliti Evropu*. Sarajevo: Svjetlost, 1990.
- Pečujlić, M. „Planetarni Kentaur: dva lika globalizacije.“ *Nova srpska politička misao*, vol. VII, no. 3–4, 2001: 21–59.
- Price-Smith, A. T. *Contagion and chaos*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2009.
- Prodi, R. *Moja Evropa*. Beograd: BMG, 2002.
- Ripsman, N. M. and Paul, T. V. *Globalization and the National Security State*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Rixen, T. *The Political Economy of International Tax Governance*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Sasen, S. Uteľovljenje globalnog u nacionalnom. U: Bojanić P. and I. Milenković, *Suveren i suverenost*. Beograd: Službeni glasnik, 2008: 293–308.
- Sending, J. and Neumann, I. „Governance to Governmentality: Analyzing NGO’s, States, and Power.“ *International Studies Quarterly* 50, 2006: 651–672.
- Spektorski, E. *Država i njen život*. Beograd: Dosije, 2000.
- Tufvesson, J. „The Rise of a New Elite.“ *Lunds universitet, Statsvetenskapliga institutionen*, STV004, 2005: 1–31.
- Volf, M. Da li će nacionalne države preživeti globalizaciju. U: Vuletić, V. *Globalizacija: Mit ili stvarnost*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003: 302–317.
- Wells, B. Sherrill and Wells, F. Samuel. „Shared Sovereignty in the European Union.“ *Yale Journal of International Affairs*, 2008: 30–43.

**GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE**

Zasnovanost kritika globalizacije iz ugla nacionalne države

*Nikola Jović*¹

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Prethodno saopštenje

Septembar 2011

UDK: 321.8 ; 316.334.2/.3 ; 321.7

Sažetak:

Ovaj rad razmatra osnovanost kritika globalizacije, koje dolaze iz ugla nacionalne države. Integralni deo teksta čine tri dela. U prvom delu rada analiziraju se kritike političkog aspekta globalizacije. U drugom delu, posebna pažnja posvećena je kritikama ekonomskog aspekta globalizacije, dok se u trećem delu bavimo kritikama globalizacije kulture. Polazna pretpostavka u radu jeste da se globalizacija, često neopravdano, karakteriše kao trend koji ostavlja negativne posledice na prirodu nacionalne države. U radu nastojimo da odgovorimo na kritike onih autora koji tvrde: da globalizacija krnji suverenitet države, da je ona sredstvo novog ekonomskog imperijalizma i da je na delu standardizacija i homogenizacija kultura.

Ključne reči: globalizacija, suverenitet, demokratija, ekonomska nejednakost, multinacionalne kompanije, homogenizacija kulture

* * *

„Svaka epoha modernog društva ima svoj centralni pojam u kojem se sabira glavni trend razvoja, struktura moći i dominantan ideološki kod. U sadašnjoj epohi to je pojam globalizacije“

(Vidojević 2005: 19).

1. Uvod: Globalizacija u širem istorijskom kontekstu

Završetak Hladnog rata i implozija socijalističko-komunističkih režima promenili su svet iz korena. Uspostavljeni su novi obrasci politike, koji su rekonstruisali sistem osnovan u Vestfaliji i

¹ i_nikola21@yahoo.com

Osnanbriku. Osnovne odlike tog novonastalog sistema podrazumevaju: okončanje bipolarnog međunarodnog poretka, relokaciju centara moći, produbljivanje integracionih procesa, regionalizaciju, fragmengraciju², račvanje globalne strukture, pojavu nove liste izazova, rizika i pretnji, te i uvećanje značaja meke moći. Sve navedene promene izuzetno su značajne za menjanje socijalnog habitata i gotovo se sve, sa razlogom ili bez njega, povezuju sa globalizacijom. Ona utiče ili na njihov intenzitet, na prostorno-vremensku dimenziju, ili na uslove njihovog manifestovanja. Globalizacija tako od osamdesetih godina prošlog veka postaje polazna osnova za razumevanje sveta koji nastaje. U tom svetu dolazi do *povećanog obima i intenziteta komunikacija i transakcija, koje nadilaze nacionalne granice, a imaju svoje ekonomske, ekološke, političke, tehničko-tehnološke i još mnoge druge aspekte, prouzrokujući pozitivne i negativne posledice*. Ti kompleksni procesi globalizacije neprestano izazivaju polemike i teorijske sporove. Upravo zbog toga što je u pitanju jedan tako složen i protivurečan proces, koji ima dobre i loše strane, potrebna je uravnotežena analiza koja će tu ambivalentnost da uvaži i da razume na pravi način.

2. Globalizacija i država

Politički aspekt

Ukoliko ne poznajemo modernu političku istoriju, koja je sva ispisana velikim slovima države i državnog razloga, možemo se naći u zabludi da državna moć može olako da *nestane* delovanjem globalizacije. Odnosno, da država više nije važna, da je izgubila svoju moć i suverenitet. To je ujedno i osnovna kritika globalizacije, koja dolazi iz ugla nacionalne države i njenih branilaca. Ovo pitanje je veoma važno – Da li je država, shvaćena na Bodenov način kao *summa potestas*, tj. kao „zajednica koja ima suverenu vlast“ (Podunavac/Matić, 1997: 122), prestala da postoji? Promene koje se dešavaju, a koje su posledica globalizacije, upućuju nas na to da država nije izgubila svoj značaj, ali da je njen suverenitet okrnjen. Posebnu ulogu u tom procesu imaju: delovanje svetskih institucija (MMF, STO, SVETSKA BANKA, UN, EU itd.), intenziviranje svetskih ekonomskih odnosa, uvođenje pojedinca kao subjekta međunarodnih odnosa, postojanje prostorne i vremenske kompresije, uticaj interneta i novih tehnologija itd. Svi ovi procesi utiču na postojanost državnog suvereniteta. Kako smatra Džejms Rozenau, današnji svet više nije samo državocentričan. On se „račva u najmanje dva preklapajuća sveta u svetu: naime, uporedo

² istovremena fragmentacija i integracija

postoji sistem suverenih država od blizu dvesta jedinica na jednoj, i mnogosredišnji svet sačinjen od nekoliko desetina hiljada nedržavnih subjekata, na drugoj strani“ (Simić 2009: 38). Svet je postao isuviše kompleksan da bismo ga procenjivali samo kriterijumom državnih granica. Pod uticajem globalizacije „država je postala arena u kojoj deluju i nacionalne i internacionalne sile“ (Held 1997: 393). Kritike koje dolaze iz ugla nacionalne države imaju tendenciju da zanemare značaj ovh sila. Takođe, oni zanemaruju i realnost društvenih odnosa, koja je takva da se neki problemi ne mogu efikasno rešavati prerogativima države, već je za njihovo uspešno kontrolisanje neophodna šira politička akcija. Drugim rečima, kako ističe Lesli Skler, „centralna nit ideje globalizacije jeste da većina savremenih problema ne može biti adekvatno analizirana na nivou nacionalnih država, odnosno u okvirima pojedinačnih zemalja i njihovih međunarodnih odnosa, već ih je, umesto toga, potrebno sagledati u okvirima globalnih procesa“ (prema Vuletić 2009: 9). Ovo se posebno odnosi na pitanja proliferacije nuklearnog naoružanja, ekoloških katastrofa, ekonomskih kriza, kao i na druge probleme koji presecaju granice, a za koje države jednostavno nemaju adekvatna rešenja. S obzirom na to da na globalnom nivou još uvek vlada odsustvo suverena koji bi regulisao sva ta pitanja, države su primorane da saraduju i prenose svoje ingerencije nadnacionalnim telima kako bi se uvećala efikasnost. U tom kontekstu, prilagođavanje državnog suvereniteta i njegovo svojevolsno izmeštanje na više instance nije stvar koju treba kritikovati. Statističke kategorije u vremenu koje je dinamično vrlo brzo postaju anahrone. Simbioza državnog i globalnog delovanja tokom rešavanja globalnih problema bila bi omnipotentna. Naročito, kako to ističe Dejvid Held, jer su „moderni procesi globalizacije bez presedana u istoriji, tako da vlade i društva moraju da se prilagode svetu u kome više ne postoji jasna podela između međunarodnih i domaćih, spoljašnjih i unutrašnjih poslova“ (prema Vuletić 2003: 55).

Danas teško možemo pričati o suverenitetu svesti na jednu ravan. Pojam suvereniteta je suštinski povezan sa veličinom i snagom određene države, njenom pozicijom u međunarodnim odnosima, njenom ekonomijom i itd. Štaviše, „suverenitet u jednoj nerazvijenoj, a pogotovo gladnoj zemlji, i da je moguć malo bi šta značio“ (Vidojević 2005: 284). Zbog toga je izuzetno važno da politika očuvanja suvereniteta i politika razvoja budu komplementarne, snažeći se i podražavajući se međusobno, jer, kako je govorio Džordž Vašington, „onaj ko očekuje da bude siromašan a nezavisan, očekuje nešto čega nikada nije bilo“. Zbog toga je, u slučaju da želi da se uključi u globalizatorske procese, za jednu zemlju ve-

oma važno da napravi racionalnu ravnotežu. Bez valjane *cost-benefit* analize, integracija u globalni sistem može biti pogubna za državu. Ipak, s obzirom na to da su države racionalni akteri koji se vode svojim interesima, njihova odluka da se integrišu u veće zajednice, poput Evropske unije, kao cilj ima uvećanje vlastite moći, kako smatra Hedli Bul. Što će reći da, čak i onda kada država ulazi u nadnacionalne aranžmane, kakav je Evropska unija, ne može biti reči o gubitku suvereniteta, već o dobrovoljnom odricanju dela svojih prava u ime ostvarenja kako opštih, tako i sopstvenih interesa. U tom duhu se i delegiranje nadležnosti ima smatrati aktom suvereniteta.

U političkom, kao i u kulturnom i ekonomskom aspektu, postoji uvreženo mišljenje da globalizacija ima uniformni karakter, tj. da je na delu globalizovanje istih političkih ponašanja, aktivnosti i modela organizovanja sveukupnog političkog života. Globalizacija se tako vidi kao *gvozdена рука* koja nameće državama sve, pa tako i društveno-političko organizovanje, te je shvaćena u smislu „kraja istorije“ (Fukujama 2002: 19). Uloga države u tom procesu svedena je na puko prihvatanje onoga što politička globalizacija *nameće*. U globalizovanom svetu politike nema više prostora ni za *mimesis* (podražavanje). Sve je nametanje. Međutim, ne postoji samo jedan oblik globalizacije, niti jedan put uključivanja u globalne procese. Globalizacija ne stvara jedan uniformni svet, iako se mogu uočiti slični procesi i ishodi na različitim krajevima planete. Pogledajte samo na koliko različit način globalizaciju tretiraju Kina, Indija, Japan, Amerika, Južna Afrika, Švedska, Danska, Francuska itd. U skladu sa tim, globalizacija je različitost učinila planetarno vidljivom. Danas su nam, više nego ikada, dostupne informacije o različitim civilizacijama, narodima i kulturama. Različiti modeli, kulturni, politički i ekonomski, svuda su oko nas i lako se prenose. Na tom pragu, *nove države* u zakasnelim procesima *national state building* ne ugledaju se samo na jedan model. U ekonomskom aspektu, one mogu izgraditi svoju ekonomiju na osnovama na kojima su izgrađene uspešne ekonomije u Evropi, Severnoj Americi ili Istočnoj i Jugoistočnoj Aziji. U političkom aspektu, paleta mogućih modela još je raznovrsnija. Države svoje ustave pišu po uzoru na kanadski ustav, francuski ustav ili pak na jedan novi način organizovanja društva država, kao što je to Evropska unija. U kulturološkom smislu, mogu se ugledati na američku kulturu personifikovanu u MTV i Holivudu ili na francuski model zaštite svoje nacionalne kulture oličen u favorizovanju nacionalne kinematografije. *In summa*, ako se govori o širenju liberalne demokratije, moramo istaći da se „liberalna komponenta

ne može jednostavno tretirati kao jedinstvena (...) postoje osobene liberalne tradicije koje otelotvoruju međusobno različite koncepcije individualnog subjekta, autonomije, prava i obaveza podanika, i istinske prirode i oblika zajednice (...) jednostavno ne postoji jedan institucionalni oblik liberalne demokratije“ (Held 1997: 18).

Ekonomski aspekt

Kada je reč o globalnim ekonomskim procesima, može se slobodno reći da se oni u literaturi smatraju najvažnijim aspektom globalizacije, aspektom u kom je globalizacija najdalje otišla. Otuda se nekada stiče utisak „da je čitav globalizacijski diskurs vezan za ekonomsku dimenziju globalizacije“ (Vuletić 2009: 50). Posledično, najveći broj kritika učinaka globalizacije odnosi se upravo na domašaje ili, bolje rečeno, na promašaje ekonomske globalizacije. Retematizujući jednu staru frazu, Džozef Štiglic kritikuje ekonomski aspekt globalizacije tako što tvrdi da je globalizacija *bogate učinila još bogatijim, a siromašne još siromašnijim*. Analizom navedenog stava možemo utvrditi da se u njegovoj suštini kriju dve veoma važne kritike. Prvo, da globalizacija obezbeđuje privilegovan položaj njenih protagonista i onih koji su već usvojili obrasce ekonomskog liberalizma, odnosno Amerike i Zapadne Evrope. Pored toga, očigledno je da se globalizacija kritikuje zbog toga što vrši neravnomernu raspodelu dobara, odnosno zbog toga što je nepravična. Kada je reč o prvoj kritici, dugo se mislilo, a posebno za vreme predsedavanja argentinskog ekonomiste Raula Prebiša Ekonomskim komitetom UN, da se poreklo nerazvijenosti i siromaštva ostalog dela sveta može pripisati postojećem obliku svetskog kapitalizma. „Tvrđilo se da su oni što su doprineli ranom ekonomskom razvoju u Evropi i Americi, u stvari, sklopili svetsku ekonomiju u svoju korist i time snabdevače sirovinama, koji su kasnije došli, osudili na podređeni položaj“ (Fukujama 2004: 67). Kada je u pitanju druga kritika, kritičari smatraju da ekonomska globalizacija podstiče i produbljuje nejednakost. Najbučniji u takvim kritikama jesu Ignacio Ramon i Džozef Štiglic, koji ističu da se jaz između najbogatijih i najsiromašnijih zemalja uvećava najviše usled štetnog uticaja globalizacije u sferi ekonomije.

Kritika koja ukazuje na to da globalizacija ekonomije obezbeđuje privilegovan položaj već modernizovanim i razvijenim zemljama Zapada zasnovana je na mišljenju da je početna prednost i krajnja prednost, kao i da je svetski ekonomski sistem ustrojen tako da ovim zemljama obezbeđuje neprikosnovenu poziciju. Međutim, čini se da ovakvo viđenje funkcionisanja svetskog ekonom-

skog sistema ne odgovara njegovoj prirodi, koja je izrazito dinamična i promenljiva. Da nije tako, srednjovekovna Kina bi još uvek bila svetska sila broj jedan. U ekonomiji su jedino promene konstantne, o čemu svedoče najnovije promene u hijerarhiji ekonomske moći među razvijenim i nerazvijenim zemljama. Za razliku od pedesetih godina XX veka, kada je bilo dominantno mišljenje Raula Pribiša, danas se shvatanje u velikoj meri promenilo. Već u poslednjoj deceniji XX veka na čelo najvećih latinoameričkih zemalja dolaze predsednici poput Fernanda de Mela, Karlosa Salinasa i Karlosa Menema, kao i *Čikaški momci*, koji su započeli reforme da bi stvorili tržišnu ekonomiju, izvezno orijentisanu. Za njih je njihova nerazvijenost bila pre izraz nekonsistentnog primenjivanja liberalnih principa i „flertovanja“ sa merkantilizmom nego izraz nedostataka globalizacije ili izraz iskorišćavanja koje vrše razvijenije ekonomije. Da su bili u pravu, svedoče sve bolje performanse njihovih ekonomija, čiji je predvodnik Brazil. Još reprezentativniji su primeri zemalja u Istočnoj i Jugoistočnoj Aziji. *Probuđeni džinovi* (S. Adamović) u Aziji i Latinskoj Americi otrgli su se tržišnim principima od svoje, već tradicionalno pasivne, ekonomske uloge i veoma brzo, čak nezamislivo brzo, postali osnovni temelj međunarodne ekonomije i ključni subjekti turbo-kapitalizma. Zemlje u usponu povećale su svoj udeo u svetskom izvozu sa 20% u 1970. godini na 43% u 2005. godini. Mereno paritetom kupovne moći, „na takozvana tržišta u usponu (...) odlazi četrdeset posto svetske ekonomije“ (Zakaria 2008: 20). Pored toga, ove zemlje čine najvećeg svetskog bankara, sa preko 70% svetskih deviznih rezervi. Njihov doprinos rastu svetskog bruto proizvoda po stanovniku rastao je samo u periodu od pet godina u prvoj deceniji XXI veka po stopi od 3,2% godišnje (prema Godišnjak 2008). Očigledno je da ekonomska globalizacija ne donosi korist samo Americi i Zapadnoj Evropi.

Ipak, verovatno s razlogom, mnogo se govori o problemima koje liberalizacija donosi sa sobom, što može da se shvati kao neuspeh nacionalnih ekonomija. Ukoliko govorimo o neuspehu, treba razmisliti da li kritičari globalizaciju olako stavljaju u red najvažnijih činilaca siromaštva i bede, iako su mnogo veći neprijatelji razvoja i stabilnosti rat i drugi oružani sukobi, korupcija, kriminal, diktatorski režimi i slabe države. U slučaju uspeha, jasno je da se radi o okretanju tržišnim principima organizovanja ekonomske osnove, kao i o integrisanju u svetsku ekonomiju. Presudni faktori uspeha bili su „niska inflacija, nizak deficit, visoka štednja, obrazovanje, istrajnost (...) i, što je bilo ključno, želja da se postane deo globalnog sistema međunarodne trgovine“ (Jergin/Stanišlav 2004 156). Oni koji nisu sledili takvu politiku veoma brzo su shvatili da

greše. Za primer, možemo uporediti modernu istoriju Južne Koreje i Indije. Pre samo 50 godina dohodak po glavi stanovnika bio je u obe zemlje isti, da bi se nakon okretanja Južne Koreje tržištu dohodak po glavi stanovnika uvećao, te je sada deset puta veći nego u Indiji, koja je pratila *svoj put* između kapitalizma i socijalizma. Videvši to, i Indija se menja. Iako je započela reforme nešto kasnije nego „Azijski tigrovi“ ili Kina, Indija je već ostvarila veliki napredak. Iznedrila je već neke svetski poznate kompanije, poput Tate (Tata), Infosajsa (Infosys), Renbeksija (Ranbaxy) i Relajansa (Reliance). Kao najinteresantnija ilustracija indijskog uspona jeste podatak da su „indijska ulaganja u Britaniju 2006. i 2007. godine bila veća od britanskih investicija u Indiju“ (Zakaria 2008: 135).

Ekonomija, nažalost, nije fizika, te je teško predvideti probleme koji mogu da se pojave. Nejednakost predstavlja jedno od pitanja sa kojim se ekonomisti susreću *post festum*. Ovo pitanje se, u suštini, odnosi na problem raspodele i ono je u svakom društvu veoma važno. Odnosi se na to ko koliko zarađuje, ko koliko troši, ko prodaje, a ko kupuje. Pitanje nejednakosti jeste pitanje koje se nalazi u srži modernih diskusija o efektima ekonomske globalizacije, jer se ono posredno odnosi na problem siromaštva. Otuda, kada govorimo o koristima uključivanja u globalni sistem, jedno od pitanja koje se postavlja jeste da li će se nejednakosti i siromaštvo smanjiti. Iako je važno metodološki razdvojiti nejednakost od siromaštva, ova dva problema međusobno su povezana, posebno sistemom svetske ekonomije. Tako su oni koji su se uključili u taj sistem obezbedili ekonomski rast, koji je doveo je do značajnog smanjenja siromaštva. Tačno je i to da su mnoge zemlje propatile zbog uvođenja liberalnih i tržišnih principa u svoju ekonomiju, ali je isto tako tačno i to da su neke zemlje, zahvaljujući preobražaju svoje ekonomske osnove, uspele da razviju svoja društva i izvuku iz bede veliki deo stanovništva. To je posebno vidljivo na primeru zemalja u usponu. Tako je, prema podacima Azijske razvojne banke, stepen siromaštva opao sa 28% na 9% za samo dvadeset godina, dok je u Indiji u roku od trideset godina stopa siromaštva prepolovljena sa 51% na 26%. Kako navodi Ksavijer Sala i Martin, sedamdesetih godina stopa siromaštva u Aziji iznosila je 76%, da bi 1998. godine azijski udeo spao na 15%. U Africi, koja se nije okrenula tako efikasno i dosledno ekonomskoj liberalizaciji i globalizaciji, siromaštvo se, za samo trideset godina, uvećalo za gotovo 55% (prema Bagvati 2008: 90). Činjenica je da se Azija, ili bolje rečeno pojedini delovi Azije, brže i dublje globalizovala nego Afrika. Upravo to može biti putokaz i za Afriku.

Države, takođe, veoma često kritikuju aktivnosti transnacionalnih kompanija, koje ugrožavaju domet i autohtonost njihove

nacionalne ekonomske politike. Skoro 80 odsto direktnih stranih ulaganja odliva se u TNK. To je njihova moć, koja se neprestano uvećava. Ona je zasnovana na „ekonomskoj osnovi i finansijskom bogatstvu koje se prelijeva na politički uticaj, što je navelo mnoge istraživače na zaključak da su upravo TNK, a ne države, glavni akteri koji oblikuju svetska zbivanja“ (Vuletić 2009: 55). Odnosi između ekonomije i politike nacionalne države odista su složeni. Uvećani značaj globalnih ekonomskih institucija i TNK menjaju ulogu savremene države. Nakon pada komunizma vlada je počela da se povlači, oslobađajući se kontrole nad komandnim visovima. Vlade su „kao odgovor na visoke troškove kontrole i na razočarenje u sopstvenu efikasnost, krenule u privatizaciju (...) To je najveća rasprodaja u istoriji sveta“ (Jergin/Stanislav 2004: 11). Transnacionalne kompanije su to iskoristile. Ono što plaši kritičare globalizacije jeste zaključak do kojeg dolazi američki ekonomista Rifkin, koji smatra da je „promena odnosa između vlade i tržišta postala posebno očigledna sa pojavom međunarodnih trgovinskih sporazuma koji prenose sve više političke moći sa nacionalne države na globalne korporacije (...) ovim sporazumima je stotine zakona suverenih nacionalnih država potencijalno anulirano i proglašeno nevažećim ako ugrožavaju slobodu transnacionalnih kompanija da slobodno posluju“ (Vuletić 2009: 8). Međutim, „snaga tih kompanija ne ostaje bez odgovora (...) pre samo godinu dana, izgledalo je da je jedna od najvećih svetskih biotehnoških korporacija Monsanto, lider u trgovini genetski modifikovanim žitaricama, u nesavladivoj tržišnoj poziciji. Protesti koji su počeli u Evropi, a potom se raširili svetom, doveli su sve to u pitanje (...) govori se da Monsanto grupa mora da se preda i liši svog odeljka za poljoprivredne hemikalije, čija je tržišna vrednost pala skoro na nulu“ (Gidens/Haton 2003: 6). Iz ovako kompleksne stvarnosti može se, ipak, zaključiti da se moć TNK neverovatnom brzinom uvećala, ali da države i dalje imaju svoju ulogu. Ma koliko ih kritikovale, države se, na kraju, bore za to da obezbede što povoljnije uslove kako bi te iste TNK došle kod njih. Ekonomska uloga države se sve više svodi upravo na to, na obezbeđivanje uslova za optimalno delovanje TNK u njihovom ekonomsko-pravno-političkom poretku.

Kulturni aspekt

Vrtoglavi uspon *Gutenbergove galaksije* i razvoj elektronskih medija i interneta u novije vreme promenili su svet iz korena. Kao posledica tehničko-tehnološke revolucije naše vreme

je, kako ga je kanadski profesor Maršal Mekluan opisao, vreme „elektornskog globalnog sela“ (Pavićević i dr. 2003: 89). To znači da je vremenska distanca širenja kulturnih sadržaja prevaziđena. Vesti se ne šalju sve brže, one su istovremene svuda! Sateliti, globalne TV mreže i internet sve više razvijaju svest da je svet jedan. Da li je i kultura jedna? Da li su pretenciozne i neutemeljene tvrdnje kritičara da tradicionalne kulture i identiteti nestaju i da je na delu homogenizacija kulture sa „američkim likom“, što je posledica širenja kulturnih modela preko granica nacionalne države.

Nacionalne kulture se, ubrzanjem i produbljivanjem procesa globalizacije, menjaju. To je istina. Tehnološka revolucija omogućila je postojanje globalnog tržišta kulturnih modela i vrednosti, usled čega dolazi do plodotvorne sinteze lokalnog i globalnog. Ne radi se samo o amerikanizaciji, niti o vesternizaciji. Globalizacija se odvija na više koloseka. Procesi kulturne globalizacije započeti su daleko u prošlosti kada su se širile velike svetske religije. Iako je njihovo širenje bilo ograničeno vremenom u kojem se dešavalo, ono najbolje pokazuje „sposobnost ideja i verovanja da savladaju ogromne prostorne distance“ (Vuletić 2009: 82). Međutim, usponom nacionalne države ovaj proces je donekle stavljen pod kontrolu, jer se smatralo da je kultura gradivni element svake države i da ona predstavlja glavni oslonac u održavanju državnog poretka. Kritičari smatraju da je delovanjem globalizacije ova uloga kulture dovedena u pitanje, jer globalizacija slabi autentični kulturni identitet. Na tom pragu, globalna homogenizacija bi značila potpunu dominaciju zapadnjačkog poimanja umetnosti i kulture, kao i standardizaciju vrednosti, želja, ideja, stilova i verovanja. A nije tako. Pre bi se moglo reći da je na delu potpuni kulturni haos, a ne poredak. Kreolizacija je indikator ovog stanja. Kulturne različitosti opstaju, ali su usled širenja postale poznate, pa ih mi danas i ne doživljavamo kao nešto nepoznato. Poznato može biti različito. To što su prodavnice Beneton odeće u svakom delu sveta ili što se u svim klubovima na svetu pušta Madona ili što se u svim bioskopima smenjuju američki filmovi ne govori nam mnogo o modernoj kulturnoj sadašnjosti, osim da su kanali distribucije tih sadržaja disperzovani. I pored toga što je neko obučen u odeću Beneton i što na *Ipod* uređaju sluša Madonu dok ide u bioskop da pogleda najnoviji Tarantinov film, on nije prestao da bude to što jeste. Istina, nije ostao nepromenjen. O čemu je zapravo reč? Ako je vrhunska vrlina ostati nepromenjen, onda je ona nedostižna, jer se čak i najtradicional-

nije kulture vremenom menjaju. Kulturna transmisija je oduvek oko nas. Samo u našem društvu, koje je dugo bilo izolovano, ne može se sa sigurnošću pronaći izraz autentičnosti naše kulture. To je više simbioza različitih uticaja sa kojima smo bili u kontaktu vekovima, a koji dobijaju svoj autentični karakter nakon što prođu kroz našu prizmu. Takođe, i Molijerov jezik je pun anglicizama! Da li je, onda, opravdano tvrditi da će posledica globalizacije biti nestajanje nacionalnih kultura? Ipak su „nacionalne kulture i identiteti duboko ukorenjeni u istorije naroda i stoga je malo verovatno da mogu da budu izbrisani uticajem globalne masovne kulture“ (Held 1997: 150). Poenta je u tome da se shvati da ni države, ma koliko želele da homogenizuju nacionalnu kulturu, u tome nisu uspele. Globalizacija to još manje može. Ta kultura je tu i važno je znati da se i ona menjala vremenom. O tome svedoči i teza o kulturnoj diferencijaciji Frensis Fukojame, koja nam saopštava da su osnovne razlike u eri globalizacije civilizacijskog karaktera. Ukoliko može da se govori o standardizaciji, onda o njoj pre može da se govori u ekonomiji i politici, nego u kulturi. Kako Kejt Neš smatra, današnja kultura je „pluralistička (...) i sinkretizovana“ (Neš 2006: 85). Književnost je najbolji primer za to, jer su danas podjednako dostupni i čitaju se Mario Vargas Ljosa i Ginter Gras, Orhan Pamuk i Oskar Vajld, Haruki Murakami i Nil Gejmen. U prilog tome, najprodavanija knjiga u 2008. godini bila je knjiga Haleda Hoseinija, avganistanskog pisca. Nobelovu nagradu za književnost 2010. godine dobio je Mario Vargas Ljosa, dok je 2006. godine tu nagradu dobio turski pisac Orhan Pamuk. Nije, stoga, u kulturološkom smislu ispravno svesti velike civilizacije, kao što su hindu, kineska, budistička, latinsko američka, afrička, islamska, pravoslavna i japanska (Hantington 2000: 26), na objekat „vesternizacije“ koju podražavaju američki kulturni model. Zapadni svet nije samo izvoriste globalizacije, već je, kao i druge civilizacije, i njen objekat, jer se, u ostalom „nijedna civilizacija ne razvija u hermetičkim uslovima“ (Zakarija 2007: 83).

Promene koje se u kulturama dešavaju pre su posledica modernizacije nego globalizacije. Treba se setiti Turske za vreme Ataturka. Modernizacija je neophodna, ali teška promena. Otuda i tolika sporenja oko nje. Promene koje se dešavaju najbolje možemo razumeti ukoliko obratimo pažnju na reči Vargas Ljose koji smatra da „festivali, nošnja, običaji, ceremonije, verovanja i rituali koji su u prošlosti davali ljudskom rodu folklornu i etnološku raznovrsnost postepeno nestaju ili se

ograničavaju na manjine, a većina društva ih napušta i prihvata druge, podesnije za realnost našeg vremena“ (NSPM 2002: 101). Iako mi iz ove perspektive hvalimo ta vremena, prepuna originalnosti i zabave, retko bismo se odlučili da se u njih vratimo. Zemlje koje pokušavaju da svoju kulturu „zabetoniraju“ u jednom mestu vraćaju svoju zajednicu na preistorijsku ravan, jer, da završimo rečima Vargasa Ljose, „koje su to kulture ostale za sva vremena nepromenljive, nedotaknute vremenom“ (NSPM 2002: 102).

3. Zaključak: Država u širem istorijskom kontekstu

Na kraju, moramo reći da je nacionalna država nastala u jednom potpuno drugačijem istorijskom kontekstu od vremena u kome mi živimo. Ona je u momentu u kojem je nastala bila ispred svoga vremena, odnosno ispred vremena feudalne rascepanosti. Zatim je nekih dvesta godina živela u skladu sa svojim vremenom, vremenom državnog razloga. Sada, u eri globalizacije, njena uloga se redefiniše i rekonceptualizuje u skladu sa promenama koje ta era donosi. U toj eri država još uvek nije definisala svoju ulogu. Kako napominje Ludvig Šlocer, „niko ne može reći kada je reč država u svom sadašnjem značenju dospela u novije jezike. Stari jezici nemaju imena za taj pojam“ (Matić/Podunavac 1997: 119). Ovo nam govori da država nije oduvek bila tu, već da je nastala iz potrebe svoga vremena. Potrebe našeg vremena još uvek nisu u potpunosti drugačije, ali nisu ni iste. Otuda nužnost, ne da se država ukinе, već da se njena uloga prilagodi. Globalizacija nije gvozdena ruka. Njom se može upravljati, a države se mogu prilagodavati. Takođe, stanovište da je „država“ *a priori* izraz dobrog, a „globalizacija“ izraz lošeg, nije valjano ukoliko ga posmatramo iz ugla pojedinca. Za pojedinca, ono što se u istoriji često manifestovalo kao država, nije bilo uvek najbolje. Prvo, svaka „država se nameće narodu“ (Fukujama 2002: 229). Države su najčešće stvarane u vrtlozima krvavih ratova. Kada su stvorene, nastavile su da vode politiku ratovanja kako bi razrešile međudržavne sporove. U kratkom XX veku rezultat takve međudržavne politike video se u koncentracionim logorima, genocidima, egzodusima itd. Ukoliko država i njeni branioци smatraju da treba da brane državu od globalizacije, prvo bi možda trebalo da je odbrane od nje same.

Bibliografija:

- Bagvati, Jagdiš. *U odbranu globalizacije*. Beograd: Službeni glasnik, 2008.
- Đorđević, Jelena. *Postkultura*. Beograd: Clio, 2009.
- Fon Hajek, Fridrih. *Studije iz filozofije, ekonomije i politike*. Beograd: Paideia, 2002.
- Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*. Free Press, 1992.
- Fukujama, Frensis. *Kraj istorije i poslednji čovek*. Podgorica: CID, 2004.
- Gidens, Entoni and Haton, Vil. *Na ivici – žveti sa globalnim kapitalizmom*. Beograd: Plato, 2003.
- Hantington, Samjuel. *Sukob civilizacija*. Podgorica: CID, 2000.
- Held, Dejvid. *Demokratija i globalni poredak*. Beograd: Filip Višnjjić, 1997.
- Held, Dejvid. 2003. Debate o globalizaciji. U: Vuletić, V. (ur.). *Globalizacija – mit ili stvarnost*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003.
- Jergin, Danijel and Stanislav, Džozef. *Komandni visovi*. Beograd: Narodna knjiga, 2004.
- Ljosa, Mario Vargas. *Kultura slobode*. U: Nova srpska politička misao. *Glokalni svet*. Beograd: Aleksandrija press, 2003.
- Matić, Milan i Podunavac, Milan. *Politički sistem*. Beograd: Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, 1997.
- Neš, Kejt. *Savremena politička sociologija – globalizacija, politika, moć*. Beograd: Službeni glasnik, 2006.
- Nova srpska politička misao. *Glokalni svet*. Beograd: Aleksandrija press, 2003.
- Pavićević, Vladimir i Vladimir Petrović; Pantelić, Ivana; Sitarski, Milan; Milovanović, Goran. *Aspekti globalizacije*. Beograd: Beogradska otvorena škola i Dosije, 2003
- Reljić, Slobodan. *Mediji i globalizacija*. U: Pavićević et al. *Aspekti globalizacije*. Beograd: Beogradska otvorena škola i Dosije, 2003.
- Simić, R. Dragan. *Svetska politika*. Beograd: Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, 2009.
- Soroš, Džordž. *Doba otvorenog društva*. U: Nova srpska politička misao. *Glokalni svet*. Beograd: Aleksandrija press, 2003.
- Vidojević, Zoran. *Kuda vodi globalizacija*. Beograd: Filip Višnjjić, 2005.
- Vuletić, Vladimir. *Globalizacija – mit ili stvarnost*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003.
- Vuletić, Vladimir. *Globalizacija*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2009.
- Zakarija, Farid. *Postamerički svet*. Smederevo: Heliks, 2007.

Stvaranje nove države u eri globalizacije: korak u pravom smeru?

*Mladen Stojadinović*¹

Centar za mirovne studije, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Stručni rad

Avgust 2011

UDK: 321.01

Sažetak

Pitanje formiranja države treba povezati sa širom debatom o ulozi države u eri globalizacije. U principu, većina novih država uslođnjava međunarodnu saradnju i često doprinosi destabilizaciji regionalne i globalne bezbednosti, jer je njihov nastanak obično praćen nasiljem. Novoformirane države su obično slabe, ne uspevaju da unaprede život svojih građana, a ako i uspeju, takav napredak mogao se ostvariti i bez formiranja nove države. Mehanizmi priznanja idu u prilog održanju anarhičnosti i politike moći u vremenu koje karakteriše potreba za uspostavljanje veoma bliske saradnje radi rešavanja globalnih izazova. Nije dovoljno obezbediti to da država ne vrši represiju nad svojim stanovništvom, već ta država mora zaista da ima moć da vlada, da obavlja svoje funkcije, naročito u današnje vreme kada neuspeh jedne države može dosta uticati na situaciju u drugim državama. Države treba formirati onda kada to donosi korist globalnoj političkoj zajednici, kada to vlast čini delotvornijom i kada to ne donosi nasilje i stvaranje većih rizika. Međutim, potrebno je definisati preciznije kriterijume koji treba da proisteknu iz dobrobiti koje će imati građani, a ne država. Globalna demokratska tela moraju da preuzmu glavnu ulogu u ovim procesima.

***Ključne reči:** stvaranje države, suverenitet, priznanje, globalna vlast, državne funkcije*

1. Uvod: Globalizacija i uloga država

Usled globalizacije, državama je, zaista, sve komplikovanije postalo to da kontrolišu procese međusobno zavisnih rizika. (Orlović 2007: 103–104). Ipak, države su i dalje ključni akteri u među-

¹ e-mail: mladja_stojadinovic@yahoo.com

narodnoj politici i mogu da utiču na karakter i formu konkretnih ishoda globalizacije. Neke države su neuspešne i nemaju unutrašnji legitimitet, a neke od njih krše prava pojedinaca ili grupa na sopstvenoj teritoriji. Države su pokazale, ne samo da ne mogu da prevaziđu izazove koji su u jezgru globalne zajednice (kojoj su nevoljno pristupile), već i da su neefikasne i pristrasne kada je u pitanju ispunjavanje zadataka koji im tradicionalno pripadaju. Međutim, nove države stalno nastaju i nastaviće da se pojavljuju sve dok pravila za njihovo nastajanje budu određivale druge države, koje često zloupotrebljavaju jedinstvenost svog pravnog položaja kako bi ostvarile svoje uske nacionalne interese. Upravo zato čovečanstvo ima veliki broj država (koje su uglavnom nerazvijene, a njihove upravljačke sposobnosti diskutabilne) i manje šanse da postigne dogovor kojim bi bio rešen problem koji prevazilazi granice njihovog suvereniteta. Čini se da je proces formiranja država zakasneo u situaciji u kojoj države nisu u stanju da reše probleme, kao što su pojava epidemija, nastupanje finansijske krize, postojeće mreža organizovanog kriminala itd. Međutim, to ne bi trebalo da bude izgovor za postojeće države da čine sve ono što one smatraju prikladnim unutar svojih granica. Naprotiv, čitav državocentrični sistem treba da se revidira kako bi se uzela u obzir konkretna odgovornost u širem kontekstu opstanka i dobrobiti svih ljudi. Krajnji cilj je „jačanje kapaciteta ovih država da obavljaju funkcije koje ih određuju kao države“ (Ghani et al. 2005: 4). Ovo se odnosi i na stare i na nove članice međunarodne zajednice.

2. Zakonski nedostaci, nelojalno stanovništvo – Zašto je čovečanstvu potrebno globalno upravljanje?

Međunarodno pravo pruža određene smernice društvima, koje pomažu da se formiraju nove države, ali se one ne poštuju uvek i često ih različite države različito tumače. Zbog isključivosti teritorijalnih prava i principa integriteta, gotovo je nemoguće to da država nastane u skladu sa međunarodnim pravom, naročito bez saglasnosti države koja je prethodno kontrolisala datu teritoriju. Međutim, države nastaju ukoliko druge države (mehanizmima priznavanja ili drugim sredstvima) podržavaju snage koje traže nezavisnost, dok se u sličnim situacijama na drugom mestu ponašaju drugačije. Nekada se čini da se globalni odnosi vraćaju na princip koji je važio u XVIII veku – pravo proističe iz činjenice, *ex factis oritur ius* (Avramov; Kreća 2008: 86). To znači da je pravo samo posledica dešavanja na terenu (često nasilnih), a ne prethodno ustanovljenih normi, koje su zasnovane na racionalnim razlozima

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

i pravdi. Sve dok pravila za uspostavljanje novih država kroje druge države, koje se vode svojim geopolitičkim, strateškim i realpolitičkim interesima, oblast nastajanja država ostaće nedovoljno uređena i konfuzna. Globalizacija ubrzava transnacionalizaciju i razotkriva nemoć pojedinačnih društava da se nose sa organizovanim kriminalom, ekološkim opasnostima, terorizmom, finansijskom i ekonomskom krizom, demografskim problemima i problemima migracija, te sa sve većom tehnološkom kompleksnošću itd. Nijedna država ne može sama da rešava savremene probleme, zato, uopšteno govoreći, stvaranje nove države ne otklanja probleme globalizacije. To se može postići samo globalnim upravljanjem ili (u krajnjoj instanci) postojanjem globalne države. Ipak, globalna država nije moguća ukoliko države nisu prinuđene da pomažu ili da bar ne onemogućavaju jasnu težnju ka supranacionalizaciji.

Još uvek se smatra prestižom, ili pak potrebom, to da određena zajednica ili nacija ima „sopstvenu“ državu, iako adekvatno funkcionisanje (zasnovano na potrebama cele populacije) postojećih država može da pruži sve što bi ta zajednica mogla da dobije od nove države. Međutim, postojeće države katkad ne funkcionišu kako treba, ali ih u tom slučaju na to treba primorati, bilo unutrašnjim legalnim kanalima bilo legitimnim akcijama internacionalnih ili supranacionalnih snaga. Neuspeh postojećih država u tome da obezbede svim građanima ono na šta oni imaju pravo nije argument za stvaranje država od slučaja do slučaja, čime se održava anarhični sistem. Svaki pojedinac ili grupa (osim apatrida ili onih koji žive na okupiranim teritorijama) već ima svoju državu (u smislu da teritorija na kojoj živi nedvosmisleno potpada pod određenu jurisdikciju i vlast), s obzirom na to da je oblast *terrae nullius* danas zanemarljiva. Nepostojanje osećanja lojalnosti državi na čijoj teritoriji neko živi je, u najvećoj meri, rezultat neuspeha države da zadovolji potrebe za postojanje osnovne bezbednosti i slobode, istorijskih okolnosti (koje su nekada povezane sa mitovim i predrasudama) ili je pak posledica neprijateljskog stranog uplitanja. U prvom slučaju, a nekada i u poslednjem, *postoji* legitiman razlog za nezadovoljstvo. Međutim, treba da imamo na umu potrebe i interese drugih, lojalnih delova stanovništva, kao i praktične teškoće u funkcionisanju nove države i moguće projekcije moći drugih zainteresovanih država. To bi sve moglo da predstavlja prepreku dobrobiti i autonomiji svih ljudi koji žive u datoj oblasti.

Jedino adekvatno rešenje bilo bi uspostavljanje, ako ne globalne države, a onda bar stabilne globalne vlasti (Masciulli; Day 2007: 435–436). Ona bi rešavala pitanja šireg međunarodnog značaja i imala bi legitimitet i sposobnost da primora države da poštuju pravila čak i unutar svojih granica. U tom slučaju, građana

nima bi bila garantovana fizička zaštita od njihove države (što bi omogućila supranacionalna vlast), ali takođe i zaštita identiteta i postojanje bar nekog nivoa lokalne samouprave, čime bi se umanjio praktični značaj i/ili potreba za uspostavljanje „sopstvenog“ suvereniteta. Možda se u razvijenim zemljama (kao što su Belgija i Kanada) secesionistički pokreti ne zasnivaju na nezadovoljenim osnovnim potrebama, kao što su opstanak ili bezbednost (što je u drugim državama često slučaj). Međutim, čak i tu postoje pitanja jezika i identiteta, kao i pitanja relativne uskraćenosti, što su sve faktori nepoverenja u državu. Naravno, nije neophodno da se ova pitanja rešavaju stvaranjem nove države (niti je to većinski stav), iako u slučaju ovih država opasnost od nasilja, kršenja prava manjina, diplomatskih shema ili shema moći, predstavlja mnogo manje ozbiljnu prepreku za priznanje, kao i za nove neefikasne vlasti (ukoliko nastane nova država).

3. Zaštita građana nasuprot prolongiranja anarhije – nastanak nove države i (in)direktni efekti globalizacije

Globalizacija ne utiče direktno na stvaranje nove države. Od 1990. godine nastale su 33 države (Rosenberg: 2011).² Većina ovih država nastala je kao rezultat sloma SSSR-a, raspada Jugoslavije i Čehoslovačke, dok su druge nastale usled dovršavanja procesa dekolonizacije. To znači da njihov nastanak nekada ima dublje istorijski utemeljene uzroke od onih koji su se javljali tokom protekle tri ili četiri decenije, što se obično smatra periodom globalizacije. Međutim, globalizacija može da pomogne prilikom formiranja novih država, ako ne na drugi način, a onda bar unapređenjem mehanizama komunikacije i obaveštajnog delovanja, koji se mogu iskoristiti za političku mobilizaciju i za uticanje na domaću i međunarodnu javnost. Tako njena informaciona, tehnološka, pa čak i ekonomska dimenzija, mogu da pretpostave nastanak novih država. Na državama je da odluče da li će napore za sticanje suvereniteta prihvatiti kao opravdane, da li će priznati neki politički entitet i kako će, sprovođenjem akcija ili uzdržavanjem od njih, podsticati/protiviti se promeni vlasti na nekoj teritoriji ili nad stanovništvom. Međunarodna zajednica, ako se može tako nazvati, nije uspela da nametne pravila za nastanak država (Avramov; Kreća 2008: 86). Globalizacija zahteva da se ovaj nedostatak prevaziđe, iako ona (ni kao objektivni proces ni kao planski projekat) ne može značajno da utiče na volju država, koje su poslednja instanca odlučivanja.

Kao što su objasnili mnogi mislioci veberovske orijentacije, država je institucija koja nastaje pre svega kao instrument vođenja

² Možda je broj novih država nešto niži, pošto nisu sve univerzalno priznate.

rata (Poggi 2004: 99). Naime, država je za Vebera, pre svega, organizovani monopol nad nasiljem, a teorijski se, u krajnjem slučaju, može svesti na vojsku i policiju. Moderne evropske države (koje danas predstavljaju univerzalni model političke strukture) stvorene su da bi vladarima omogućile da centralizacijom održe vojnu moć (Poggi 2004: 100). Dakle, ne bi trebalo prevideti vezu između države i rata kao institucije uopšte, a posebno zato što je rat danas nelegalan, a obezbeđivanje vojne moći nelegitiman razlog za formiranje države. Štaviše, međunarodni poredak se od XX veka zasniva na kolektivnoj bezbednosti, a težnje za stvaranje novog državnog aparata (sa vojskom i policijom) treba nadzirati. Važna determinanta formiranja novih država je, tako, fiskalna sposobnost novih vlasti. Ovaj odnos detaljno je razmatran (Moore 2004: 297). Iznesen je argument da države nastaju i razvijaju se samo tamo gde postoje obilje finansijskih prihoda i dobro uspostavljene metode njihovog ubiranja. Pored toga, postoji i hipoteza da je za državu bolje da bude odgovorna prema svojim poreskim obveznicima nego prema stranim poslenicima (Moore 2004: 133). Međutim, moguće je da postoji interes, i država i međunarodnih organizacija, da novoformirana država bude i slaba i zadužena. Pored toga, pitanja koja prevazilaze okvire pojedinačnih (čak i najjačih i najstarijih) država neće biti razrešena daljom fragmentacijom. To se još više potvrđuje empirijskim posmatranjem novih država (Istočni Timor, Eritreja, Kosovo i Južni Sudan samo su neki od primera), koje često nemaju dovoljno kapaciteta da ispune svoje osnovne funkcije, a nemaju ni institucionalnu kulturu ni ljudski kapital da bi bolje, na primer od države koja je prethodno kontrolisala tu teritoriju, odgovorile na zahteve svojih građana. Ovo posebno važi za države koje prvi put nastaju, to jest za one države koje nisu istorijski postojale kao države. Globalne sile (ukoliko žele da podrže nastanak nove države) mogu da iskoriste priliku da se proglase zaštitnicima novonastale nacije zbog unutrašnje podrške, pa čak i zbog neokolonijalističkih pretenzija. Nekadašnja vlast, njeni saveznici ili susedi mogu da budu protivteža ovakvim tendencijama, time što dovode u pitanje proglašenu državnost. Anarhija se nikada ne može prevazići ukoliko se ne ograniči borba za priznavanje novih država.

4. Hipotetički primer: da li bi dve Libije bile bolje od jedne?

Tokom intervencije snaga NATO, koja je sada u najvećoj meri završena, veliki broj komentatora govorio je o mogućoj podeli Libije. Sada je prava podela zemlje verovatno manje izvodljiva (iako i dalje postoji kao mogućnost, imajući u vidu nekoliko gradova i

oblasti koje pristalice starog režima žestoko brane), ali bismo u ovom radu želeli ukratko da razmotrimo hipotetičku situaciju nastanka nove države ili država na libijskoj teritoriji. Da li bi nezavisna Kirenaika predstavljala manju pretnju međunarodnoj i regionalnoj bezbednosti od celovite Libije? Sukobljeni politički entiteti i njihove vlade priznale bi neke države, dok bi druge odbile da ih priznaju, tako da bi postojanje dve ili tri države umesto jedne, pored toga što bi one stalno bile u međusobnim tenzijama, zakomplikovalo odnose sa ostalim akterima. Civilno stanovništvo već trpi velike gubitke, osnovne službe ne funkcionišu, a trgovina oružjem cveta. Teško je zamisliti da bi nezavisna država koja bi zauzimala istočni deo Libije bila istinski u stanju da pruži bezbednost svojim građanima, a da ne govorimo o tome da bi teško bila u stanju da se izbori sa ekonomskim problemima, slabljenjem opšte kohezije u Severnoj Africi i arapskom svetu ili sa trkom u naoružanju, koja bi se mogla očekivati u slučaju takvog scenarija, s obzirom na to da je Alžir već slao naoružanje Gadafiju preko zapadne libijske granice (*Economist*, 24. 3. 2011). Čini se da bi potencijalna nova država sa sedištem u Bengaziju više ličila na Eritreju, koja se danas suočava sa sličnim problemima kao Etiopija. Ti problemi postojali su i pre sticanja nezavisnosti, kao što je postojao i problem stalnog konflikta sa tom istom Etiopijom.

Libija je teritorijalno velika zemlja, pa bi nedefinisane granice i nadležnosti, kao i oblasti kojima se loše upravlja, ostavile prostora za delovanje oružanih grupacija i fundamentalista. Rešavanje posledica neuspeha u Somaliji koštalo je dosta novca i hiljade ljudskih života.³ Kako takva cena ne bi bila ponovo plaćena, čovečanstvu je, u stvari, potrebna globalizacija vrednosti, to jest potreban mu je napredak ka kosmopolitskoj kulturi, koja bi sprečavala masovna ubistva i etničko čišćenje, na isti način na koji ne bi dozvolila umiranje od gladi. Ta kultura bila bi u stanju da prepozna svakog aktera koji je odgovoran za direktno ili strukturno nasilje – nezavisno od toga da li je reč o državi, grupama ili pojedincima. Postojanje države ne bi trebalo posmatrati kao puku činjenicu, kao datost u političkom i praktičnom smislu, što je, istorijski gledano, do sada bio slučaj. Država mora da funkcioniše u interesu svojih građana i mora da bude pod nadzorom (naravno, demokratskih supranacionalnih tela). U eri kompleksne međusobne povezanosti, čovečanstvo ne može da dozvoli to da određene teritorije ostanu anarhične i da jednostavno predstavljaju teren za ostvarenje različitih interesa i ideologija. Problemi koji su vezani za Libiju leže i u državnom teroru (nasilje, radikalna vlast i nejednakost u bogatstvu unutar države), kao i u nemogućnosti supranacionalnih sila da brzo, adekvatno i nepristrasno odgovore na to. Pored unutrašnje,

GLOBALIZACIJA I IZGRADNJA DRŽAVE

BROJ 21 · SEPTEMBAR – DECEMBAR 2011.

³ Praktično nepostojanje funkcionalne somalijske države dovelo je do nestabilnosti i permanentnog građanskog rata na Africkom rogu, do pojave gusarstva, do saradnje sa azijskim terorističkim ćelijama (posredstvom Jemena, koji se nalazi na drugoj obali), što je izazvalo intervenciju UN i SAD i dovelo do slanja misije EU.

postoji i nejednakost izvan granica, pošto određene zemlje posrednici prisvajaju više moći u odlučivanju nego što im pripada. Ove države zloupotrebljavaju svoj mandat za održanje bezbednosti i zaštite civila i ponašaju se (po mišljenju autora) kako ne bi trebalo – menjaju režime, podržavaju jednu stranu u građanskom ratu i stvaraju nove države, iako je (u principu) dobro da se u globalizovanom svetu suverenitet narušava radom Saveta bezbednosti UN.⁴

5. Formule legitimiteta: samoopredeljenje i/ili uverljivi državni kapaciteti

Norme su veoma važan element u međunarodnoj političkoj areni (Evan 1997: 70), dok je formula legitimiteta jedna od osnovnih normi. Međunarodni legitimitet odnosi se na kolektivnu procenu spremnosti i adekvatnosti neke države da uđe u porodicu država (Wight 1977: 153). Sticanje ili očuvanje suvereniteta se nekada opravdavalo dinastičkim principima ili patrimonijom, a danas se (češće) opravdava saglasnošću stanovništva nad kojim se ima vlast. Međutim, i dalje postoje brojne dileme i problemi. Gledano iz međunarodne perspektive, ova saglasnost manifestuje se, pre svega, u pravu naroda na samoopredeljenje. Međutim, teško pitanje bilo bi šta je ono što se smatra „narodom“. Pored toga, ne postoji nijedan izvor prava, koji garantuje prioritet prava na samoopredeljenje naspram teritorijalnog integriteta. Štaviše, princip teritorijalnog integriteta je, čini se, mnogo više utemeljen u međunarodno pravo. Zbog toga i diplomate i građani moraju da budu kreativni i da razmišljaju o konstruktivnoj alternativi, zasnovanoj na potrebama postojanja pravno nepomirljivih principa. „(...) Moraće da budu izmišljeni novi oblici autonomije za različite etničke grupice.“ (Ferguson; Mansbach 1996: 418). U svetu postoji 2.000 naroda i svega 200 država. Nemoguće je svakom narodu obezbediti ekskluzivno pravo na teritoriju. Kada traže pravo na suverenitet, narodi ili grupacije jednostrano odlučuju da se stave „iznad“ drugih čija ekskluzivna teritorija nije priznata i da oblikuju ne samo svoju budućnost već i budućnost drugih. A šta je sa pravom na samoopredeljenje u okviru suverene teritorije? Razdvajanje države i naroda moglo bi da postane tekovina XXI veka, kao što je tekovina prethodnih vekova bilo razdvajanje države i crkve (Beck 2001: 4). Pitanje je, dakle, na koji način se može ostvariti pravo na samoopredeljenje. Kada se uzmu u obzir propaganda i manipulacija, formulisanje pitanja, pitanje granice, lista građana koji imaju pravo glasa, pravni karakter odluke i drugo, plebiscit može dodatno da iskomplikuje situaciju otvaranjem manjinsko-većinskih pi-

⁴ Savet bezbednosti, kao nedemokratski organ, mora i sâm da se reformiše kako bismo imali pravednu i uspešnu globalnu bezbednost.

tanja. O formulama legitimacije mora se ponovo diskutovati, jer ograničenost vremena i prostora uvećava rizik od eskalacije ukoliko se ne postave stroga pravila.

Kao što predstavlja rizik, globalizacija je isto tako i prilika da se vlast postavi na čvrste osnove. Tri perspektive posmatranja države (vojna, ekonomska i upravljačka) mogu da daju dublji uvid u ulogu i strukturu državne moći (Poggi 2004: 97–106). U eri u kojoj je konačno postalo neprihvatljivo to da izbije rat (posebno ako vladalac započinje rat iz svojih ličnih razloga) i u kojoj se destruktivna moć naoružanja eksponencijalno uvećava, teško je prihvatiti insistiranje na vojnom pristupu stvaranju države. Štaviše, u okviru razvijenih društava postignut je, manje-više, konsenzus o ekonomskim nejednakostima koje treba tolerisati, te je suzbijen (ukoliko je uopšte i postojao) pokušaj vladajućih elita da eksploatišu rad svojih sugrađana. Ono što se danas očekuje od države (bar na Zapadu) jeste upravljanje, pružanje usluga i sprovođenje propisa uz pomoć organizovane klase državnih službenika. Želeli bismo da dodamo to da sve ove funkcije treba da idu u korist građana i da se sprovode uz minimalnu upotrebu sile. U situaciju u kojoj međuvladine organizacije, transnacionalne grupe, regionalne i nevladine organizacije imaju zajedničke interese i sposobnost da se bave brojnim pitanjima⁵, veoma je važno imati efikasan državni aparat koji će rešiti sukob nadležnosti, brinuti se o kompleksnim procedurama i standardima, obezbediti prekograničnu saradnju, te preuzeti odgovornost za odgovarajuće korake. Međutim, države zloupotrebljavaju organizacije i tumače ih kao instrument za jačanje svoje moći. Ako nije tako lako utvrditi šta je to dobra vlast (jer se kriterijumi mogu razlikovati), relativno je očigledno to koja država je efikasna (ili to može da bude), a koja nije. Tokom stvaranja države ti se kapaciteti retko analiziraju. Činjenica je da države, u stvari, ne vode iskreno brigu o tome da li će građanima drugih država biti garantovana prava i da li će njihove potrebe biti zadovoljene. Mnogi autori smatraju da se ovakva briga nikada ne može očekivati od država, ali da je globalizacija promenila to što propusti i nesposobnosti države mogu dovesti do negativnih posledica na sasvim drugom kraju sveta (Fukuyama 2004: 18). Odatle se i rodila ideja o uspostavljanju jače kontrole i nadzora i izvan granica.

6. Redefinisana priroda suvereniteta – veća mogućnost za uspeh države

Jedan od mogućih smerova kojim može krenuti teorijska i praktična legitimizacija novih država (i države uopšte) jeste uslovno shvatanje suvereniteta. Naime, to bi bio put učlanjenja u društvo

⁵ Ovo posebno važi za zdravlje, obrazovanje, humanitarni rad, ekološka i verska pitanja itd.

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

država *pošto* država ispuni određene zadatke. Osnovna obaveza je, naravno, zaštita života i bezbednosti pojedinaca i grupa. U tom smislu, važno je pomenuti koncept odgovornosti za to da se pruži zaštita (ICISS 2001: 13). Pored toga, mi moramo da se nosimo i sa selektivnom upotrebom ovog koncepta (u zavisnosti od toga na koju se zemlju odnosi), pa se zločini nekada tolerišu, a nekada se ne tolerišu. Državne funkcije moraju da omogućavaju razvoj i da zadovoljavaju potrebe građana (uključujući u to i njihovu dobrobit), jer bi se, u protivnom, države svele samo na aparat koji održava red i obezbeđuje infrastrukturu za globalni kapital (Robinson 2001: 188). Dakle, država mora da upravlja da bi se nazvala suverenom. Sa globalizacijom, suverenitet se redefiniše i njegova kontingentna priroda postaje jasna (Neumann; Sending 2010: 67). Ona je kontingentna, jer države (koje bi trebalo da su suverene i koje ne bi trebalo da tolerišu uplitanje drugih u svoju vlast) ne mogu više same da upravljaju svim, ili skoro svim, društvenim sferama, kao što su mogle, na primer, u doba starih monarhija. Suverenitet predstavlja ideal-tip koji ne predstavlja ontološki temelj internacionalne sfere, već je rezultat konkretnih istorijskih i društvenih okolnosti. Njegova uloga je *funkcionalna*. Značenje suvereniteta ne predstavlja datost, već se stalno menja. Suverenitet se nije uvek smatrao konstitutivnim elementom međunarodne politike (Neumann; Sending 2010: 67), niti to mora biti slučaj u budućnosti. U eri globalizacije odgovorni zvaničnici ne mogu jednostavno dati prioritet teritorijalnom razgraničenju u svetu preklapajućih interesa i moći, vladavine na više nivoa i bliske uzajamne povezanosti u mnogim oblastima. Aktivnosti vlada se, ipak, moraju manifestovati na određeni način i u određenom obliku. U tom smislu, suverenitet je još uvek korisna ideja i institucija. Ipak, primarni cilj jeste postizanje uspeha u određenim segmentima vladavine (bezbednost, životni standard, socijalna politika, ekološka pitanja), u kojima globalizacija donosi teške izazove i sve veću zbunjenost i rizike.

Smatramo da je izgradnja kosmopolitske zajednice rešenje za izazov globalizacije. Međutim, ovaj proces nema iskrenu podršku najmoćnijih država, i to upravo onih koje sebi mogu da dozvole to da relativizuju suverenitet drugih, etički i pravno jednako vrednih država. Bez otvorenog dijaloga i iskrene jednakosti u odbacivanju (danas) štetne hipoteze o apsolutnoj vlasti na određenoj teritoriji, neće biti pronađeno pravo rešenje za pitanja globalizacije. „Suština suvereniteta jeste u tome da se sila i nasilje mogu sprovesti protiv država koje nisu članice bez ikakve odgovornosti“ (Wendt 2003: 526). Države mogu, pa i primenjuju represiju i teror (uključujući i brutalno nasilje) nad svojim stanovništvom i zato neke grupe i zajednice smatraju da proces samozaštite, na primer, secesijom, ima

egzistencijalni značaj. Međutim, to je samo pokazatelj karaktera postojećih država i nemoći i nedostatka volje međunarodne javnosti i drugih država da spreče ove zločine. Ovdje želimo da naglasimo to da bi osnovna funkcija države da štiti građane mogla da bude obezbeđena u postojećem teritorijalnom okviru ukoliko bi postojao nivo vlasti koji bi bio iznad države. U protivnom, zajednica je „talac“ drugih država. One je mogu podržavati zbog svojih sebičnih interesa, zbog destabilizacije regiona koja će za njih biti povoljna ili zbog pretpostavljene ekonomske dobiti. Takođe, mogu da odbiju da pomognu zbog saradnje sa prethodnom centralnom vlašću, istom onom koja je nekada bila odgovorna za kršenje ljudskih prava i za represiju date zajednice. Pored toga, zadovoljenje mnogih legitimnih zahteva stanovništva može biti otežano ili čak onemogućeno osnivanjem nove države, a vlade koje odluče da podrže nove države ne treba da zaborave na položaj novih potencijalnih manjina prilikom ponovnog iscertavanja granica. Novonastalim državama posebno stvara poteškoće to da se suoče sa savremenim izazovima i pretnjama, što teoretičare podstiče da nastajanje nove države u eri globalizacije posmatraju kao pogrešan odgovor na pravo pitanje o obezbeđivanju potreba grupa i pojedinaca.

7. Zaključak

Za određeni zajednicu moglo bi biti korisno da dobije svoju državu, ali bi za čovečanstvo u celini proces nastajanja te države, verovatno, doneo više štete nego koristi. Pošto su resursi ograničeni, globalni izazovi ogromni, a vojni savezi koji doprinose konfuznoj percepciji pretnji brojni, možda i nije najpametnija stvar osnivati nove države, posebno kada su pravila nedefinisana i kada zavise od tvrde moći i čistog uticaja ekonomske snage. Kako će čovečanstvo doći do odgovarajuće pravne regulative međunarodnog sistema i tesnih transnacionalnih veza, pitanje je za neki drugi rad. Brzo će se pokazati da je uloga organizacija civilnog društva i društvenih pokreta neizbežna u tom poduhvatu, što nas dovodi do pitanja (ne)postojanja, praktičnosti ili opasnosti od postojanja globalnog civilnog društva i njegovih pristalica (Bartelson 2006: 387–390). U budućnosti, pozicija suvereniteta mora biti manje prominentna. Međutim, da bi se približilo tom cilju, čovečanstvo mora svoju politiku da prilagodi promeni društvenog i istorijskog okruženja. Čini se da nastajanje nove države često nije, u datim okolnostima, adekvatna mera za bolje prilagođavanje. Kosmopolitska demokratija i različiti oblici autonomije, kao i slojevite vlasti predstavljaju pametniji dogovor.

Bibliografija:

- Avramov, S. i Kreća, M. *Međunarodno javno pravo*. Dvadeseto izdanje, Beograd: Službeni glasnik, 2008.
- Bartelson, J. „Making Sense of Global Civil Society.“ *European Journal of International Relations*, Vol. 12, Issue 3, 2006: 371–395.
- Beck, U. *The Cosmopolitan State: Towards a Realistic Utopia*. 2001. <<http://www.eurozine.com/pdf/2001-12-05-beck-en.pdf>> 26. 3. 2011.
- Evans, P. „The Eclipse of the State? Reflections on Stateness in an Era of Globalization.“ *World Politics*, Vol. 50, No. 1, 1997: 62–87.
- Ferguson, H. Y. and Mansbach, W. R. *Polities: Authority, Identities, and Change*. Colombia, S. C: University of South Carolina Press, 1996.
- Fukuyama, F. „The Imperative of State-building.“ *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 2, 2004: 17–31.
- Ghani, A. and Lockhart, C.; Carnahan, M. „Closing the Sovereignty Gap: An Approach to State-building.“ *Working Paper 253*, London: Overseas Development Institute, 2005.
- International Commission on Intervention and State Sovereignty. *The responsibility to protect*. 2001. <www.iciss.ca/pdf/commission-report.pdf, pristupljeno>14. 4. 2011.
- Masciulli, J. and Day, B. R. Governing a Global Community of Shared Risks. In: Day, R. B. and J. Masciulli. (eds.) *Globalization and Political Ethics*. Leiden, Boston: Brill, 2007: 431–456.
- Moore, M. „Revenues, State-Formation, and the Quality of Governance in Developing Countries.“ *International Political Science Review*, Vol. 25, No. 3, 2004: 297–319.
- Neumann, B. I. and Sending, J. O. *Governing the Global Polity: Practice, Mentality, Rationality*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2010.
- Orlović, S. Država u procesu globalizacije. U: Pavlović V. i Z. Stojiljković. (ur.) *Savremena država*. Beograd: Konrad Adenauer Stiftung i Fakultet političkih nauka, 2008: 103–123.
- Poggi, G. Theories of State-Formation. In: Nash, K. and A. Scott. (eds.) *The Blackwell Companion to Political Sociology*. Oxford: Blackwell Publishing, 2004: 95–106.
- Robinson I. W. „Social Theory and Globalization: The Rise of a Transnational State.“ *Theory and Society*, Vol. 30, No. 2, 2001: 157–200.
- Rosenberg, M. *New Countries of the World*. 2011. <<http://geography.abo-ut.com/cs/countries/a/newcountries.htm>> 10. 4. 2011.
- „The Libya Campaign: Into the Unknown.“ *The Economist*, printed edition, March 24th 2011. <www.economist.com/node/18442119> 22. 7. 2011.
- Wendt, A. „Why a world state is inevitable.“ *European Journal of International Relations*, Vol. 9, No 4, 2003: 491–542.
- Wight, M. *Systems of States*. Edited by H. Bull, Leicester, UK: Leicester University Press, 1977.

Međunarodno pravo i izgradnja države

Dejan Pavlović¹

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Stručni rad

Septembar 2011

UDK: 341.2

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

BROJ 21 · SEPTEMBAR – DECEMBAR 2011.

Sažetak

U ovom radu analizira se međuzavisnost međunarodnog prava i međunarodne politike u procesu izgradnje države. Preciznije govoreći, rad se bavi ulogom međunarodnog prava kao instrumenta za unapređenje kvaliteta demokratskih institucija u tzv. slabim, odnosno krhkim državama. Građenje države predstavlja sivu zonu, u kojoj se suverenitet država sudara sa određenim, međunarodno prihvaćenim, vrednostima, dok međunarodno pravo pokazuje određene slabosti i nedostatke. Upravo te mane međunarodnog prava izazvale su pojedine autore da ga okarakterišu kao primitivan pravni poredak. Nedostatak pravnog osnova i razrađenih pravila o angažovanju u procesu građenja država stavljaju sam taj proces pod budno oko analitičara. Postavlja se pitanje da li je legitimno i legalno bezuslovno pokretati proces demokratizacije i izgradnje institucija, te ko je uopšte nadležan da donosi odluke i kvalifikuje države kao poželjne objekte takvih procesa. Strah i solidarnost obično se navode kao vodeći principi prilikom argumentovanja koja idu u prilog intervencije i ograničenja suverenih prava država, ali su oba koncepta veoma kompleksna i podložna diskrecionom odlučivanju moćnih država kada je reč o njihovoj razradi i primeni.

Ključne reči: Građenje države, međunarodno pravo, međunarodna politika, krhke države, intervencija

* * *

U ovom radu analizira se interakcija međunarodnog prava i međunarodne politike u okviru kompleksnog poduhvata građenja države. Proces građenja države odlikuje ekstenzivno prisustvo raznih međunarodnih aktera, kako vladinih, tako i nevladinih. Neki od ovih činilaca, stranih država i međunarodnih organizacija, predstavljaju subjekte međunarodnog prava. Čini se da mora po-

¹ dejan@europe.com

stojati određen korpus pravila kojima bi se regulisala važna pitanja započinjanja, odvijanja i završetka procesa građenja određene države. Takva pravila bi, po svojoj prirodi, morala biti sastavni deo međunarodnog prava. Naravno, postoje brojni elementi procesa građenja države, koji nisu ili koji ne treba da budu regulisani pravnim odredbama, već treba da budu definisani instrumentima međunarodne politike. Cilj ovog rada, između ostalog, jeste da ispita kakvu ulogu ima, ili bi trebalo da ima, međunarodno pravo kako bi se unapredio prilično kontroverzni napor međunarodne zajednice koja teži tome da „leči” krhke države i njihove institucije.

Koncept građenja države stvoren je za potrebe rešavanja institucionalnih problema u postkonfliktnim ili dekolonizovanim društvima. Po definiciji, građenje države podrazumeva da određeni spoljašnji činoci kontrolišu određene prerogative suverene vlasti, što se jasno može videti na primerima institucionalnih aranžmana u slučajevima Bosne i Hercegovine i Kosova. U tom smislu Česterman (2004: 5) definiše građenje države kao „produženo međunarodno prisustvo (primarno, ali ne i isključivo na osnovu mandata Ujedinjenih nacija), koje ide dalje od tradicionalnih mirovnih misija i koje je usmereno ka izgradnji ili ka reformi institucija vlasti, čime se građanima obezbeđuje fizička i ekonomska sigurnost. U taj proces uključene su i kvaziupravljačke aktivnosti, kao što su pomoć prilikom organizovanja i održavanja izbora, tehnička pomoć u ostvarivanju ljudskih prava i vladavine prava uopšte, reforma sektora bezbednosti, kao i određeni vidovi razvojne pomoći.” Za Fukojamu, građenje države predstavlja „stvaranje novih državnih institucija i ojačavanje postojećih” (Fukoyama 2004: ix). Da li je građenje države inherentno dobar koncept? Ako prihvatimo tezu da su glavni ciljevi građenja države demokratizacija i vladavina prava, onda je na testu validnost ovih koncepata. Čini se da je u današnjim uslovima koncept vladavine prava nesporan, dok koncept demokratizacije i dalje dobija prelaznu ocenu kao doktrina, tako da mi ovde nećemo sporiti njihovu validnost.

Ono što je naročito važno sagledati kada je reč o procesu građenja države jeste pravna neizvesnost, koja se tom prilikom javlja. Potrebno je u svakom pojedinačnom slučaju građenja države odgovoriti na sledeća pitanja: 1) Postoji li validan međunarodnopravni osnov za konkretne aktivnosti građenja države? 2) Kakav je status pogođene teritorije? 3) Postoje li odgovarajući mehanizmi kojim bi se međunarodni činoci mogli proglasiti odgovornim za radnje koje preduzimaju u procesu građenja države?

Nakon dva svetska rata čini se je da međunarodno pravo postalo neka vrsta društvenog ugovora u okviru međunarodne zajednice (Weiler 2004). Međunarodno pravo je, takođe, postalo moćan instrument za uobličavanje institucionalnog okvira, koji odražava vodeće (*main stream*) vrednosti savremene međunarodne zajednice. Dugo je međunarodno pravo bilo instrument koji je zamišljen tako da garantuje suverenitet država, ali je tokom XX veka postalo suptilno oruđe za derogaciju suverenih prava država.

Izgleda da postoje određeni standardi vezani za to šta bi država trebalo da bude i kako bi trebalo da funkcioniše. U periodu od XV do XX veka uspešne i napredne države kolonizovale su teritorije naseljene zajednicama koje su bile manje efikasne i na nižem nivou razvoja. Čak je i Liga naroda prihvatila da je reč o plemenitim akcijama usmerenim ka dobrobiti i razvoju kolonizovanog stanovništva i njihovih teritorija (član 22 Povelje Lige naroda). I u savremenim međunarodnim odnosima susrećemo se sa činjenicom da se određene teritorije i države karakterišu kao slabe, krhke ili neuspele. Međunarodna zajednica podvrgava neke od njih, mada ne sve, određenim formama „starateljstva”. Ne postoje jasna pravila o tome kada se i kako se „klijent” bira, ali se može zaključiti da je u pitanju proces koji je definisan i u polju međunarodne politike i u polju međunarodnog prava.

Koji bi bio najočitiiji zajednički imenitelj međunarodnog prava i međunarodne politike? Prirodno nam se nameće to da odgovor potražimo u okvirima suverene države. Za Vebera (Max Weber 1997: 154) država je nešto znatno kompleksnije od instrumenta vladajuće klase ili od arene u kojoj se odvija društvena kompeticija. Država je „kompulsorna politička asocijacija” (*politischer Anstaltsbetrieb*) sa trajnijom organizacijom, čiji administrativni aparat uspešno održava monopol nad legitimnom upotrebom fizičke sile u procesu sprovođenja svog poretka na određenoj teritoriji.”

Države su, takođe, primarni subjekti međunarodnog prava, pri čemu treba imati u vidu da je reč o entitetima koji, osim što kontrolišu teritoriju, stvaraju i primenjuju pravo (Cassese 2005: 71). Međunarodne organizacije se, kao subjekti međunarodnog prava, javljaju naročito u XX veku, kao forumi za ostvarivanje bolje globalne ili regionalne saradnje, te za rešavanje različitih problema koji nastaju u interakcijama država i njihovih građana. Nakon što je problem većitog rata sviju protiv svih (*bellum omnium contra omnes*), koji karakteriše prirodno stanje, rešen pojavom apsolutne države, koja poseduje monopol fizičke sile (Hobbes 1651), država ostaje jedini agent za obezbeđivanje ljudskih prava svojih podanika, odnosno građana. Može se tvrditi da se međunarodno pravo

pojavi u jednom stadijumu svetske istorije kao konkurent državi na tržištu obezbeđivanja ljudskih prava građana. U tom smislu, Koskenijemi (2001: 7) smatra da međunarodno pravo, kao i svaki drugi društveni fenomen, predstavlja „kompleksan set ponašanja i ideja, te tumačenja tih ponašanja i ideja, tako da način na koji ih mi spoznajemo i tumačimo ne može biti odvojen od šireg profesionalnog, akademskog ili političkog projekta koji sprovodimo. Međunarodna politika inicira i strukturira međunarodno pravo, dok, s druge strane, pravo teži tome da ograniči i disciplinuje politiku. Upravo tu karakteristiku međunarodnog prava naglašava Kristijan Rojs-Smit kada ga definiše kao regulatorni režim, okvir pravila i institucionalizovanih praksi, čija je svrha da ograniče i usmeravaju političke akcije. (Reus-Smit 2004: 2).

Moderni sistem država i njihovu interakciju unutar tog sistema treba analizirati poklanjajući odgovarajuću pažnju međunarodnoj vladavini prava. Čini se da se u mnogim slučajevima međunarodno pravo toleriše samo dok ne remeti delovanje države u okviru svetskog poretka. U zavisnosti od moći i sposobnosti, država može sebi priuštiti i to da izbegava određena ograničenja koja postavlja međunarodno pravo. Dok se međunarodno pravo teoretski i dalje razvija i napreduje, međunarodno pravo u praksi ima svoje uspone i padove, što je posledica strateškog ponašanja država i međunarodnih organizacija, koje se ne ponašaju konzistentno prilikom poštovanja međunarodnopravnih pravila. Države biraju kada će i u kojoj će meri izvršiti svoje međunarodnopravne obaveze. U tom smislu, nisu ohrabrujući optimistični tonovi Luisa Henkina koji tvrdi „da skoro sve nacije poštuju skoro sve principe međunarodnog prava, te da se pridržavaju skoro svih svojih obaveza skoro uvek” (Henkin 1995: 47). Pitanje zašto se države pridržavaju međunarodnog prava predstavlja jedno od „evergrin” pitanja u doktrini međunarodnog prava (Henkin 1968; Koh 1997; Franck 1990). Bilo bi naivno poverovati da se države u principu pridržavaju međunarodnopravnih normi, zato što prihvataju Kantov savet da treba pratiti međunarodno pravo kao rutu ka večnom miru (Kant 1795). Međunarodnopravna teorija i teorija međunarodnih odnosa nude pregršt smislenih objašnjenja ovog zanimljivog fenomena.

Teorija međunarodnih odnosa ima fundamentalno interesovanje za praćenje svih interakcija prava i politike. Realisti vide države kao ključne aktere svetske politike. Države se upuštaju u međusobne borbe za prevlast, pa se zato ponašanje država objašnjava konstantnom težnjom ka postizanju moći. Iako postoji iskušenje da taj proces bude imenovan kao „igra moći” (u ovom kontekstu),

to bi bilo neprikladno, jer termin „igra” podrazumeva određen skup pravila, dok realisti ovaj sistem doživljavaju kao anarhičan (Bull 1977).

Iz perspektive međunarodnog prava, balans u odnosima moći neophodan je za postojanje međunarodnog prava. U tom smislu, Morgentau (1985: 296) ovaj uslov formuliše na sledeći način: „(...) gde nema zajedničkog interesa ni balansa moći, nema ni međunarodnog prava.” Iz ovoga se vidi da međunarodno pravo, za realiste, ne predstavlja ništa više od odraza političkih interesa moćnih država. Shodno ovakvoj formuli, secesija bi bila izvodljiva kad god postoji korelacija između interesa tih moćnih država i aspiracija separatističkih pokreta.

Zagovornici racionalističkog pristupa vide države kao racionalne egoiste koji teže tome da uvećaju svoju dobit međusobnim interakcijama. Međunarodno pravo je, gledano iz tog ugla, skup funkcionalnih pravila, koja su prihvaćena i proklamovana radi prevazilaženja problema kooperacije u anarhičnom sistemu. (Reus-Smith 2004: 15). Najbolja strategija za države jeste da sarađuju (zatvorenikova dilema), a međunarodno pravo služi kao mehanizam za prevenciju varanja. Međunarodna vladavina prava važna je za smanjenje sukoba, tako da države pregovaraju oko međunarodnih ugovora kojima žele da ostvare svoje interese bez upotrebe sile. Shodno Opštem sporazumu o odricanju od rata, koji je instrument nacionalne politike (Kelog-Brijanov pakt 1928), države proglašavaju da osuđuju oslanjanje na rat kao sredstvo za rešavanje međunarodnih sporova i odriču se rata kao instrumenta nacionalne politike u međunarodnim odnosima. Osim toga, rešenje za sve sukobe i sporove mora uvek biti traženo mirnim sredstvima. Ako bi trebalo kao najvažniju istaći jednu promenu u sadržini međunarodnog prava tokom poslednjih sto godina, onda bi to bila načelna zabrana upotrebe sile u međunarodnim odnosima (Brownlie 1963). Doktrina, ipak, dozvoljava upotrebu sile u slučaju odbrambenog rata (Milojević 2001: 588). Racionalistički pristup priznaje princip suvereniteta, ali ne tako da to znači da se on ne može derogirati. Taj princip se može premostiti, na primer, u slučajevima teških povreda ljudskih prava. Čini se da je glavna snaga racionalističkog pristupa u tome što ima potencijala da objasni zašto se države ponašaju u skladu sa međunarodnim pravom (Keohane 1984: 3).

Konstruktivisti naglašavaju društveni karakter međunarodnih odnosa, ističući da i normativne i materijalne strukture oblikuju ponašanje država i drugih aktera (Wendt 1999: 73, prema Reus-Smith 2004: 22). Osim toga, radi razumevanja ponašanja država

i drugih činilaca, neophodno je razmotriti kako socijalni identiteti ovih subjekata uslovljavaju njihove interese i postupke (Neumann and Sending 2010: 6).

Značajan deo doktrinarnih rasprava možemo izbeći tvrdnjom da u međunarodnoj zajednici i međunarodna politika i međunarodno pravo služe kao sredstva za postizanje određenih ciljeva. Mir i bezbednost, zaštita ljudskih prava i ekonomsko blagostanje predstavljaju samo neke od klasičnih primera poželjnih ciljeva. Građenje države predstavlja specifičan cilj, koji ima instrumentalnu vrednost. Ono služi kao posredan instrument za osiguranje mira, stabilnosti i prosperiteta u targetiranoj državi ili provinciji.

Ipak, javlja se jedno legitimno preliminarno pitanje – Zašto postoji tolika zabrinutost za neuspele ili krhke države? Kakav razlog ima određena država, grupa država ili međunarodna zajednica da brine o tome da li određena država ima mogućnost da funkcioniše na način koji se smatra standardnim i poželjnim? Ukoliko naš omiljeni fudbalski klub ne postiže dobre rezultate u nekom takmičenju, nećemo očekivati da FK Barselona ili FK Milan investiraju sopstvene resurse u oporavak našeg kluba. Ovdje je reč o sistemu nulte sume, tako da bi to što naš fudbalski klub postiže uspeh nužno značilo da neki drugi klub mora da padne na lestvici. Intervencija bi mogla imati smisla ukoliko bi postojala zabrinutost da će naš fudbalski klub pokvariti igru ili ukoliko bi veliki klubovi želeli da pokažu simpatije prema igračima i navijačima našeg kluba zbog lošeg upravljanja klubom. Države nikada nisu bile jednako uspešne, a za to postoje brojni istorijski, geografski, politički, kulturni i drugi razlozi. Pitanje motiva međunarodnih aktera za građenje država značajno je za donošenje odluke vezane za izradu međunarodnih pravila o iniciranju procesa građenja države. Da li su u pitanju bezbednosna razmatranja ili zabrinutost zbog moguće humanitarne katastrofe? U određenim slučajevima bi se oba razloga mogla smatrati racionalnim i legitimnim. Nekada je očigledno to da su strah i oprez u osnovi pojedinih postupaka država u međunarodnim odnosima. Očuvanje određenog načina života sopstvene nacije može se smatrati legitimnim ciljem. Na prvi pogled nema ničeg problematičnog ni u postupcima država, koji su inspirisani moralnim i pravnim obzirom prema životu, dostojanstvu i opštem dobru pojedinca, grupe ili nacije. Mora se, međutim, postaviti pitanje jednakosti i pravičnosti u međunarodnim odnosima. Da li sve neuspele države dobijaju priliku da se revitalizuju? Da li se na isti način postupalo i postupa sa Somalijom, Sudanom, Libijom i Sirijom? Do intervencije može doći na osnovu solidarnosti ili na osnovu superiornosti, a teško je reći koja alternativa nudi bolji

okvir za tumačenje (Koskeniemi 2001: 514). Postoji li, dalje, odgovornost za neintervenisanje? Ukoliko je intervencija na Kosovu 1999. godine bila validna, postoji li nekakva moralna, politička ili pravna odgovornost svih onih država koje nisu poslale sredstva za borbu protiv Miloševićevog režima? U kojoj meri je pozitivno međunarodno pravo, u stvari, ograničilo mnoge države da učestvuju u toj „kampanji”? Da li je princip nemešanja u unutrašnja pitanja suverenih država i dalje pravilo međunarodnog prava? Deklaracija o prijateljskim odnosima kaže sledeće (Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1970):

„Nijedna država ili grupa država nema pravo da interveniše, direktno ili indirektno, iz bilo kojih razloga, tako da se meša u unutrašnje stvari bilo koje države. Shodno tome, oružane intervencije i svi drugi oblici mešanja ili pokušaja pretnje državi i njenim političkim, ekonomskim i kulturnim činionicima, predstavljaju kršenje međunarodnog prava.“

S druge strane, šta činiti onda kada određeni politički režim vrši brutalno i sistematsko nasilje nad sopstvenim stanovništvom? Ko je nadležan za to da proglasi humanitarnu katastrofu i ko ima obavezu da na takvo proglašenje odgovori? Šta se može zaključiti iz krize u Darfuru i iz oklevanja međunarodne zajednice da interveniše (Piiparinen 2007)? Čini se da i ova pitanja ostaju u domenu politike.

Za valjanu analizu legitimnosti procesa građenja države i, shodno tome, za definisanje odgovarajućih normativnih rešenja u međunarodnom pravu, potrebno je utvrditi kakav je stav targetirane države ili provincije o takvoj intervenciji. Dilema može nastati oko toga da li je relevantan stav državnih zvaničnika ili stav stanovništva, a ova dva stava u praksi se često mogu drastično razlikovati. Istina je da proces građenja države može biti uspešan jedino u slučaju postojanja domaće podrške. U suprotnom, biće izuzetno skup i neefikasan.

Vladavina prava i demokratija predstavljaju proverene liberalne instrumente, tako da bi se moglo očekivati da bi većina slabih država bila voljna da bude podvrgnuta procesu građenja institucija. Može se pretpostaviti da bi većina građana podržala međunarodno prisustvo tokom izgradnje institucija (Pastor 2004: 251). Iskustva sa Kosova i iz Bosne i Hercegovine ne potvrđuju ove hipoteze, iako to ne znači da građenje države, kao ideja i kao projekat, nije dobro. Prema mišljenju Roberta Pastora, istinski izazovi u XXI veku neće biti svrgavanje represivnih režima, već ponovna izgradnja demokratske države. Posmatrano iz perspektive međunarodnog prava, trebalo bi formulisati jasne kriterijume prema koji-

ma međunarodna zajednica može nametnuti proces građenja države. Ukoliko ovo pitanje ostane u domenu međunarodne politike, može se očekivati da uticajne države nastave selektivno i diskreciono ocenjivanje, uz mnogo primera nekonsistentnog ponašanja i odlučivanja. Takav ishod bio bi štetan za legitimnost procesa građenja države. Da li će, koja će, kada će i zašto će određena država biti izabrana za to da se u njoj interveniše ili grade institucije, ili oba, isključivo zavisi od političkog procesa. To da će razvijene države preuzeti pravnu obavezu da iskorene siromaštvo u tzv. Trećem svetu više se ozbiljno i ne očekuje (Koskeniemi 2001: 513). U tom smislu, Koskeniemi (1990: 7) upozorava da „naš nasleđeni ideal o Svetskom poretku zasnovanom na vladavini prava skriva činjenicu da društveni konflikt i dalje mora biti rešen političkim sredstvima, tako da se, iako možda postoji zajednička pravna retorika među međunarodnim pravnicima, ona mora, zbog razloga koji su inherentni samom idealu, oslanjati na suštinski osporene političke principe kako bi opravdala ishode međunarodnih sporova“.

Posebno pitanje predstavlja sama implementacija programa koji su osmišljeni kako bi se unapredili institucionalni kapaciteti neuspele države. Glavni problemi koji se javljaju jesu selektivnost i loša implementacija programa građenja države na terenu. Javlja se i nedostatak transparentnosti i odgovornosti u radu međunarodnih predstavnika. Osim toga, kada se bave slabim državama koje su u procesu izgradnje institucija, međunarodni predstavnici zaduženi za sprovođenje važnih institucionalnih reformi često nisu strpljivi i ne mogu da sačekaju da lokalni organi sami postignu uspeh, već oni umesto njih obavljaju zadatke i potom pišu pozitivne izveštaje o napretku. Stara kineska poslovice kaže: „Daj čoveku ribu i nahranio si ga za jedan dan; nauči čoveka da peca i nahranio si ga za čitav život.“ Međunarodni predstavnici ispravno bi postupili kada bi sproveli odgovarajuće obuke i nadzirali rezultate. Ukoliko rezultati ne bi bili dovoljno dobri, program bi trebalo ponoviti ili modifikovati.

Teško je izbeći poređenje odnosa između međunarodnih predstavnika u procesu građenja države i države koja je objekat tog poduhvata sa Fukoovim shvatanjem dominacije kao direktnog tipa odnosa moći, u kome nema sumnje u to ko je nadređen. Subjekt A disciplinuje subjekta B, a rezultat toga je da subjekt B razvija novu sposobnost (Foucault 2000: 219; 1994: 728; prema Neumann and Sending 2010: 24). U ovom procesu kao problem bi se moglo pojaviti dostojanstvo, tako da bi bilo vredno razmotriti ovaj problem iz te perspektive i tražiti modalitete u kojima bi se građenje

države pažljivije odvijalo, kao i u kojima bi pristup bio okrenut klijentu.

Što se tiče međunarodnog prava, potrebna je promena u oblasti odgovornosti međunarodnih predstavnika u procesu građenja države. Zanimljivo je, na primer, pratiti na koji način Visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu koristi svoje prerogative, često bez imalo poštovanja prema demokratskim institucijama države, kao što je to, na primer, bio nedavno slučaj sa zabranom savetodavnog referenduma o određenim pravosudnim zakonima u Republici Srpskoj. Visoki predstavnik ima na raspolaganju ogromne nadležnosti, ali se njegova odgovornost svodi isključivo na političku odgovornost Ujedinjenim nacijama.

U ovom radu pokušali smo da razgraničimo poželjne uloge međunarodnog prava i međunarodne politike u procesu građenja države. Ukoliko građenje države bude i dalje regulisano isključivo međunarodnom politikom, postoji opasnost da će dodatno narušiti svoj kredibilitet. Međunarodno pravo je i dalje zasnovano na formalnoj suverenoj jednakosti država u međunarodnim odnosima, ali političke konsideracije, koje imaju dominantno mesto u procesu građenja države, pokazuju više od svega koliko su države danas zaista nejednake. Ne postoje jasni standardi vezani za to da li će međunarodna zajednica intervenisati, kao što ne postoji skoro nikakva odgovornost za propuste tokom implementacije programa izgradnje demokratskih institucija. Međunarodnu zajednicu nakon završetka Hladnog rata karakteriše porast broja intervencija u neuspelim i krhkim državama, kao što je to slučaj sa Bosnom i Hercegovinom, Istočnim Timorom, Irakom, Avganistanom i Kosovom. Ništa ne ukazuje na to da će se ova tendencija promeniti. S druge strane, postoji mnogo signala koji ukazuju na to da koncept građenja države treba unaprediti, kao i da ta unapređenja treba da budu u formi međunarodnog prava.

Bibliografija:

Weber, Max. *The Theory of Social and Economic Organization*. Simon and Schuster, 1997.

Casessse, Antonio. *International Law, 2nd edition*. Oxford University Press, 2005.

Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Penguin, 1968.

Koskenniemi, Martti. *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870–1960*. Cambridge University Press, 2001.

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

- Reus-Smith Christian (ed.). *The Politics of International Law*. Cambridge University Press, 2004.
- Henkin, Louis. *International Law: Politics and Values*. Martinus Nijhoff Publishers, 1995.
- Koh, Harold Hongju. Why Do Nations Obey International Law? 106 *YALE L. J.* 2599, 1997.
- Franck, Thomas M. *The Power of Legitimacy Among Nations*. Oxford University Press, 1990.
- Kant, Immanuel. *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace and History*. Yale University Press, 1795.
- Bull, Hedley. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Columbia University Press, 1995.
- Morgenthau, Hans. *Politics Among Nations*. McGraw-Hill College, 1985.
- Milojevic, Momir. „Prohibition of Use of Force and Treats in International Relations.” *Facta Universitatis*, Series: Law and Politics, Vol. 1, No. 5, 2001: 581–604.
- Keohane, Robert O. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, 1999.
- Neumann, Iver B. & Sending, Ole Jacob. *Governing the Global Polity*. University of Michigan Press, 2010.
- Fukuyama, Francis. *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Cornell University Press, 2004.
- Pastor, Robert A. „Building a Democratic State: Is it Possible?” (Review Essay) *Journal of International Affairs*, Vol. 58, No. 1, Fall 2004.
- Koskeniemi, Martti. „The Politics of International Law.” *1 European Journal of Int. Law* 4, 1990.
- Foucault, Michael. *Power: Essential Works of Foucault 1954–1984*. Harmondsworth: Penguin, 2001.
- Piiparinen, Touko. „The Lessons of Darfur for the Future of Humanitarian Intervention.” *13 Global Governance* 365, 2007.
- Weiler, Joseph H. „The Geology of International Law: Governance, Democracy and Legitimacy.” *Heidelberg Journal of International Law* 64, 2004: 547–562.
- Brownlie, Ian, *International Law and the Use of Force by States*. Oxford: Clarendon Press. 1963.
- Chesterman, Simon, *You, the People: The United Nations, Transitional Administration, and State Building*. Oxford University Press, 2005.

Uticaj izgradnje države na bezbednosnu dinamiku u okviru Teorije regionalnog bezbednosnog kompleksa

Marko Kovačević¹

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Pregledni rad

Avgust 2011

UDK: 351.86(4)

Sažetak

U okviru nauke o međunarodnim odnosima posebno interesovanje izaziva izgradnja države. Pod tim pojmom podrazumeva se međunarodni mehanizam koji je korišćen kao odgovor na mogući neuspeh država ili kao način da se zaustavi propadanje države. Problem slabosti države sadrži snažnu bezbednosnu komponentu, te je značajno njegovo proučavanje u okviru studija bezbednosti. U ovom radu polazimo od pretpostavke da izgradnja države predstavlja mehanizam kojim se značajno može uticati na uklanjanje bezbednosnih pretnji koje potiču od slabosti države. Iako problem slabih država (i neuspešnosti, tj. urušavanja države kao njenog krajnjeg oblika) ima globalne razmere, njegova bezbednosna dimenzija pretežno zahvata nacionalni i regionalni nivo. Otuda su Teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa (TRBK) i odgovarajuća zamisao bezbednosti Kopenhaške škole uzeti kao teorijski okvir u kome se sagledava izgradnja države i njen uticaj na regionalnu bezbednosnu dinamiku. U radu zastupamo tezu da je izgradnja države činilac koji može da utiče na regionalnu bezbednosnu dinamiku. Pri tome se koristimo analitičkom aparaturom TRBK, te izgradnju države posmatramo kao oblik „penetracije” (prodira) spoljašnjeg aktera u okviru datog RBK ili u okviru regionalnog potkompleksa. Time se ujedno doprinosi teorijskoj raspravi o TRBK. Izgradnja države koja predstavlja oblik „prodira” prikazana je na primeru Zapadnog Balkana. Naime, prikazan je uticaj koji Evropska unija ima zahvaljujući svojoj politi-

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

BROJ 21 · SEPTEMBAR – DECEMBAR 2011.

¹ fabermark@gmail.com

ci proširenja na prostoru bezbednosnog potkompleksa Zapadnog Balkana.

Ključne reči: izgradnja države, Teorija regionalnog bezbednosnog kompleksa, međunarodna bezbednost, bezbednosna dinamika, prodor, Zapadni Balkan, slabe države

Uvod

Tokom devedesetih godina prošlog veka slabost države doživljavana je kao jedna od vodećih pretnji međunarodnoj bezbednosti, a izgradnja države, zajedno sa humanitarnom intervencijom, postala je omiljeni koncept međunarodne zajednice. Helman i Ratner (1992) tako, pravilno uočavajući trend prema kome postoje države čiji je opstanak ugrožen usled pritisaka iznutra, a čija se politička nestabilnost i potencijal za proizvodnju sukoba mogu proširiti i na druge države, prvi iznose tezu o tome da slabe države predstavljaju ozbiljnu pretnju bezbednosti. Porast broja unutardržavnih sukoba i opadanje sposobnosti države da ih samostalno reši iziskivali su „nova” rešenja, poput intervencije spolja (vojna i humanitarna intervencija) i angažmana Organizacije ujedinjenih nacija u postkonfliktnoj izgradnji mira (Hehir and Robinson 2007: 3–4). Pojam suvereniteta dodatno je problematizovan u praksi razmatranjem odnosa između autonomije države kao funkcionalnog aktera međunarodnih odnosa i njenih kapaciteta (Krausner 1999). Na ovaj način otvorena je mogućnost za upotrebu koncepta izgradnje države kao sredstva za postizanje i unapređivanje nacionalne i međunarodne bezbednosti. Pitanje slabosti države i njene izgradnje postajalo je sve značajnije za studije bezbednosti nakon završetka Hladnog rata. To je bilo u skladu sa izmeštanjem fokusa najvećeg broja bezbednosnih interakcija sa globalnog nivoa na niže nivoe unutar međunarodnog sistema (Buzan and Weaver 2003).

Glavne pretnje bezbednosti nisu više dolazile sa globalnog nivoa, već je uočeno da se većina interakcija u polju bezbednosti sada odvija na regionalnom nivou. Uočivši pomenuti trend, predstavnici tzv. Kopenhaške škole bezbednosti razvili su „Teoriju regionalnog bezbednosnog kompleksa“ (Buzan 1991; Buzan et al. 1998; Buzan and Weaver 2003). Oni smatraju da je bezbednost i dalje vezana za teritoriju i da se bezbednosne pretnje, koje primarno generišu države, brže prenose kraćim rastojanjima. Zbog toga je smisleno posmatrati bezbednosnu dinamiku na regionalnom nivou.

U ovom radu želeli bismo da pokažemo kako koncept izgradnje države može da utiče na bezbednosnu dinamiku unutar nekog bezbednosnog regiona, što nije bio predmet interesovanja autora TRBK. Zato izgradnju države posmatramo kao oblik „prodora” (eng. *penetration*) spoljnih aktera u bezbednosnu dinamiku nekog bezbednosnog kompleksa ili potkompleksa, što ćemo objasniti u nekoliko koraka. U prvom odeljku definišaćemo državu, što će nam omogućiti da je koristimo u analizi međunarodne bezbednosti. Takođe, na osnovu pregleda relevantne literature, u ovom delu dolazimo i do odgovarajućeg pristupa izgradnji države. U drugom odeljku koristićemo teorijsku aparaturu TRBK i shvatanje bezbednosti Kopenhavske škole da bismo, uz primenu teorijskih saznanja iz prethodnog poglavlja, pokazali da izgradnja države može biti oblik „prodora” u regionalnu bezbednosnu dinamiku. Time teorijski doprinosimo raspravama o regionalnoj bezbednosti. Na ovaj način je izgradnju države moguće staviti u kontekst politike proširenja Evropske unije. Nju EU koristi kao sredstvo pomoću kog utiče na bezbednosnu dinamiku u regionu (potkompleksu) Zapadnog Balkana. To će biti predmet interesovanja u trećem odeljku.

1. Pojam države u bezbednosnoj analizi i u TRBK

Pravne i sociološke definicije države ukazuju na to da država mora da poseduje konstitutivne elemente (teritorija, stanovništvo, suverena vlast), koji su primenjivi na „unutrašnjem planu”. Za razliku od toga, potrebna je definicija države koja će nam omogućiti da uočimo odnos između tih elemenata, kao i njihovu uslovljenost uticajima koji dolaze iz anarhičnog međunarodnog okruženja. To će ovu definiciju učiniti upotrebljivom u analizi međunarodne bezbednosti (Buzan 1991). Međutim, svako razumevanje uloge države u međunarodnoj bezbednosti ne bi bilo ni potpuno ni moguće bez poznavanja dva klasična koncepta države, koji su dati u radovima sociologa Maksa Vebera i Emila Dirkema.² Prema Veberovom shvatanju, država označava skup ustanova centralne vlasti koje raspolažu pravom na legitimnu primenu sile, a koje, između ostalog, treba da pruže bezbednost građanima. Sa druge strane, Dirkem državu posmatra kao oblik političkog organizovanja, koji podrazumeva prožimanje centralne vlasti i društva. Država koja je definisana isključivo kao skup institucija centralne vlasti nije pogodna za analizu međunarodne bezbednosti, kao što to nije ni šire dirkemovsko shvatanje države kao odnosa između vlasti i društva³. Međutim, za analizu međunarodne bezbednosti

² Veber (1958: 78) državu definiše kao „ljudsku zajednicu koja efektivno raspolaže monopolom legitime upotrebe fizičke prinude na datoj teritoriji” (prev. aut.). Dirkem državu definiše kao „organ društvene misli, koji obuhvata osećanja, ideale, verovanja koje je neko društvo kolektivno razvilo tokom vremena” (prev. aut.). Durkheim, Emile. *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press, 1964: 79; navedeno prema: Lemay-Hebert 2010: 9. Dobru analizu sociologije moderne države kod Dirkema i Vebera daju Palumbo and Scott 2003.

³ Ukoliko je država shvaćena isključivo kao skup institucija centralne vlasti, onda prilikom analize međunarodne bezbednosti ne bi bilo moguće računati na činioce koji potiču iz društvene sfere. Sa druge strane, ako se država posmatra kao fluidna tvorevina društvenih interakcija, onda se gubi mogućnost apstrahovanja država i sagledavanja međudržavnih odnosa sa sistemskog nivoa.

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

⁴ Državu je potrebno definisati tako da se njeni konstitutivni elementi (fizička baza, institucije, ideja o državi) mogu odnositi jedan prema drugom tako da ispoljavaju njene unutrašnje kvalitete, dok se istovremeno država ponaša kao uniformna jedinica u odnosu prema drugim takvim jedinicama u međunarodnom sistemu (Buzan 1991: 61; 67).

⁵ Buzan (1991: 60) smatra da je država, ukoliko je posmatramo sa sistemskog nivoa, teritorijalni sociopolitički entitet, odnosno da se prilikom analize bezbednosti mora obratiti pažnja na odnose njenih sastavnih elemenata, kao i na uticaje koji dolaze iz sistemskog okruženja.

⁶ Četiri kriterijuma pomoću kojih Buzan (1991: 100) meri slabost države jesu: nivo političkog nasilja, uloga političke policije, politički sukobi oko ideologije koja čini osnov ustrojstva države i nepostojanje postojanog nacionalnog identiteta, odnosno postojanje većeg broja rivalskih nacionalnih identiteta. U skladu sa sveobuhvatnim shvatanjem države, Buzan (1991: 97–98) posledično nacionalnu bezbednost odvajaju od bezbednosti države (državnih institucija). Uporediti to sa Fukujaminim (2004) shvatanjem *strength of state i scope of state*.

⁷ Za sažeti prikaz TRBK vide: Waever 2005.

potrebno je da država istovremeno predstavlja „bilijarsku kuglu” (Wolfers 1962), viđenu sa sistemskog nivoa (Waltz 1979), ali i entitet čije unutrašnje karakteristike utiču na kvalitet međunarodnih odnosa.⁴ Bari Buzan (1991) razvio je sveobuhvatnu koncepciju države, koja predstavlja odnos između fizičke osnove države, centralne vlasti i ideje o državi. Na ovaj način je uglavnom razrešen problem upotrebe pojma države u međunarodnoj bezbednosti, pošto se pojmom države označavaju mehanizam upravljanja, s jedne strane, i sociopolitički entitet, s druge strane. Buzanova koncepcija države konstruisana je tako da ju je moguće primeniti prilikom posmatranja bezbednosnih odnosa. Takođe, ona nam omogućava da izgradnju države posmatramo u kontekstu međunarodne bezbednosti.⁵ Za bezbednost države značajno je postojanje unutrašnjeg i spoljašnjeg legitimiteta, dok je „organizaciona ideologija” tesno povezana sa bezbednošću državnih institucija. Buzanov koncept „sociopolitičke kohezije” (koji se naslanja na Dirkemovo shvatanje organske solidarnosti) biva tako doveden u direktnu vezu sa nacionalnom bezbednošću, što je u njegovoj teoriji države razrađeno razlikovanjem „snaga” država (tj. razlikovanjem jakih i slabih država).⁶ Smatramo da je to mesto u Buzanovoj teoriji omogućilo uvođenje pojma „izgradnje države”, koji može da utiče na međudržavnu bezbednosnu dinamiku.

Buzan slabe i jake države razlikuje prema stepenu sociopolitičke kohezije kojom raspolažu, pri čemu država predstavlja sociopolitičku jedinicu, a ne samo skup institucija centralne vlasti. Ukoliko je država jaka, glavne pretnje bezbednosti dolaze spolja, a ukoliko je država slaba, većina pretnji dolazi iznutra, što se onda odražava i na koncept nacionalne bezbednosti (Buzan 1991: 100). Slabe države podložne su spoljnim uticajima drugih država, a njihovi unutrašnji problemi ne mogu se u potpunosti razgraničiti i odvojiti od onih prouzrokovanih spoljnim uticajima. Anarhična priroda međunarodnog sistema, u kombinaciji sa velikim brojem slabih država, predstavlja pretnju za međunarodnu bezbednost, jer postoji rizik od izbijanja unutardržavnih ili međudržavnih sukoba (Buzan 1991: 106). Zato smatramo da je ispravno uzeti u razmatranje odnos između izgradnje države, koja je shvaćena kao sredstvo za rešavanje problema slabih država, i mehanizma „prođora”, koji je shvaćen kao činilac koji utiče na stanje nacionalne i regionalne bezbednosti, u okvirima koje postavlja TRBK.⁷

Kada je reč o proučavanju regiona, možemo reći da je TRBK jedina teorija koja se sveobuhvatno i sistematski bavi regionalnom bezbednošću i koja uspeva da integriše opšte teorije međunarodnih odnosa (npr. neorealizam ili konstruktivizam), odnosno posebne teorije koje se bave određenim fenomenima međunarodne bez-

bednosti (npr. bezbednosni režimi, bezbednosne zajednice) (Buzan and Weaver 2003: 80). Prema Buzanovom mišljenju (1991: 187), bezbednost predstavlja „relacioni problem”, u kom nacionalna bezbednost ne može biti pravilno shvaćena ukoliko je posmatrana izvan konteksta bezbednosne međuzavisnosti, čiji je sastavni deo država. Ta bezbednosna međuzavisnost najjasnije se ogleda upravo na regionalnom nivou⁸, pa ćemo stoga predstaviti delove TRBK koji su značajni za razumevanje bezbednosnih implikacija „spoljašnje” izgradnje države.

Prilikom definisanja regionalne bezbednosti, pored moći koja predstavlja konstitutivni činilac, Buzan (1991: 190) kao važne navodi i obrasce prijateljstva i neprijateljstva. Oni obuhvataju odnose koji su se razvijali između država povodom određenih pitanja, počev od rešavanja pograničnih sporova, preko ideologije, pa sve do uspostavljanja dugotrajnih istorijskih veza. Rezultirajući obrasci prijateljstva i neprijateljstva u okviru određenog geografskog prostora očitavaju se u regionalnim bezbednosnim kompleksima⁹, koji su primarno određeni „visokim nivoom pretnje/straha koji se uzajamno oseća između dve ili više većih država” (Buzan 1991: 193–94; Waever 2005: 156).

Regionalni bezbednosni kompleks (potkompleks) može, s jedne strane, da razvija sopstvenu izvornu bezbednosnu dinamiku i raspored moći, ali i da, s druge strane, trpi „prodor” uticaja spoljnih aktera.¹⁰ Učestvovanje ili „prodor” mogu biti indirektni (različite vrste pomoći državama) i direktni (učestvovanje stranih vojnih snaga, ekonomska pomoć) (Buzan 1991: 213). Po pravilu, spoljni akteri manje utiču na obrasce neprijateljstva, dok značajnije utiču na raspored moći između država (Buzan 1991: 214). U ovom radu polazimo od pretpostavke da projekat izgradnje države u okviru regiona, koji je sproveden spolja (u našem slučaju to je region Zapadnog Balkana, koji predstavlja bezbednosni potkompleks) nakon dužeg vremenskog perioda može da: a) dovede do promene snage države i b) utiče na promenu obrazaca prijateljstva i neprijateljstva (tj. podizanja kvaliteta odnosa u oblasti bezbednosti i njihove eventualne transformacije iz bezbednosnog režima u bezbednosnu zajednicu).

2. Kako se izgrađuje država, odnosno kako međunarodna izgradnja države „prodire” u regionalnu bezbednosnu dinamiku

Nakon što smo državu (objekat izgradnje) definisali tako da je možemo primeniti u analizi međunarodne (i regionalne) bezbednosti, možemo izabrati način i subjekte koji učestvuju u njenoj izgradnji, u skladu sa okvirom koji pruža TRBK. Budući da je drža-

GLOBALIZACIJA I IZGRADNJA DRŽAVE

⁸ Pod bezbednosnim regionom TRBK podrazumeva „nivo na kojem su države ili druge jedinice dovoljno blisko povezane da njihove bezbednosti ne mogu biti razmatrane odvojeno jedna od druge” (Waever 2005: 156). Regionalni nivo je najviše važan za države koje se u njemu nalaze, ali i za sile koje projektuju moć na globalnom nivou (npr. između regiona). Potrebno je razlikovati bezbednosne regione od geografskih regiona, koji se sa sistemskog nivoa posmatraju kao podregioni. U ovom radu se izraz „region” koristi i u užem smislu, kao sinonim za podregion ili za bezbednosni potkompleks Zapadnog Balkana.

⁹ Rečeno jezikom teorije sekuritizacije, koju su autori Kopenhavske škole studija bezbednosti razvijali tokom devedesetih godina kako bi izbegli problem „objektivne bezbednosti”, RBK je shvaćen kao: „niz jedinica čiji su glavni procesi sekuritizacije i desekuritizacije tako međusobno povezani da njihovi bezbednosni problemi ne mogu biti razumno analizirani ili odvojeno rešeni” (Buzan et al. 1998: 201).

¹⁰ Waever (2005: 156) ističe da bez razumevanja regionalne bezbednosne dinamike nije moguće razumeti ni bezbednost države, a ni intervenciju globalnih sila.

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

BEZBEDNOST ZAPADNOG BALKANA

va sociopolitički subjekat, koji je sposoban da opšti sa drugim takvim subjektima, pod izgradnjom države podrazumeva se izgradnja njenih ukupnih kapaciteta upravljanja (veberovski element), ali i podizanje nivoa sociopolitičke kohezije (dirkemovski element).¹¹ Kontekst u kom se u međunarodnoj bezbednosti govori o izgradnji države, u literaturi je uglavnom povezan sa fenomenom *slabih država*, koje mogu poslužiti kao utočište teroristima, međunarodnim mrežama organizovanog kriminala i koje stoga mogu biti izvor nestabilnosti, ilegalnih migracija i terora. Stiven Krasner i Karlos Paskal ističu da slabost države predstavlja „strukturnu pretњу, poput mrtvog lišća koje se nagomilava u šumi, (...) i da jedini dugoročan način stvaranja trajnog mira predstavlja promovisanje bolje uprave” (Chandler 2007: 3). U literaturi pristupi izgradnji države mogu biti klasifikovani: a) prema poziciji subjekta koji gradi državu (*unutrašnja i spoljašnja izgradnja*) i b) prema shvatanju predmeta izgradnje (*institucionalistička i sveobuhvatna izgradnja*).

Unutrašnja izgradnja države podrazumeva autentičan lokalni pokušaj države da samostalno izgradi institucionalne kapacitete i jača sociopolitičku koheziju, dok spoljašnja (ili međunarodna) izgradnja države podrazumeva učestvovanje spoljašnjih aktera (država i međunarodnih organizacija) u ovom procesu. Postoji mogućnost da učestvovanje u ovom procesu, kao i vlasništvo variraju i da se kreću između dva pola ovog spektra. Tako, Čarls Tili (Tilly 1975) izgradnju države posmatra kao unutrašnji napor u okviru nastanka moderne države (eng. *state formation*). Sa druge strane, spoljašnja izgradnja države postaje interesantna tokom poslednje decenije dvadesetog veka, i to kao oblik angažovanja zapadnih država radi izgradnje institucionalnih kapaciteta „nezapadnih država”, koja treba da bude odgovor na njihovu „slabost” i izmenjeno shvatanje suvereniteta. Čendler (2007: 26) zastupa spoljašnju izgradnju države i definiše je kao „razvoj međunarodnih mehanizama koji treba da tretiraju slučajeve propadanja države ili podupiranja država koje su sklone padu...” (prev. aut.). To je veoma blisko našem shvatanju izgradnje države, pod čim podrazumevamo oblik „prodora” u regionalnu bezbednosnu dinamiku.

Institucionalistička zamisao izgradnje države bliska je unutrašnjoj izgradnji države, jer se odnosi na jačanje kapaciteta institucija centralne vlasti. Posmatrajući je u kontekstu spoljašnjeg uticaja, Roland Paris (2004) smatra da u postkonfliktnim društvima treba primeniti obrazac izgradnje države koji „institucionalizaciji” daje prvenstvo u odnosu na „demokratizaciju”. To, pre svega, podrazumeva izgradnju institucionalnih kapaciteta sudstva, policije i javne uprave. Koncept dobre uprave (eng. *good governance*) u mnogome je blizak institucionalističkoj zamisli izgradnje države,

¹¹ „Entoni Gidens zapaža da 'država' nekad može da znači aparat vlasti ili moć, a nekad ukupni društveni sistem koji je podložan vladavini te moći” (Lemay-Hébert 2010: 10).

koja u sebi sadrži spoljašnju i unutrašnju koncepciju izgradnje države. Čendler (2006) taj spoljašnji oblik „regulacije” koji sprovode zapadne države naziva „međunarodnom izgradnjom države”. Sveobuhvatna koncepcija izgradnje države najbliža je konceptu „izgradnje nacije”, koji u sebi pored institucionalne komponente sadrži i sociopolitičku koheziju, kao svojevrsnu „ideju države” u jednoj političkoj zajednici.¹² Prema mišljenju Hantingtona, „rešenje za postizanje stabilnosti nije u snazi institucija kao takvih, nego u odnosu tih institucija i šireg društva koje one treba da predstavljaju, što je izraženo sposobnošću državnih vlasti da stvaraju unutrašnji konsenzus i legitimni javni poredak” (prev. autora, citirano prema Lemay-Hebert 2010: 21).

Prema tome, od svih gore pomenutih pogleda na izgradnju države, u praksi je najzastupljeniji onaj koji kombinuje spoljašnji uticaj sa institucionalizmom.¹³ Politika proširenja EU, kao i sporazumi o stabilizaciji i pridruživanju sklopljeni sa državama Zapadnog Balkana imaju ključnu ulogu u stabilizaciji tih država, što Čendler naziva *member state-building* (Chandler 2006: 4). Rečeno rečnikom TRBK, Evropska unija je „velika sila” koja svoj uticaj manifestuje i u drugim bezbednosnim regionima (podregionima), znatno „prodirući” u regionalni potkompleks Zapadnog Balkana.

3. Izgradnja države kao „prodor” EU u podregionalnu bezbednosnu dinamiku

„Prodor” (eng. *penetration*) u TRBK definisan je kao pojava do koje dolazi „kada spoljašnje sile čine bezbednosna usklađivanja sa državama unutar RBK” (Buzan et al. 2003: 46). Posmatrano sa sistemskog nivoa, u odnosu na Evropski bezbednosni region (Evropa–EU), Zapadni Balkan predstavlja podregion i bezbednosni potkompleks sa istaknutim bezbednosnim odlikama, u kom Evropska unija kao nadnacionalna tvorevina utiče na regionalnu bezbednosnu dinamiku.¹⁴ U skladu sa predloženom definicijom, uticaj koji EU ima na potkompleks Zapadnog Balkana posmatraćemo kao oblik „prodora”, što je opravdano, jer EU utiče na regionalnu bezbednost u ovom potkompleksu značajnije nego u drugim bezbednosnim regionima (kompleksima).

Promena bezbednosne dinamike u potkompleksu Zapadnog Balkana do koje dolazi pod uticajem EU može se posmatrati i kao širenje „Evropske zone mira” (Kavalski 2007), odnosno kao dugoročan proces integracije regiona u širu bezbednosnu zajednicu na kontinentu. Nakon ratova na prostoru nekadašnje Jugoslavije tokom devedesetih godina, Evropska unija je na postkonfliktnu izgradnju mira i normalizaciju odnosa između novonastalih država

GLOBALIZACIJA I IZGRADNJA DRŽAVE

¹² Više o izgradnji nacije pogledati: Fukuyama 2004. Za Tilija i saradnike nacionalna država predstavlja samo jedan od nekoliko mogućih ishoda izgradnje države. Izgradnju nacije oni definišu kao „razvoj nacionalne svesti, participacije i privrženosti” (1975: 70–71).

¹³ Na primeru politike proširenja Evropske unije može se videti da izgradnja države pored institucija sadrži i zahtev za razvoj društvene kohezije i jačanje civilnog društva u državama koje pretenđuju na članstvo.

¹⁴ Buzan i Vejver (2003: 378) tvrde da je nivo bezbednosne međuzavisnosti viši unutar granica potkompleksa nego izvan njega, ali da potkompleks ne može biti shvaćen izvan šireg kompleksa čiji je deo. Važno je napraviti razliku između „prekrivača” i „prodora”. Prvopomenuti pojam sprečava autonomnu bezbednosnu dinamiku unutar regiona, budući da je celokupna dinamika pod apsolutnim uticajem spoljašnjih aktera, koji su snažno vojno i politički prisutni (primer: Evropa za vreme Hladnog rata).

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

BEZBEDNOST ZAPADNOG BALKANA

¹⁵ „Elitna bezbednosna zajednica” predstavlja, iskazana terminima Adlera i Barneta, *bezbednosnu zajednicu u nastajanju* (prvi stupanj), koju odlikuju zajednička percepcija pretnji, očekivanje dobiti od međusobne razmene i određeni nivo kolektivnog identiteta (Kavalski 2007: 45). Ovaj koncept pogodan je za analizu odnosa između EU i balkanskih država, budući da je definisan kao „okvir za stratešku interakciju glavnih aktera evropske zone mira i balkanskih državnih elita, kojim oni unapređuju svoje interese i vrednosti, dok izgrađuju konsensus oko ciljeva politike” (Kavalski 2007: 58).

¹⁶ Evropska komisija (EK) isticala je u svojim izveštajima značaj koji razvijeno civilno društvo ima za stanje demokratije u državama potencijalnim kandidatima za uclanjenje. Naime, EK je podjednako bila zainteresovana za izgradnju državnih institucija u državama Zapadnog Balkana kao i za izgradnju njihovog društva, budući da je trebalo „da ukoreni kulturu (...) koja impuls kretanja prema EU čini nepovratnim procesom” (Chandler 2007: 597).

uticala i pružanjem pomoći i podrške širokim institucionalnim i političkim reformama, čime je nagovestila mogućnost promene obrazaca prijateljstva i neprijateljstva između država u regionu. Ključni mehanizam kojim je EU uticala na proces menjanja bezbednosne dinamike bila je politika proširenja, ispoljena u Procesu stabilizacije i pridruživanja (uz perspektivu uclanjenja). U opštijem smislu, bio je to mehanizam „uslovljavanja” država Zapadnog Balkana. Na taj način, „upotrebom podsticaja kojima se menjaju ponašanje ili politika države”, države u regionu usvajaju „norme prihvatljivog međunarodnog ponašanja” (Kavalski 2007: 62–67). Moguće je zamisliti da će novousvojene norme ponašanja i institucije tokom dužeg vremenskog perioda uticati na to da se donosioci odluka socijalizuju, odnosno da promene sredstva kojima rešavaju političke sukobe (Rousseau 2005). To se vremenom može odraziti i na promenu trajnijih obrazaca odnosa između država.

Rat je kao način saobraćanja država u balkanskom potkompleksu postao nezamisliv, a čini se da podizanjem kapaciteta državnih institucija i intenziviranjem regionalne saradnje balkanski potkompleks može iz bezbednosnog režima prerasti u „elitnu bezbednosnu zajednicu” (Kavalski 2007). Regionalne aktere u ovom procesu čine vladajuće elite. One u „međunarodnoj socijalizaciji” učestvuju donošenjem odluka koje odražavaju standarde koji potiču spolja.¹⁵ Evropska unija je kao spoljni akter uticala politikom izgradnje država u regionu, i to ne samo kroz sopstvenu institucionalističku paradigmu. Ona je u okviru politike proširenja nominalno insistirala na jačanju uloge civilnog društva i na demokratizaciji.¹⁶ Socijalizacija država regiona i njihovo društveno i političko uklapanje u širu evropsku zonu mira koje sprovodi EU čine da konfliktna formacija u budućnosti bude odbačena kao mogući oblik bezbednosnog potkompleksa. Iako je uticaj EU ograničen kada je u pitanju podizanje nivoa sociopolitičke kohezije unutar političkih zajednica u regionu (jer to prvenstveno zavisi od domaćih napora), može se govoriti o pristupu koji jačanje državnih kapaciteta kombinuje sa sveobuhvatnim pristupom izgradnji države.

Možemo se zapitati na koji način se ocenjuje „prodor” EU u bezbednosnu dinamiku potkompleksa Zapadnog Balkana. Uspesnost projekta izgradnje države u regionu zanimljivo komentariše Čendler. On Bosnu i Hercegovinu i Kosovo određuje kao oblike „punih starateljstava” i kvazistarateljstava” (Chandler 2006: 41). Evropski projekat izgradnje države kritikuje zbog prekomernog tehničkog i administrativnog pristupa, pri čemu se lokalnim akterima ne daje mogućnost da adekvatno učestvuju u procesu, dok društveni interesi u tako izgrađenoj državi nisu adekvatno predstavljeni. Insistiranje na institucionalnim mehanizmima bez

paralelnog rada na stvaranju legitimiteta izgrađenih institucija rezultiralo je nepoverenjem u takve institucije i u njihove „spoljne graditelje”. Prema Čendlerovom shvatanju, EU predstavlja „imperiju u poricanju”, koja nastoji da zabašuri „odnose moći i odgovornosti” prema sopstvenom projektu izgradnje države. Politika EU i njen „prodor” u oblasti koje utiču na pitanja bezbednosti regiona oličeni su od 2000. godine naovamo u „koproizvodnji suvereniteta”, u kojoj su odnosi između dve strane pomereni od uslovljavanja i spoljnih pritisaka prema izgradnji države (koju podržavaju Pakt za stabilnost i Proces stabilizacije i pridruživanja) (Chandler 2007: 37–38).

Razmatrajući bezbednosni potkompleks na Balkanu, Buzan (2003) ističe da su nakon loših iskustava u izgradnji mira i razvoju Bosne i Hercegovine, kao i nakon Kosovskog rata 1999. godine, međunarodni akteri odlučili da promene pristup spoljašnjem angažmanu pokretanjem mehanizma saradnje sa državama u regionu. Analiza konkretnih mehanizama saradnje ovde nije predmet razmatranja, ali se ti mehanizmi mogu okarakterisati kao spoljašnji pristup izgradnji institucija država regiona u okviru Procesa stabilizacije i pridruživanja. Na taj način je spoljašnji pritisak pretočen u oblike institucionalizovane saradnje između EU i država regiona, gde države sprovode institucionalne i privredne reforme koje su preduslov za učlanjenje u EU. Spoljašnja izgradnja države postala je sastavni deo unutrašnjeg političkog programa država regiona. Ovako shvaćen odnos između EU i Zapadnog Balkana uticao je i na ukupnu bezbednosnu dinamiku time što su se izmenili prioriteti regionalnih političkih elita, kao i time što je naglašeno političko i ekonomsko, a smanjeno vojno prisustvo spoljašnjih aktera.

Politika izgradnje države koju sprovodi EU dovodi, s jedne strane, do jačanja države, izgradnjom institucija i njihovih kapaciteta (što ne mora da znači i jačanje suvereniteta). S druge strane, nivo sociopolitičke kohezije i postojanost ideje o državi izgrađenoj spolja ne mogu biti „nametnuti”, već moraju biti prihvaćeni i izgrađeni iznutra (što se vidi na primeru Bosne i Hercegovine). Kosovo predstavlja verovatno jedinu preostalu tačku na Zapadnom Balkanu, koja može dovesti do konfliktne bezbednosne dinamike. Evropska unija posredstvom civilne misije EULEX ostvaruje svoju spoljnu i odbrambenu politiku, izgrađujući kapacitete kosovskih institucija. Reč je o spoljnom obliku izgradnje države, gde se lokalnim vlastima pomaže prilikom izgradnje pravosuđa, policije i carinskih organa.

Uporedimo li bezbednosnu dinamiku za vreme ratova na prostorima bivše Jugoslavije (1991–1999), perioda izgradnje mira i

potonje izgradnje države u prvoj deceniji 21. veka, jasno je da je nastupila dramatična promena u bezbednosnoj dinamici, koja vodi sve većoj saradnji i međuzavisnosti. Izgradnja odgovornih političkih institucija i prihvatanje „pravila ponašanja” uticali su na desekuritizaciju ranijih bezbednosnih problema i na uklanjanje međudržavnih egzistencijalnih pretnji. Sa druge strane, usvajanje normi koje su predočene spolja utiče na socijalizaciju političkih elita, što je u vezi sa tezom o stvaranju „elitne bezbednosne zajednice”. Promena bezbednosne dinamike na Zapadnom Balkanu koja vodi miru, stabilnosti i integracijama, što je posledica „prodora” EU, može uticati i na promenu dominantnih evropskih bezbednosnih diskursa. Izgradnja stabilnih i kooperativnih država koje prihvataju zajedničke vrednosti i rade na ispunjavanju kriterijuma za učlanjenje u EU, povezana je sa desekuritizacijom pitanja povratka Evrope „ozloglašenoj prošlosti ratova i odmeravanja moći” (Buzan and Weaver 2003: 356), te sa desekuritizacijom posledica etničkih sukoba koji su zahvatili jugoistok kontinenta tokom devedesetih godina.

Zaključak

U ovom radu želeli smo da pokažemo da se izgradnja države može posmatrati kao činilac analize regionalne bezbednosti u sklopu TRBK. Problem slabih država postaje središnje pitanje studija bezbednosti nakon završetka Hladnog rata, dok se bezbednosne interakcije prevashodno odvijaju na regionalnom nivou. Budući da izgradnja države nije bila predmet razmatranja TRBK, uočeno je da je ovaj proces moguće posmatrati i kao oblik „prodora” velikih sila u druge bezbednosne komplekse ili potkomplekse. Validnost ove tvrdnje dokazana je na primeru angažmana Evropske unije u potkompleksu Zapadnog Balkana, gde je regionalna bezbednosna dinamika izmenjena pod spoljnim uticajem i koja se kretala od konfliktne formacije, preko bezbednosnog režima, do „elitne bezbednosne zajednice”, koja predstavlja fazu integracije u evropsku bezbednosnu zajednicu. Politika proširenja članstva Evropske unije i širenje „evropske zone mira” na države Zapadnog Balkana u osnovi predstavljaju projekat izgradnje države, kojim se jačaju institucionalni kapaciteti i sociopolitička kohezija ovdašnjih političkih zajednica. Tako je koncept izgradnje države sagledan kao činilac u analizi bezbednosti u okviru TRBK, čime se otvara dodatni, kako teorijski, tako i praktičnopolitički put za sagledavanje uticaja koji spoljašnji akteri imaju na bezbednosnu dinamiku regionalnih bezbednosnih kompleksa i potkompleksa.

Bibliografija:

GLOBALIZACIJA I IZGRADNJA DRŽAVE

- Buzan, Barry. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold-War Era*. Second Edition. Boulder, Colorado: Lynne Reiner Publishers, 1991.
- Buzan, Barry, De Wilde, Jaap and Waever, Ole. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Reiner Publishers, 1998.
- Buzan, Barry and Waever, Ole. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Chandler, David. *Empire in Denial: The Politics of State-building*. London: Pluto Press, 2006.
- Chandler, David. „EU Statebuilding: Securing the Liberal Peace through EU Enlargement.” *Global Society* 21 (4), 2007: 593–607.
- Fukuyama, Francis. *State Building, Governance and World Order in the 21st Century*. Ithaca: Cornell University Press, 2004.
- Gerth, H.H and Wright-Mills, C. (eds). *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press, 1958.
- Hehir, Aidan and Robinson, Neill (eds.). *State-building: Theory and Practice*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2007.
- Helman, Gerald B. and Ratner, Steven R. „Saving Failed States.” *Foreign Policy* (89), Winter 1992–1993: 3–20.
- Kavalski, Emilian. *Extending the European Security Community: Constructing Peace in the Balkans*. London: Taurus Academic Studies, 2007.
- Krasner, Stephen D. *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Lemay-Hebert, Nicolas. „Trying to Make Sense of the Contemporary Debate on State-building: The Legitimacy and the Institutional Approaches on State, State Collapse and State-building.” *IPSA*, 2010: 1–27.
- Palumbo, Antonino and Scott, Alan. „Weber, Durkheim and the Sociology of the Modern State. The Cambridge History of Twentieth-Century Political Thought. Eds. Terence Ball and Richard Bellamy. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Paris, Roland. *At War's End: Building Peace After Civil Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Rousseau, David L. *Democracy and War: Institutions, Norms and the Evolution of International Conflict*. Stanford: Stanford University Press, 2005.
- Tilly, Charles (ed.). *The Formation of Nation-States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press, 1975.
- Waever, Ole. The Constellation of Securities in Europe. In: Aydinli, Ersel and Rosenau, James. (eds.). *Globalization, Security and Nation-State: Paradigms in Transition*. Albany: State University of New York Press, 2005.
- Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*. New York: Random House, 1979.
- Wolfers, Arnold. *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1962.

Balkanizacija procesa evropeizacije: Kako su aksiološka pitanja na Zapadnom Balkanu uticala na izgradnju države

Miruna Trunkota¹

*Odeljenje za međunarodne odnose i Evropske integracije, Bukurešt,
Rumunija*

Pregledni rad

Avgust 2011

UDK: 321.01(4) ; 316.42(4) ; 327(497)

Sažetak

Brojni stručnjaci ukazuju na to da smo u poslednjih petnaest godina svedoci jedinstvenog političkog fenomena izgradnje država na Zapadnom Balkanu (ZB). Usled spoljnih uticaja, koji su bili prisutni u isto vreme kada i sprovođenje reformi, lokalni akteri bili su suočeni sa velikim poteškoćama prilikom rešavanja međusobno povezanih i složenih problema, koji se javljaju tokom izgradnje države na demokratskim osnovama. Glavna svrha ovog članka jeste u tome da ponudi moguća objašnjenja za to kako su na izgradnju države (koja spada u najvažnije procese koji su oblikovali razvoj Zapadnog Balkana od završetka rata u Bosni) uticali spoljni akteri (uglavnom Evropska unija) i globalizacija. U članku se iznosi stav da je Evropska unija, svojim zakasnelim prelaskom sa „egzogene” na „endogenu” strategiju, omogućila nastanak „lokalnog modela izgradnje države” (koji se u članku označava kao balkanizacija), čime je direktno „narušena” primena modela evropeizacije u izgradnji države. Ovo je dovelo do nastanka pomešane strategije, koja se definiše kao „balkanizacija procesa evropeizacije”. U ovom članku pokušaćemo da skiciramo, primenjujući konstruktivističko-konceptualni okvir, teoretsku šemu analize, koju u budućnosti valja testirati empirijskim istraživanjima u svakoj zemlji Zapadnog Balkana.

***Ključne reči:** izgradnja države, evropeizacija, balkanizacija, Zapadni Balkan, konstruktivizam, Evropska unija, idealni tipovi*

¹miruna.trunkota@yahoo.com

1. Uvod

Moto

Sličnosti su senke razlika.

*Različiti ljudi vide različite sličnosti
i slične razlike.*

Vladimir Nabokov

U poslednje vreme stručnjaci iz oblasti društvenih nauka smatraju proučavanje Zapadnog Balkana (ZB)² provokativnim akademskim poduhvatom, uglavnom zato što se ovaj zadatak simbolično poredi sa „rešavanjem poslednjeg dela evropske slagalice”. U prethodnih dvadeset godina u ovom regionu pokrenuta su složena politička pitanja u vezi sa posleratnom demokratizacijom, pograničnim sporazumima, multietničkim upravljanjem i preostalim nacionalističkim diskursima. To je, možda, razlog zbog koga se u vezi sa Zapadnim Balkanom još uvek vodi živa debata. U ovom članku polazimo od pretpostavke da je unutrašnja „dilema istovremenosti” (Offe 1998) ono što Zapadni Balkan čini „izuzetnim” slučajem kada je reč o izgradnji države, te da je stoga on vredan proučavanja. Zemlje Zapadnog Balkana suočile su se sa „trostrukom tranzicijom” koja se ne može porediti ni sa jednim iskustvom iz Centralne ili Južne Evrope. One su prelazile put: (1) od rata ka miru, (2) od humanitarne pomoći ka održivom razvoju i (3) od socijalističkog političkog sistema ka ekonomiji slobodnog tržišta. Iz tog razloga se proučavanje ZB može uporediti sa slaganjem komplikovane slagalice, u kojoj mnogi delovi nedostaju. Jedan od delova koji nedostaje predstavlja aksiološka debata o tome kojim se vrednostima treba rukovoditi prilikom sprovođenja trostruke tranzicije. To je ujedno i jedan od glavnih ciljeva ovog članka. Naime, želja nam je da aksiološke rasprave o procesu izgradnje država ZB u poslednjih deset godina postavimo u teorijski okvir i definišemo njihovo polazište. Smatramo da je ova polazna tačka izuzetno provokativna, zato što je takozvana „metafora slagalice”, kojom se objašnjava politički fenomen, mnogo zahtevnija u oblasti društvenih nauka nego u drugim oblastima, naročito zbog dubokih implikacija koje teorijske opservacije imaju na društvenu praksu. Na primer, određena teorija o ustavnom poretku u multietničkom društvu direktno utiče na pravila koja su uspostavljena Mirovnim sporazumom u ratom razorenom regionu, kao što je to bio postjugoslovenski region u poslednjoj deceniji prošlog veka. Zbog toga rešavanje ove slagalice nije sa-

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

BROJ 21 · SEPTEMBAR – DECEMBAR 2011.

² Pod pojmom Zapadni Balkan podrazumevamo samo one države nastale na tlu bivše Jugoslavije koje nisu članice EU (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Srbija, Makedonija, Crna Gora, Kosovo na osnovu Povelje 1244), bez Slovenije i Albanije, odnosno koristimo pojam koji je u zvaničnoj upotrebi u EU.

mo intelektualno uzbudljivo već je i veoma bitno za stvaranje politike u budućnosti. Uzevši ovo stanovište kao polaznu tačku izlaganja, u članku ćemo pokušati ukratko da predstavimo neke od mogućih elemenata „teorijske slagalice” kojom se objašnjava kako su spoljni faktori (a to je u konkretnom slučaju Evropska unija) uticali na izgradnju država Zapadnog Balkana. Kao glavni metod korist ćemo kategorizaciju, koja predstavlja osnovni teorijski proces kojim se naglašavaju razlike i sličnosti između suprotstavljenih idealnih tipova identifikovanih u određenom kontekstu. Prema tome, ovim člankom želimo ukratko da obrazložimo uticaj koji su spoljni faktori imali na evropeizaciju izgradnje država na ZB nakon raspada Jugoslavije. Izazov nam predstavlja to da odredimo koja vrsta objašnjenja više odgovara regionu ZB i njegovim složenim specifičnostima. To je tačka od koje počinje testiranje hibridnog koncepta „balkanizacije procesa evropeizacije”, koji je zapravo mešavina dva, naizgled dihotomna, modela izgradnje države – egzogenog i endogenog. U članku je razvijena hipoteza da je poseban pristup, koji je EU primenila u procesu izgradnje država na ZB, a koji je definisan kao evropeizacija (i započeo sa zakašnjenjem), stvorio prostor za razvijanje legitimnog lokalnog modela izgradnje države, odnosno za tzv. „balkanizaciju”. Ona je predstavljala reakciju na spoljne pritiske, što razvoj zemalja Zapadnog Balkana postavlja negde između ova dva modela.

Za testiranje ove hipoteze korišćen je pojednostavljeni oblik praćenja procesa (na engleskom jeziku *proces tracing*, prim. prev.) kako bi bilo utvrđeno koji su principi i akteri određivali/usmeravali pojedine institucionalne poteze u određenom vremenskom periodu. Smatramo da praćenje procesa može da bude dobar postupak za testiranje neke teorije u istraživačkom radu koji se složeno bavi proučavanjem malog broja slučajeva, kao što je to bio slučaj zemalja nastalih na tlu bivše Jugoslavije. Primenom ovog metoda takvi slučajevi mogu biti temeljno proučeni i analizirani, pre svega sagledavanjem relevantnih činjenica i sleda događaja. Oni se, potom, analiziraju u odnosu na postavke „teorije evropeizacije”. „Relevantnost teorije može da bude konstruisana, dok se druga potencijalna objašnjenja mogu pokazati kao neprimenljiva ili nebitna. Imajući to u vidu, praćenje procesa može da bude koristan test za proveru valjanosti teorije” (Checkel 2008). Ovaj rad samo je deo kompleksnijeg istraživanja specifičnosti izgradnje države na teritoriji Zapadnog Balkana.

2. Teoretski pristupi izgradnji države

Ako želimo da iznađemo nova objašnjenja za rešavanje sлагаlice ZB, potrebno je da prvo proučimo glavne teorijske perspektive vezane za izgradnju države. Literatura napisana o izgradnji države uglavnom se bavi pitanjima vezanim za postkonfliktni period, pa analiza prostora bivše Jugoslavije posmatrana iz te perspektive može da pruži vrlo korisne uvide. Posle pada Berlinskog zida i kraha komunizma, izgradnja države postala je ključni koncept teorija o tranziciji i demokratizaciji u Evropi, naročito u zemljama u kojima je došlo do nasilne promene režima i razgradnje čitavog društva, kao što je to bio slučaj na Zapadnom Balkanu. Dve decenije posle ključnih 90-ih godina prošlog veka, neki teoretičari još uvek smatraju da je izgradnja država na Zapadnom Balkanu „nezavršen proces” (Nacija 2003). Neke države koje su nastale od republika bivše Jugoslavije i koje status nacije smatraju svojim prirodnim pravom (Srbija, Hrvatska) još uvek se nalaze u osetljivoj fazi tranzicije i imaju nerešene pogranične sporove sa susedima. Neke druge države još su dalje od toga da postanu punopravne nacionalne države (Bosna i Hercegovina, Kosovo prema UNSCR 1244/99), dok se neke suočavaju sa osporavanjem naziva svoje države (FYROM Makedonija) ili razvijaju neku vrstu „entuzijazma o nezavisnosti” i zasnivaju svoju državnost na ekonomskom rastu (Crna Gora). U ovako heterogenoj oblasti, potrebno je, ne samo definisati šta izgradnja države znači i identifikovati njene glavne osobine, već i utvrditi ko su glavni akteri koji ovaj proces sprovode, te ko je odgovoran za krajnji ishod. Gledano iz ovog ugla, čini se da je aksiološka rasprava koja se među akterima vodi oko utvrđivanja vrednosti legitimna. Štaviše, iz ove perspektive izbor teorijske paradigme kojom bi se definisala izgradnja države postaje suštinski važan.

Pošto se konceptom izgradnje države, pre svega, utvrđuje izgradnja funkcionalne države, on se odnosi na proces koji mora biti rukovođen određenim ciljevima i očekivanim rezultatima. Pored toga, ova osnovna definicija odnosi se na politički proces izgradnje organizacionih i institucionalnih kapaciteta, na legitimnost, te na političke procese koji upravljaju očekivanjima i bazom resursa države na lokalnom nivou (Chandler 2006). U slučaju ZB, koji se od raspada bivše Jugoslavije suštinski definiše kao postkonfliktni region, ovaj proces se obično naziva „međunarodna izgradnja države”. Time se osnovnoj definiciji dodaje i činjenica da glavne inicijative potiču od spoljnih faktora i međunarodnog okruženja, te da oni donose konačne odluke i tako upravljaju čitavim procesom

(Zaum 2007). Shodno tome, proces izgradnje države koji se odvi- ja u ovom regionu podrazumeva istovremeni rad u više oblasti, jer se ne može zaobići „dilema istovremenosti”, sa kojom se suočava- ju i same balkanske države. Cilj takve strategije nije samo podsti- canje ekonomskog rasta, stabilnosti i vladavine prava, već i održa- nje mira, sprovođenje demilitarizacije i izbegavanje etničkih kon- flikata. Iako se ovaj spoljni model izgradnje države trenutno pri- menjuje samo u BiH i na Kosovu, ovoj vrsti intervencije i spoljne pomoći bio je izložen ceo region u postkonfliktnom periodu (sre- dinom 90-ih godina prošlog veka). Jedno od ograničenja ovakve analize predstavlja generalizacija pretpostavki koje se onda prime- njuju na ceo region. Međutim, za to postoji čvrst razlog, a to je po- treba da „simptomi” budu pojednostavljeni i identifikovani, a za- tim primenjeni u analizi svakog pojedinačnog slučaja.

Pošto se definiše izgradnja države, treba odgovoriti na dva pi- tanja: *Ko treba da koordinira izgradnjom države, odnosno ko tre- ba da je sprovodi? Ko treba da bude odgovoran za rezultate?* Dva glavna pristupa daju i dva moguća odgovora na ovo delikatno pi- tanje. Prema jednom, rešenje treba da dođe spolja (egzogeno), dok prema drugom treba da se desi suprotno, odnosno prema drugom glavni naponi tokom sprovođenja reformi treba da potiču iznutra (endogeno). „Egzogeni” pristup izgradnji države ovaj proces vidi kao aktivnost koju suštinski vrše spoljni akteri (strane zemlje ili međunarodne organizacije), nastojeći da izgrade ili ponovo izgra- de demokratske institucije u oslabljenoj, postkonfliktnoj ili razru- šenoj državi. „Egzogena” škola sagledava izgradnju države kao aktivnost jedne zemlje u odnosu na drugu, obično nakon što je za- vršen neki oblik intervencije (kao što je to mirovna operacija UN, EULEX itd.). Ova škola je, uglavnom, pod uticajem realističke škole mišljenja (Chong 2009). Glavne implikacije ovog modela je- su nastanak lanca asimetrične zavisnosti država, te nastajanje „uvrežene” slabosti države koja prima pomoć i koja postaje ne- sposobna da upravlja sobom, jer aktivnosti spoljnih faktora dovo- de do smanjivanja njene odgovornosti prema društvu.

Potpuno suprotno ovom pristupu, „endogena” škola mišljenja smatra da je izgradnja države unutrašnji proces građenja odnosa na relaciji država – društvo, u kojem je spoljna intervencija nepo- trebna. Ona naglašava da nacionalno rukovodstvo ima centralnu ulogu u oblikovanju državne vlasti i iznalaženju lokalnih rešenja za lokalne probleme. Autori koji sagledavaju izgradnju države kao unutrašnji, nacionalni proces smatraju da je izgradnja države pr- venstveno „politički” (u smislu da je to karakteristika „polisa”) i simbolični proces, koji je mnogo više od pukog „poboljšanja teh-

ničkih kapaciteta” (Unsworth 2010). Ovakve stavove uglavnom dele protivnici realističke škole, neoliberali i konstruktivisti, i generalno autori koji zagovaraju kulturno razumevanje izgradnje države i naglašavaju značaj drugih aspekata, a ne samo funkcionalnu, ekonomsku i racionalnu stranu ovog procesa. Sa naše tačke gledišta, ove implikacije su takođe presudne, jer takav model garantuje da će, zahvaljujući stavu društva da mora samo sebi da pomogne, biti izgrađena jaka i legitimna država. Totalno unutrašnje osnaženje prilikom izgradnje države, naročito u postkolonijalnim zemljama, završilo se tako što je stvorena mala korumpirana elita, koja kontroliše državu i koja nema ikakav demokratski legitimitet i ne poštuje vladavinu prava. Postoji nekoliko tragičnih primera, koji su se završili surovim genocidom.

Zbog suštinskih implikacija koje ova dva suprotstavljena modela sadrže (smatraćemo ih idealnim tipovima, jer u stvarnosti retko postoje u sasvim čistoj formi i obično su pomešani), u članku ćemo razmotriti razloge zbog kojih nijedno od ova dva objašnjenja nije dovoljno za sagledavanje evolucije izgradnje država u regionu Zapadnog Balkana. Zatim ćemo obrazložiti to zašto smatramo da je „treće rešenje” najbolje.

Prvo, oba pristupa ograničena su aksiološkim izborom koji se uzima „zdravo za gotovo”, što bi, po našem shvatanju, moralo da bude, bar na teorijskom nivou, preciznije ispitano. Obe linije mišljenja, kako endogena tako i egzogena, smatraju da njihov model izgradnje države garantuje uspeh pod bilo kojim okolnostima, kao da varijable uvek mogu biti fiksne. Realisti polaze od pretpostavke da međunarodna zajednica (koja je često nejasno definisana) ima sposobnost i objektivnost da nađe spoljašnje rešenje za unutrašnje probleme koji ugrožavaju funkcionisanje države, pogotovo zato što su odgovorni za sopstvenu bezbednost. Shodno tome, spoljašnje mešanje je uvek legitimno zbog međunarodne bezbednosti i zbog zainteresovanosti određenih nacionalnih aktera za to da zaštite sopstvenu bezbednosti. Ova debata postala je izuzetno važna za vreme američke intervencije u Iraku 2003. godine. Aktivnost međunarodnih aktera od samog početka nije bila neutralna, već je bila rukovođena određenim vrednostima i ciljevima koje bi trebalo da ispune lokalni akteri, koji su „delegirani” da sprovedu izgradnju sopstvene države. Treba da budemo svesni činjenice da lokalni akteri nisu formalno prihvatili ove vrednosti i ciljeve, već se očekivalo da će ih bezrezervno uzeti kao najbolje rešenje za uspešnu izgradnju države. Problem nastaje onda kada iskustvo pokaže da spoljašnje rešenje nije funkcionisalo – Ko je za šta odgovoran? Može li međunarodna zajednica da bude odgovorna za propalu

državu? Po našem mišljenju, posmatrano iz perspektive razvodnjelog kolektivnog identiteta „međunarodne zajednice”, koji obično predstavlja nekoliko moćnih država koje rukovode procesom, međunarodna zajednica ne može da bude odgovorna pred lokalnom zajednicom za propast njene države. U tom kontekstu mogli bismo da tvrdimo da je međunarodna zajednica koristila proces izgradnje države na ZB kako bi ustanovila „željeni proces”, za koji lokalni akteri treba da budu odgovorni. Pomoću ovog egzogenog stava, uspostavljanjem normativno „pozitivne dinamike izgradnje države”, od država se očekivalo da stvore čvrstu i stabilnu državu pod nadzorom međunarodne zajednice. *Ulaganje* je bilo direktno povezano sa *učinkom*. Glavna pretpostavka takozvanog „intervencionističkog” pristupa jeste da model izgradnje države koji su međunarodni akteri primenili na Zapadnom Balkanu može da proizvede samo pozitivan rezultat (stabilan režim i buduću integraciju ZB u EU i NATO). Ako institucionalni ishod nije onakav kakav bi trebalo da bude, onda odgovornost snose samo lokalni akteri koji nisu sledili pravila. Isti začarani krug „svaljivanja krivice” stvara se i primenom endogenog modela, jer se lokalni akteri ne osećaju odgovornim za neuspeh, kao ni za „zarobljavanje” države služi samo njihovim ličnim interesima. Oni odgovornost pripisuju međunarodnim akterima i njihovoj pasivnosti i krive ih za to što su „dozvolili” da se država raspadne.

Stoga u članku nastojimo da pokažemo kako ovakvo definisanje izgradnje države dovodi do duboke teorijske i praktične konfuzije, jer kombinuje deskriptivnu dimenziju (koja je vrednosno neutralna – koji akteri su umešani?) sa normativnom (suprotstavljanje jednih principa i vrednosti drugim principima i vrednostima – ko treba da bude odgovoran za rezultat?). Zaključak je da obe suprotstavljene teorije pomažu tome da se političkom upotrebom ovih objašnjenja stvori začarani krug međusobnog optuživanja lokalnih aktera i međunarodne zajednice. Međutim, osnovni razlog zbog kojeg verujemo da je ova debata značajna jesu njene aksiološke implikacije, koje smatramo ključnim elementima u definisanju izgradnje države. Oba pristupa greše, odnosno preterano generalizuju onda kada pretpostavljaju da su glavni akteri koji koordiniraju proces neutralni prilikom definisanja izgradnje države. Maks Veber je ukazao da sam čin odbrane aksiološke neutralnosti ni u kom slučaju nije aksiološki neutralan (Weber 2000). Stoga je važno da ukažemo kako ne postoji model izgradnje države koji se može smatrati aksiološki neutralnim, zato što je suštinski reč o procesu biranja jednog modela države na osnovu određenih standarda i političkih/društvenih vrednosti. To je razlog zbog kog u

ovom članku tvrdimo da prilikom analize izgradnje države treba voditi računa o značaju vrednosti na kojima počiva institucionalna struktura i usredsrediti se na aksiološku dimenziju procesa. Posmatrano iz tog ugla, ni endogeni ni egzogeni model ne odgovaraju Zapadnom Balkanu, gde je prisutna mešavina ova dva modela, o čemu će više reći biti u zaključku. Na primer, određena vizija racionalizacije zakona, status manjina, ljudska prava i ekonomski rast utiču na regulative Evropske unije, koje se odnose na izgradnju države. U članku ćemo se usredsrediti na posledice koje normativni pristup EU izgradnji države ostavlja na države u regionu Zapadnog Balkana, kao i na to kako on utiče na legitimnost ishoda tog procesa. Zbog toga verujemo da postoji potreba da se iznađe teorija koja će biti negde između dve navedene krajnosti i koja će uključivati dijaloška gledišta obe strane. Zatim, treba ispitati teorijsku poziciju koja se nalazi u središtu ove debate, s obzirom na to da su spoljašnji i unutrašnji faktori podjednako odgovorni za uspešnu primenu određenog modela izgradnje države. Paradigma koja može tome dobro da posluži jeste konstruktivizam, jer on uzima u obzir i aktere i strukture, i unutrašnje i spoljašnje faktore. U središtu pažnje konstruktivizma nalazi se interakcija, a ne samo „reifikovani” ciljevi jednog aktera koji je odgovoran za sve.

3. Izgradnja države iz ugla konstruktivizma

U ovom članku na proces izgradnje država na ZB biće primenjen teorijski okvir poznat kao konstruktivizam, koji je odnedavno postoji u međunarodnim odnosima i političkim naukama (u poređenju sa svojim rivalima u domenu teorije, realizmom i liberalizmom, koji su nastali barem 50 godina pre konstruktivizma). Konstruktivizam je nastao tokom poslednje decenije prošlog veka kada su stručnjaci za međunarodne odnose uočili da neorealizam i neoliberalizam ne nude objašnjenje za transformativne događaje poput završetka Hladnog rata. Konstruktivizam je deo postpozitivističkog „sociološkog preokreta” u društvenim naukama, a među prvim zastupnicima ovog pristupa u međunarodnom pravu bio je Aleksandar Vent (Alexander Wendt). Prema teoriji konstruktivizma, svetsku politiku čine društvene strukture, uključujući u to i norme, uverenja i identitete (Wendt 1999). Svi konstruktivisti naglašavaju važnost onoga što je Džon Serl (John Searle) nazvao „društvenim činjenicama”. To su činjenice koje postoje, zato što se svi relevantni akteri u društvu slažu da one postoje (Searle 1995). Serl je, takođe, skrenuo pažnju na ideju o tome da društvene činjenice ne mogu analitički biti odvojene od društvenih vrednosti.

Stoga u društvenim naukama ne samo činjenice već i vrednosti treba smatrati jedinicama koje podležu analizi. U ovom kontekstu, nacije i nacionalnosti smatraju se „društvenim činjenicama” ili „zamišljenim zajednicama” (Anderson 1983). Druge „društvene činjenice”, kao što su suverenitet, vlasništvo, ljudska prava i kolektivna bezbednost, za konstruktiviste predstavljaju osnov svesne politike, dok društveni akteri simbolično tvore te društvene činjenice intenzivnom društvenom interakcijom. Izgradnja države se, takođe, može smatrati „društvenom činjenicom”. Država sama po sebi ne predstavlja samo posrednika koji u međunarodnoj areni deluje na osnovu sopstvenih opcija. Konstruktivisti naglašavaju da je njeno delovanje često određeno načinom na koji drugi vide državu i njeno mesto u međunarodnoj strukturi.

Jedan od glavnih doprinosa konstruktivizma teoriji međunarodnih odnosa jeste njegova kritička procena podele na relaciji posrednik – struktura i taj doprinos igra vrlo važnu ulogu u našoj analizi. Prema shvatanju konstruktivista, činioci i strukture se uzajamno izgrađuju. Pravila stvaraju činioce i činioci stvaraju pravila. (Društveni) svet stvaraju ljudi i on stvara njih. Konstruktivisti objašnjavaju da je ljudsko delovanje „isprepletano” mrežom društvenih pravila, koja uspostavljaju i regulišu interakcije aktera (Adler 1997). Tu teorijsku „crvenu nit” koristili smo prilikom proučavanja izgradnje države. Mišljenja smo da je konstruktivistički pristup primenljiv na slučaj Zapadnog Balkana, zato što se ova oblast još uvek nalazi u fazi prilagođavanja i redefinisavanja državne strukture i pravila. U proteklih deset godina prolazila je kroz stalni tranzitorni proces unutar složenog procesa društvene interakcije lokalnih i globalnih aktera. Iznalaženje koherentnog načina koji bi omogućio da se „zamisli zajednica” (kako kaže Benedikt Anderson) mešanjem lokalnih i globalnih ideja predstavlja ozbiljan izazov za ZB. Ovaj aspekt može temeljno da bude analiziran primenom konstruktivističke teorije, koja se ne bavi samo ishodom izgradnje države već u obzir uzima i konstitutivni element tog procesa, odnosno izbor određenih mehanizama na osnovu određenih vrednosti i principa. Konstruktivisti polaze od pretpostavke da se identifikovanjem principa kojim se rukovalo u procesu građenja neke institucionalne strukture mogu identifikovati i glavni „simptomi” nefunkcionisanja izgradnje države.

I pored toga, konstruktivizam naglašava da izgradnja države nije samo „tehnički” proces stvaranja novih državnih institucija ili jačanja postojećih (ove aktivnosti detaljnije su opisane u „građenju institucija”). Konstruktivistički pristup ukazuje i na činjenicu da institucije koje funkcionišu ne zavise samo od formalnog modela

već i od društvenog konteksta u kom obavljaju svoju funkciju. Formalne institucije moraju da budu ukorenjene u društvu, jer u suprotnom rizikuju da postanu beskorisne ili zahvaćene privatnim interesima. Bo Rothštajn (Bo Rothstein) smatrao je da institucije ne treba tretirati kao „neutralne strukture inicijativa”, već pre kao nosioce ideja ili „kolektivnih uspomena”. Upravo su zbog toga one predmet *poverenja* ili *nepoverenja*, koji je podložan promeni, jer se ideje i diskurs aktera menjanju zajedno sa promenama delovanja institucija (Rothstein 2005: 465). Na institucije zato treba gledati kao na nešto što se izgrađuje društvenim procesima, a ne kao na proizvod racionalne namere ili mehaničke reprodukcije (kao što to tvrde škole realista i racionalista). Kolin Hej (Colin Hay) jasno ističe da konstruktivizam naglašava važnost aktera, važnost njihove interakcije u produkciji i reprodukciji pravila, važnost njihovog učestvovanja u procesu institucionalizacije, kao i važnost društvenih odnosa koji daju strukturu tom učestvovanju (Hay 2006: 352). U kontekstu ovog članka, odnosi i uticaji koji postoje između aktera koji učestvuju u izgradnji države (kako unutar, tako i izvan države) moraju da budu preciznije analizirani. Sve u svemu, smatramo da je ovaj teorijski pristup relevantan za analizu izgradnje države na ZB, zato što je reč o reflektivnoj analizi konstitutivne uloge identiteta u izgradnji države, kao i zato što ovaj pristup sagledava političke faktore postavljanjem pitanja ko smo „mi”, koje odvaja *nas* od *njih*. Iz te perspektive, izgradnja države je suštinska interakcija zasnovana na vrednostima, na subjektivnom odnosu između Sopstva i Drugoga. Iver Nojman (Iver Neumann) smatra da „prilikom proučavanja formiranja identiteta treba da se oslobodimo psiholoških maštarija i da se fokusiramo na zacrtavanje društvenih granica, kao i na ulogu koju imaju grupe koje nejasno osciliraju negde između sopstva i drugih. Kolektivni identiteti su višestruki fenomeni koji se međusobno prožimaju i koji se ne smeju reifikovati niti proučavati odvojeni jedni od drugih” (Neumann 1996: 1). Gledano iz tog ugla, u članku se preispituje dijalektički stav o *Sopstvu* i *Drugom* tako što se poredi sa dijaloškim gledištem, sa posebnim osvrtom na međunarodni/egzogeni proces izgradnje države na Zapadnom Balkanu. Konstruktivističke ideje o definisanju interesa i identiteta, odnosu između materijalnih faktora i ideja i rasprava na relaciji činioci – strukture značajni su za našu teoriju srednjeg puta, koja nastoji da stvari sagledava izvan isključivo egzogenog ili isključivo endogenog modela izgradnje države.

Drugi značajan koncept koji ćemo analizirati u kontekstu uticaja EU na izgradnju država Zapadnog Balkana jeste socijalizacija.

Ona predstavlja suštinski fenomen saradnje i transfera pravila i vrednosti, pa će nam pomoći da bolje razumemo evropeizaciju. Konstruktivizam se zbog ovog koncepta razlikuje od drugih teorija o međunarodnim odnosima, koje se bave međunarodnom interakcijom. U korenu realističkih teorija, suprotstavljenih konstruktivističkoj, leži aksiološka podela na države koje predstavljaju pojedinačne činioce koji postupaju u skladu sa svojim interesima i na države koje su deo strukture, gde one pregovaraju i postupaju u skladu sa svojim vrednostima i identitetom. Rukovodeći se konstruktivističkim shvatanjem izgradnje države, u ovom radu iznosimo stav da vrednosti stvaraju (i održavaju) legitimitet određenog institucionalnog okvira. Dok realistička paradigma reifikuje državu, konstruktivistička je sagledava „u nastajanju”. Vrednosti se stalno menjaju, preispituju ili restrukturiraju, naročito u periodu tranzicije. U analizi posleratnog perioda na ZB usredsredićemo se na dve varijable: (1) na kulturno-institucionalni kontekst i (2) na konstruisani identitet države, vlada i drugih aktera. Iz ove definicije izgradnje države proizilaze tri dimenzije – *norme* (kolektivna očekivanja da će akteri pravilno postupati sa datim identitetom), *identitet* (konstrukcije o naciji i državnosti) i *kultura* (kolektivni modeli nacionalno-državne vlasti ili identiteta, koji se realizuju na osnovu običaja ili prava). Zagovornici realističke teorije definišu norme kao suštinski *regulativne* (funkcionišu kao standardi koji propisuju ponašanje, sa preovlađujućom egzogenom crtom), dok su za konstruktiviste norme uglavnom *konstitutivne* (definišu identitet aktera, sa izraženijom endogenom dimenzijom koja proizilazi pojedinačno iz svakog društva). Naš model nalazi se između ove dve podele, zato što se fokusira kako na evaluacijsku dimenziju izgradnje države (norme i vrednosti), tako i na kognitivnu (pravila i modeli). Prema tome, konstruktivistička teorija za koju smo se opredelili u ovom radu okrenuta je više ka socijalnom sagledavanju političkog okruženja koje oblikuje izgradnju države i zastupa stav da politički identiteti nisu egzogeno dati, već da nastaju kao rezultat interakcije unutar okruženja. Prema shvatanju Pitera Kacenštajna (Peter Katzenstein), kulturno okruženje utiče podjednako na ponašanje države i na prirodu/identitet države. To je u suprotnosti sa stavom neorealista koji smatraju da su karakteristike aktera samo njima svojstvene i da su egzogene u odnosu na okruženje. (Katzenstein 1996: 56).

Drugi teorijski izazov kojim se treba pozabaviti jeste pronalazhenje odgovora na pitanje *ko je odgovoran za izgradnju države u konkretnom slučaju Zapadnog Balkana – zemlje bivše Jugoslavije ili Evropska unija?* Odgovor konstruktivista je da obe strane

(nacionalna i internacionalna) moraju da rade zajedno kako bi uspešno izgradile stabilan politički sistem. U članku nastojimo da prevaziđemo ovako pojednostavljenje i da ukažemo na to da se treba pozabaviti sledećim složenim pitanjem: *koji model izgradnje države treba da primene ova dva aktera – lokalni ili međunarodni?* Zatim, treba naći odgovor na sledeće pitanje: *Šta se dešava kada državni model ne proističe iz društva?* Mada se ova ideja čini prilično intuitivnom, izazov leži u tome da se utvrdi uticaj „kulturnog okruženja” na ovaj proces. Koristeći se postojećom šemom objašnjenja, koja je dobijena primenom konstruktivističkih teorijskih instrumenata, u članku ćemo zatim uporediti dva modela izgradnje države (balkanizaciju kao lokalni, i evropeizaciju kao spoljašnji model) kako bismo utvrdili koji od njih trenutno oblikuje Zapadni Balkan. Prema postavkama konstruktivizma, proces u kom trend „lokalizacije” odgovara trendu „globalizacije” predstavlja društveno konstruisan fenomen koji je vredno proučiti. Štaviše, izgleda da je ovaj fenomen suštinski važan u kontekstu istovremenih pritisaka, koji potiču od borbe za legitimitet koja se vodi između balkanizacije i evropeizacije. Time se ZB dovodi u neprekidno stanje „negde između”, kao što je to primetila Vesna Goldsworthe (Goldsworthy 2002).

Jedan od ključnih aktera u okončanju etničkog rata, koji je početak posle raspada Jugoslavije, bila je međunarodna zajednica, pod čime se podrazumeva grupa zemalja i međunarodnih organizacija koje su imale ulogu glavnog donatora u uspostavljanju mira. Prema tome, međunarodna zajednica bila je prvi identifikovani akter u procesu izgradnje država Zapadnog Balkana, zato što je uložila najviše u rekonstrukciju država koje su bile u procesu nastajanja na tlu bivše Jugoslavije. Iako je bilo mnogo drugih međunarodnih aktera koji su bili uključeni u održavanje mira posle raspada Jugoslavije (UN, NATO, OEBS), međunarodni i lokalni akteri su Evropsku uniju podjednako smatrali najznačajnijim katalizatorom integracije na ZB, naročito posle Samita u Solunu 2003. godine, kada je pokrenut plan proširenja za Zapadni Balkan. I pored toga što je EU sama po sebi policentrična struktura, čije su spoljno-političke akcije retko rezultat jednoglasja, smatraćemo je glavnim međunarodnim akterom u ovom procesu. Veberovi stavovi o normativnoj moći racionalno-pravne vlasti, koja je utelovljena u birokratijama, kao i o posledicama koje ona ostavlja na način na koji birokratije proizvode i kontrolišu društveno znanje predstavljaju osnovu za preispitivanje ovih stavova i za tretiranje međunarodnih organizacija kao činilaca, a ne samo kao strukture (Barnett and Finnemore 1999: 701).

Teškoće nastaju onda kada pokušamo da identifikujemo lokalne aktere, one koji predstavljaju identitete i interese Zapadnog Balkana. Kao što smo već spomenuli, između pet zemalja koje su obuhvaćene pojmom Zapadnog Balkana često postoje velike razlike, budući da su podložne različitim slabostima u procesu izgradnje države. Uprkos tome, i ovde se mora primeniti isti metod pojednostavljivanja kako bi se identifikovale opšte karakteristike ukupnog procesa izgradnje država u celom regionu. Situacija sa lokalnim državnim predstavnicima na ZB vrlo je složena, zato što oni, i pored toga što ih biraju građani, predstavljaju samo fragmente društva. To stoga što su partije, uglavnom, podeljene po etničkom principu, a ne po ideološkom. Možemo, stoga, zaključiti da lokalni politički faktori koji određuju to kako će se izgradnja države odvijati zapravo ne postupaju politički kako bi postigli konsenzus i saradnju koja će doneti dobrobit građanima, već rade na jačanju podela radi isticanja etniciteta tako što izražavaju političku volju kojom se suprotstavljaju drugima. Ovakvo stanje daje opravdanje stranim silama da proklamuju spoljašnju upravu kao jedino praktično rešenje za ovu postkonfliktnu oblast. Kompromis koji su ovi akteri, u nameri da postignu veći uticaj u procesu izgradnje država, ponudili zemljama ZB bio je instrument o pretpristupanju. To je na neki način bilo obećanje da će jednog dana ući u EU. Ovaj proces se generalno naziva „evropeizacija”.

Evropeizacija je „pomodni” termin koji se odnedavno koristi u studijama o Evropskoj uniji. Može se definisati na mnogo načina, ali nijedan se ne čini dovoljnim ni jasnim, što dovodi do kontroverznih mišljenja u vezi sa ovim pojmom. Što se više proučava, to više liči na komplikovanu „slagalicu”. Većina autora smatra da složeni proces izgradnje države čini suštinu takozvane „evropeizacije” Zapadnog Balkana (Grabbe 2006), pogotovo ZB sa svojim trostrukim procesom reformi, započetim posle raspada Jugoslavije. „Evropeizacija”, sa aksiološke tačke gledišta, podrazumeva da se društvo i političke strukture menjaju u skladu sa pravilima, vrednostima i uslovima koje nameće Evropska unija. U članku predlažemo da pojam „evropeizacije” dobije sledeće značenje, koje proizilazi iz naše šeme objašnjenja: *evropeizacija predstavlja reformnske prakse, određene materijalnim i idejnim sredstvima, koja su u skladu sa vrednostima EU koje se sprovode prilikom izgradnje države u postkonfliktnom periodu*. Proces proširenja EU, po rečima Havijera Solane, ne samo da unapređuje tehničke kapacitete država već ih i obavezuje na poštovanje zajedničkih vrednosti i uvodi ih u proces stalnog kreiranja zakona, sprovođenja zakona i propisivanja normi. Posmatrano iz tog ugla, Solana je bio

u pravu kada je proširenje EU nazvao „najvećim uspehom u izgradnji države u savremenoj istoriji” (prema O’Brien 2006), kao i kada je naglasio važnost onoga što u ovom članku nazivamo „evropeizacijom”.

Posmatrano iz ugla konstruktivizma, evropeizacija podrazumeva određene norme i vrednosti. Prema tome, ovaj proces treba shvatiti kao složeni formalni proces izgradnje institucija, ali i kao simboličnu tvorevinu „političke zajednice”, koju prihvataju i u koju veruju svi akteri u društvu. Sagledana kao dinamički proces, „evropeizacija” je transfer praksi i simbola (Featherstone, Radaelli 2000). Iz tog razloga ne može se analizirati kao nedovršeni proces, već kao proces koji je uvek u nastajanju. Štaviše, reč je o procesu definisanja i primene propisa, što interakciju struktura (EU kao predstavnika međunarodne zajednice) i činilaca (lokalnih predstavnika sa Zapadnog Balkana) čini suštinski važnom prilikom objašnjavanja ishoda. Da bi se bolje razumeo ovaj fenomen, treba razmotriti jedan od njegovih najvažnijih instrumenata kojim su se konstruktivisti intenzivno bavili u prethodnoj deceniji – socijalizaciju.

U nameri da izbegne ponovni nastanak etničkih konflikata tokom izgradnje država na Zapadnom Balkanu, Evropska unija nastojala je da identifikuje glavne nadležnosti ili funkcije države, koje su potrebne za „pozitivnu izgradnju države” (većina ovih standarda deo je takozvanog „uslovljavanja članstvom”), a koje su rukovođene tzv. „evropskim vrednostima”. Sporo odvijanje reformi i česti nacionalistički ispadi primorali su EU da promeni svoju politiku prema ZB i da pređe sa zajedničkog regionalnog pristupa (tzv. „princip regate”) na pristup prilagođen svakoj pojedinačnoj zemlji. Naime, pokazalo se da uključivanje države u ovaj proces u velikoj meri zavisi od konteksta i da se ne može standardizovati i primeniti na ceo region. U početku (1997. godine, kada je EU pokrenula Regionalni pristup prema Zapadnom Balkanu), „evropeizacija” je bila „slepa za kontekst”, te je institucionalni efekat koji ima na izgradnju države bio negativan. Logika kvalifikovanja za članstvo ustuknula je pred domaćim političkim snagama, od kojih je svaka imala svoju agendu (Vachudova 2003). Posle Samita u Solunu 2003. godine, Evropska unija promenila je stav u odnosu na ZB, a njena politika je vremenom sve više bila vezana za kontekst, čime je želela da prilagodi svoj model izgradnje države prilikama na Balkanu. Koristeći se konceptima izloženim u prethodnom tekstu, možemo primetiti da je EU promenila strategiju, krenuvši od delimično egzogene, izgrađene na kolektivnom identitetu regiona Zapadnog Balkana, ka endogenoj, koja je usmerena na specifično-

sti identiteta svake pojedinačne zemlje. Prilagođeni pristup primenjuje se od 2003. godine, kada je Evropska komisija počela da objavljuje godišnji izveštaj o progresu u pravcu proširenja za svaku balkansku državu.

U članku iznosimo hipotezu da je ovakav prilagođeni pristup (koji je stvoren sa značajnim zakašnjenjem) ostavio prostor za razvijanje legitimnog lokalnog modela izgradnje države, koji ćemo definisati kao „balkanizaciju”. Pojava ovog lokalnog modela bila je najuočljivija onda kada su institucionalna pravila bila konstitutivna i legitimna i kada su odražavala „nacionalne” vrednosti i norme. Kada se završio rat u Bosni, nije bilo ni vremena ni prostora za stvaranje „lokalnog” modela, s obzirom na složenu situaciju izazvanu etničkim konfliktima. Zato je model koji je predložila međunarodna zajednica bio jedino moguće rešenje. Bilo bi korisno spomenuti mišljenje Kolina Heja u vezi sa tim kako se međunarodne organizacije ponašaju prema lokalnim akterima i dovesti to u vezu sa načinom na koji globalizacija struktura ove asimetrične odnose: „Ciljevi i procedure međunarodnih organizacija mnogo su čvršće određeni standardima legitimnosti i *prikladnosti* međunarodne zajednice kojoj pripadaju, nego utilitarnim zahtevom za efikasno rešavanje problema” (Hay 2006: 238). Ovo nam pokazuje da „evropeizacija” nije bila zamišljena kao model izgradnje države na ZB za koji ne važe vrednosti, već da je bila obavezana sopstvenom „univerzalnom” vizijom rešavanja problema izgradnje države, bez prihvatanja i prilagođavanja lokalnoj viziji. Frenk Šimelfenig (Frank Schimmelfennig), jedan od autora koji su se bavili ovim istim pitanjem u zemljama Centralne i Istočne Evrope, smatra da akteri u evropskoj integraciji postupaju strateški na osnovu individualnih sklonosti ka određenoj vrsti politike, ali da to čine u okruženju svoje zajednice, koje utiče na njihovu strategiju i na ishod kolektivne interakcije (Schimmelfennig 2003: 141). Na osnovu svega toga, u članku se iznosi tvrdnja da je Evropska unija, svojim zakasnelim prelaskom sa „egzogene” na „egzogenu” strategiju, podstakla „balkanizaciju” koja je direktno „iskrivila” primenu modela evropeizacije (izabrani su lokalni principi interakcije i vrednosti umesto „globalnih”, odnosno onih koje je tražila Evropska unija). Ovde možemo videti da konstruktivizam, kao teorija srednjeg puta, objašnjava razlog zbog kog „evropeizacija” nije bila oblik ni egzogenog ni endogenog modela izgradnje države i tvrdi da je stvaranjem normi unutar procesa socijalizacije došlo do izvitoperivanja oba modela. O ovom aspektu biće više reči u zaključku, a naročito o posledicama koje ovaj pristup ostavlja na kreiranje politike.

4. Upoređivanje „evropeizacije” i „balkanizacije”

Važno je uvideti kako EU ubeđivanjem/socijalizacijom pokušava da promeni lokalne reakcije i identifikovanje sa normama koje vladaju u zajednici. „Pod socijalizacijom podrazumevamo proces upoznavanja novih aktera sa normama, pravilima i načinima ponašanja u određenoj zajednici. Ona predstavlja završnu tačku internalizacije, u kojoj se norme i pravila zajednice uzimaju bez rezerve” (Chechel 2008: 197). Jedan od načina da se dođe do te krajnje tačke predstavlja ubeđivanje, koje je glavni mehanizam sprovođenja meke sile tokom „evropeizacije”. Konstruktivisti ovo definišu kao društveni proces komunikacije, koji podrazumeva menjanje uverenja, stavova ili ponašanja bez otvorene prinude. Ovde koristimo dva idealna tipa – „evropeizaciju” i „balkanizaciju”, odnosno dva modela koja su oblikovala izgradnju država na Zapadnom Balkanu u prethodnoj deceniji, uz dejstvo značajnih lokalnih i stranih uticaja. Glavna razlika između ova dva koncepta, kako tvrdi Dorijan Jano (Dorian Jano), leži u tome što je „evropeizacija” izgradnja država-članica, dok je ‘balkanizacija’ proces izgradnje nacionalne države” (Jano 2008).

Evropska unija, sa svojim sveobuhvatnim motom (lat. *In varietate Concordia*srp. *Jedinstvo u različitosti*), smatra se „najgušće institucionalizovanom međunarodnom organizacijom na svetu” (Pollack 2005: 357). Stoga, ne čudi to što se uslovljavanje koje EU koristi kao glavni instrument političke evropeizacije pokazalo problematičnim, jer su razni instrumenti korišćeni u dve grupe zemalja u okviru istog regiona. S jedne strane, korišćen je Proces stabilizacije i pridruživanja (PSP), koji funkcioniše po principu bilateralnog uslovljavanja, dok je s druge korišćen Pakt o stabilnosti, koji promovise regionalnu saradnju. Zato se uslovljavanje koje sprovodi EU mora shvatiti kao višenamenski proces nametanja standarda i društvenih vrednosti tokom oblikovanja demokratskih reformi na Zapadnom Balkanu. Uslovljavanje ne utiče samo na izgradnju institucija (koja je prvi tehnički korak u izgradnji države) već predstavlja i cilj ovog instrumenta kojim treba stvoriti mir, stabilnost i prosperitet u regionu. Ovu višenamensku strategiju često su kritikovali stručnjaci iz oblasti političkih nauka, koji su tvrdili da su zapadne sile ovaj instrument prvenstveno stvorile kao strategiju izgradnje mira posle rata u Bosni 1992–1995. godine i rata na Kosovu 1999. godine, koristeći EU kao „jedinstveni” instrument za rešavanje problema izgradnje države (Papadimitriou 2001; Parish 2007). Strategija Evropske unije bila je kontradiktorna: povećavanje jedinstva u regionu uvođenjem regionalnih šema integra-

cija i istovremeno stvaranje podela davanjem statusa kandidata za pridruživanje EU (sa svim troškovima i beneficijama koje sticanje statusa podrazumeva) samo nekim zemljama u regionu. Izgradnja mira, shvaćena kao set aktivnosti koje koordiniraju međunarodni i lokalni akteri kako bi sprečili žestoke konflikte i institucionalizovali mir, često je važan deo dinamike izgradnje države, jer pomaže konsolidovanju bezbednosti i političke stabilnosti, kao i postavljanju osnova za građenje poverenja i društvenog pomirenja različitih društvenih grupa. Međutim, bitno je ne pomešati neposredne izazove izgradnje mira sa dugoročnim izazovima izgradnje države. Izgleda da je prilikom „evropeizacije” država Zapadnog Balkana došlo upravo do takve zabune. U tom kontekstu, dva aktera koji su predmet naše analize – s jedne strane Zapadni Balkan, a s druge, Evropska unija – nalaze se već petnaest godina u kontradiktornom procesu uzajamnih nerealnih očekivanja. Do porasta očekivanja na obe strane došlo je zbog uspešno sprovedene „evropeizacije” zemalja Centralne i Istočne Evrope, što je uticalo na EU i ZB da očekuju slične rezultate i tako upadnu u nešto što nazivamo „zamkom velikih očekivanja”. Evropska unija očekuje od ZB da napreduje istim tempom kao zemlje Centralne i Istočne Evrope, dok zemlje ZB očekuju od EU da ih transformiše onako kako je to učinila sa zemljama Centralne i Istočne Evrope. Nerealna očekivanja obično se završavaju razočaranjem. U ovom slučaju, neuspeh lokalnih aktera u sprovođenju modela izgradnje države koji je dala EU direktno utiče na nizak nivo njihove odgovornosti i stvara jedan simboličan, opasan trend koji možemo nazvati „skepticizam prema Balkanu”. On zauzvrat daje povoda „evroskepticizmu”, što sve vodi ka razvučenom i problematičnom procesu građenja države. Na kraju, navešćemo glavne karakteristike modela „evropeizacije”, kojim se bavimo u ovom članku. To je u osnovi tehnički proces, usredsređen na izgradnju institucija (građanski pristup državljanstvu). Na Zapadnom Balkanu, svrha ovog procesa bila je izgradnja i očuvanje mira. Tokom ovog procesa vršen je veliki pritisak na lokalne elite, te su postojala velika očekivanja od endogenih faktora (njihova je odgovornost iako se radi o našim vrednostima). Neuspeh ili kašnjenje u ispunjavanju formalnih kriterijuma izgradnje države i uslova koje je postavila EU radali su razočaranje i sumnju u vezi sa budućim tokom procesa, odnosno doveli su do „skepticizma prema Balkanu”. Zbog ovakvog odsustva odgovornosti, lokalni akteri rešili su da stvore alternativni model

izgradnje države – „balkanizaciju”. O tome će biti više reči u daljem tekstu.

Posle žestokih etničkih sukoba koji su na Zapadnom Balkanu trajali više od jednog veka, reč *balkanizacija* postala je sinonim za „fragmentaciju” i u tom značenju se upotrebljava i u rečnicima³. Posle 1995. godine, etnička mržnja upotrebljena je na ZB za ostvarivanje jasno definisanih političkih ciljeva zbog duge istorije osporavanja granica i etničkih napetosti na ovom prostoru. Konstruktivisti za to imaju jednostavno objašnjenje: da bi se moglo upravljati novom nezavisnom državom, ona prvo mora simbolično da internalizuje podele, odvojenost, razlike između *Sopstva* i *Drugoga*. Na ZB je suštinski reč o etničkim razlikama. Među najaktivnijim principima kojima su se političari rukovodili prilikom donošenja političkih odluka na Zapadnom Balkanu bili su „preostali etnonacionalistički modeli”, koji su ukazivali na to da „identitet ima važnu ulogu u izgradnji države”. Ova činjenica bila je ključna za razvoj lokalnog modela izgradnje države. Navedene karakteristike „balkanizacije” predstavljaju izazov za većinu savremenih teorija globalizacije, kao i za njen uticaj na političko delovanje na lokalnom nivou. Treba razrešiti sledeći problem: *da li je ova fragmentacija bila „prirodna” karakteristika Zapadnog Balkana ili je nastala kao reakcija na model „evropeizacije” koji je spolja nametnut i koji nije imao korena u ovom društvu?*

Ratovi u Bosni i potpisivanje mirovnih sporazuma u Dejtonu i Parizu doveli su do usvajanja Regionalnog pristupa 1996–1997. godine, dok je kriza na Kosovu otvorila put procesu Stabilizacije i pridruživanja (PSP) 1999. godine. Svrha svih ovih međunarodnih okvira saradnje bila je uvođenje neke vrste procesa „debalkanizacije Balkana” kako bi se osigurali bezbednost i stabilnost u Jugoistočnoj Evropi (Severin, Gligorov 2007). Prema mišljenju konstruktivista, ovakav pristup doveo je do nedovoljnog identiteta unutar novoosnovanih institucija, što su lokalni akteri tumačili kao nedostatak legitimiteta, dok su u međunarodnoj zajednici stvorena pogrešna očekivanja u vezi sa institucionalnim delovanjem.

Istaći ćemo neke karakteristike lokalnog modela izgradnje država na Zapadnom Balkanu. Ispostavilo se da je faza izgradnje nacije bila najzamršenija. Pošto je na ZB faza izgradnje nacije najproblematičniji faktor u izgradnji države, međunarodna zajednica nastojala je da je izbegne neutralisanjem uloge potencijalnih etnonacionalista. Pokazalo se da je velika politička dilema – *Šta je prvo nastalo: država ili nacija?* – kamen temeljac uspostavljanja novih

GLOBALIZACIJA I IZGRADNJA DRŽAVE

BROJ 21 · SEPTEMBAR – DECEMBAR 2011.

³ *to balkanize* – 1: to break up (as a region or group) into smaller and often hostile units; 2: to divide, to compartmentalize. (Merriam-Webster English Dictionary)

institucija u posleratnim balkanskim zemljama. U građanskom pristupu izgradnji države (za razliku od etničkog) države ne bi trebalo da imaju monopol nad konceptom nacije. Klasičan koncept, prema kome „države stvaraju nacije, a ne obrnuto” (Gellner 1983), primenjuje se u potpuno suprotnom značenju na Zapadnom Balkanu. Ovde nacije i etnicitet stvaraju državu. Prema tome, fragmentacija proizilazi iz činjenice da država ne postoji, nego da postoje samo višestruki slojevi vlasti i legitimiteta. To zbunjuje građane i utiče na njihovo odlučivanje kome će biti lojalni, ali zbunjuje i institucionalne mehanizme, koji stupaju u haotičnu interakciju sa „različitim”/preklapajućim centrima moći. Legitimitet je direktno povezan sa etnicitetom, a ne samo sa državljanstvom. Iskrivljeno shvatanje koje nastaje tokom „balkanizacije” podrazumeva da je izgradnja nacije glavni faktor izgradnje države, što je u direktnoj suprotnosti sa zahtevima „evropeizacije”. Ovakva konfuzija utiče na rad institucija i promovise ekskluzivne politike, na štetu inkluzivnih⁴.

Drugo važno pitanje koje nameće model „balkanizacije” odnosi se na građenje identiteta, što je još jedna osetljiva tema direktno vezana za percepciju nacije i izvor državnog legitimiteta u kontekstu Zapadnog Balkana. U članku smo izneli stav da je „balkanizacija” bila direktna reakcija na intervencionistički pristup izgradnji države, pri čemu je došlo do borbe za legitimitet između „endogenog” i „egzogenog” pristupa. U nju su uglavnom bile uključene elite sa Zapadnog Balkana, a većina njih je „zarobila” društvo i nije zastupala interese građana. Mišljenja smo da su kriterijumi koje postavlja EU, kao i koristi od uslovljavanja koje sprovodi sigurno bili vidljivi i da su bili ukorenjeni u očekivanjima društava zemalja ZB, a ne samo u očekivanjima elita, kako bi se skupila snaga za reforme duž dugog i teškog puta „evropeizacije”. Ovaj simboličan proces upravljanja društvenim očekivanjima u procesu izgradnje države veoma je značajan i treba da bude bolje proučen u okviru konstruktivizma. On pokazuje da izgradnja države nije tehnički proces, koji se odvija bez poštovanja bilo kakvih vrednosti i bez osposobljavanja države da funkcioniše, naročito zato što su društveni identiteti koji podstiču glavni tok implementacije fluidni i podložni čestim promenama (Neumann 1996), dok društveni akteri moraju da budu svesni činjenice da se identitet odražava u normama.

Nedostatak poverenja u lokalne institucije stvorio je na ZB talas nerealno visokih očekivanja od egzogenih faktora, a EU je prva doživljena kao čudesno rešenje svih problema. Ovakva „sentimentalna projekcija vezana za EU”, u kombinaciji sa akutnom

⁴ Videti raspravu o izgradnji nacije nasuprot izgradnji države u: *Izgradnja nacije, uputstvo za početnike*, Rand korporacija <http://www.rand.org/pubs/monographs/2007/RAND_MG557.pdf>

nežurnošću državnih institucija, ubrzo je prerasla u razočaranost i u krizu nade i očekivanja od integracije u EU (Gallup Balkan Monitor 2008). Iz osećanja da „evropeizacija nije uspjela” rodio se evroskeptizam, koji je bio reakcija na neprestana uzajamna optuživanja lokalnih vlasti i predstavnika EU. „Balkanizacija”, kao model izgradnje države koji se razvio u poslednjih deset godina na ZB, nastala je iz vrlo negativnog stava o efikasnosti reformi i delegitimizaciji državnih institucija. Taj stav se razvio kod zbunjenih građana koji su se, po rečima Marka Andrića, osećali kao da nisu „ni tamo, ni ovamo”.

5. Treći put: „Balkanizacija procesa evropeizacije”

U ovom radu iznosimo hipotezu da tenzije i nesporazumi između aktera proističu iz dva različita politička procesa, koji se prepliću na nivou izgradnje države, što je direktno uticalo na institucionalni ishod. Taj fenomen nazvali smo „balkanizacijom procesa evropeizacije”. Njegove glavne karakteristike su: stalni procesi preispitivanja, slabljenja i ponovnog utvrđivanja nacionalnog okvira i njegove legitimnosti u slabim državama nastalim na tlu bivše Jugoslavije. Time što uvodimo koncept *balkanizacije procesa evropeizacije* (čime uglavnom nastojimo da ukažemo na način na koji je spolja vođena „evropeizacija” bila kontaminirana lokalnim uticajima balkanizacije), sledimo Veberovu teoriju da konceptualno-analitički instrumenti predstavljaju idealno-tipična pojednostavljenja empirijskih situacija, u skladu sa kulturnim vrednostima kojima se istraživač rukovodi u projektu (Veber 1949). Shodno tome, kategorije koje se koriste u kritičkoj analizi specifične su i ograničene na situaciju o kojoj je reč. U ovom slučaju to je specifična reakcija zemalja ZB na mehanizme „evropeizacije” koje je primenila Evropska unija. Cilj koji iz toga proizilazi jeste stvaranje odgovarajuće teorijske kategorije koja će moći da objasni specifičnost reakcije zemalja ZB na „evropeizaciju”. Ovaj novi koncept, kao i svaka druga teorija srednjeg puta, istražuje ne samo dijalektički aspekt dva suprotstavljena fenomena već i dijalošku dimenziju, način na koji vrednosti i identiteti, posmatrano iz ugla konstruktivizma, stupaju u interakciju i oblikuju jedni druge.

Po završetku rata u Bosni izgradnja države i izgradnja nacije odvijali su se paralelno. Ta istovremenost (uz tri dodatna procesa koje je imenovao Ofe) izmenila je proces „evropeizacije”, stvorivši od njega hibrid. To najbolje možemo uočiti ukoliko uporedimo rezultate „evropeizacije” na prostoru ZB sa rezulta-

tima „evropeizacije” sprovedene u zemljama Centralne i Istočne Evrope, kao što su to učinili Šimelfenig i Sedelmejer (2005).

Alternativni model balkanizacije pokazao je međunarodnim akterima da izgradnju države moramo shvatiti kao trajni proces koji je asimetričan i koji nije linearan. Izgradnja države ima korene u istoriji države i predstavlja trajni proces promena i institucionalizacije, koji je relevantan za sve aktere koji u njemu učestvuju: periodi uspeha smenjuju se sa periodima neuspeha, zato što društveni akteri moraju da pregovaraju kako bi našli svoje mesto u društvu. Dati im određeno „mesto” nije praktično rešenje za demokratsku izgradnju države, čak i ako to predstavlja uštedu. Potpuna simetrija na relaciji država – društvo koja nastaje između društvenih očekivanja i državne volje ili kapaciteta vrlo je retka. Prema tome, izgradnja države u postkonfliktnim oblastima predstavlja proces stalnog pregovaranja u vezi sa vrednostima, a ponekad i proces osporavanja ili borbe kojim se želi postići ravnoteža (legitimnost), pogotovo u oštro podeljenim zajednicama kao što je ova koja je predmet naše analize. Izgradnja države ne može nikada da bude samo puki tehnički proces transfera propisa, kao što to tvrdi realističko shvatanje „evropeizacije”. Stoga ćemo i „balkanizaciju” sagledati kao zahtev za stvaranje „neuniverzalnog” modela izgradnje države, jer legitimitet države mora da bude izgrađen na vrednostima lokalnih aktera. „Balkanizaciju” kao lokalni model izgradnje države onda treba shvatiti kao reakciju lokalne zajednice i kao njen pokušaj da definiše *SEBE* onda kada *Drugi* ignorišu njeno postojanje. Iako se „narcisizam različitosti” (Frojd), tipičan za kasniju fazu evolucije Zapadnog Balkana, ne pojavljuje ni u jednom kontekstu, on vuče korene iz duboke simbolične tenzije u kojoj *Sopstvo* oseća da ne može drugačije da se izrazi, osim da pokaže svoju posebnost u oštrom kontrastu sa *Drugima*.

6. Zaključak

Iako su mnogi drugi međunarodni akteri bili uključeni u održavanje mira nakon raspada Jugoslavije, međunarodni i lokalni akteri smatrali su EU najznačajnijim katalizatorom integracija ZB, naročito posle Samita održanog u Solunu 2003. godine, kada je pokrenut plan proširenja EU, koji bi uključivao i zemlje ZB. Ispostavilo se da je EU od samog početka precenila svoju sposobnost da restrukturiira ovaj postkonfliktni region. Kasnije je takozvana „strategija proširenja putem uslovljavanja” koju je EU započela na ZB dobila ulogu strategije namenjene rešavanju

konflikata i postkonfliktne demokratizacije uz spoljnu pomoć, i to sve u isto vreme. „Dilema istovremenosti” spoljašnjih uticaja u izgradnji države poklopila se vremenski sa internom dilemom, a time je slučaj koji proučavamo postao složeniji, te zahteva dublji teorijski i empirijski pristup. Ovaj članak je samo pokušaj skiciranja teorijske šeme analize koju treba testirati empirijskim istraživanjem u svakoj zemlji Zapadnog Balkana.

Kako u članku ukazujemo, autoritet vladajućih institucija na ZB u velikoj meri dovode u pitanje sami akteri. Istovremeno, on je pod snažnim spoljašnjim uticajem, čime se stvara jedna mešavina lokalnih i globalnih snaga promene. Nepostojanje „društvenog vlasništva” nad sposobnošću glavnih demokratskih institucija da rešavaju probleme ometa lokalnu populaciju da prihvati ovaj proces, a time ometa i funkcionisanje države, što dovodi do neuspele „izgradnje države”. Glavna prepreka uspešnoj izgradnji država na ZB predstavlja nedostatak identifikacije između države i društva. Slab učinak države i lokalnih institucija potiče od nedostatka legitimiteta „evropeizacije” na ovim prostorima. Dva glavna izazova „evropeizaciji” na ZB bili su otuđenost političkih elita od građana i međusobno nadigravanje internih i eksternih faktora. Ovo je građane primoralo da postupe protiv političke zajednice, čime se stvorila fragmentacija, a ne kooperacija. Jednim delom države ZB jedinstvenim čini nizak nivo odgovornosti prema sopstvenim građanima, ali i prema Evropskoj uniji.

Shodno tome, u zaključku ćemo se usredsrediti na ideju da ni korišćenjem modela „balkanizacije” ni modela „evropeizacije” nije u potpunosti dokazano koji bi model izgradnje države bio dobar za ZB. Rezultat toga predstavlja nastajanje čudne mešavine ova dva modela. Glavni argument je da logika ispunjavanja uslova za kandidaturu za učlanjenje u EU sasvim izvesno nije uspela da nadjača lokalne političke snage koje su imale sasvim drugačije planove, tako da je došlo do nadmetanja između dva modela izgradnje države – „balkanizacije” i „evropeizacije”. To je dovelo do otežane izgradnje države i do kašnjenja sa EU integracijama, kao i sa uspostavljanjem stabilnosti u regionu. S tim u vezi, konstruktivizam naglašava da se pravila ne mogu svesti na značenje koje im daju pojedinci. Ona postoje i u onom značenju koje im zajednički daju oni koji ih koriste i koji se reprodukuju njihovom društvenom praksom. „Balkanizacija procesa evropeizacije” nastala je iz ovog zajedničkog shvaćanja odgovarajućeg modela izgradnje države.

Ako uporedimo lokalne i međunarodne razvojne modele, lako ćemo uočiti da je egzogeno shvatanje izgradnje države u direktnoj vezi sa principima globalizacije (zasnovano je na transnacionalnoj interakciji i međunarodnim standardima, a podudara se sa onim što je kasnije nazvano „evropeizacija”). Endogeno shvatanje pak naglašava puno osnaživanje svakog lokalnog aktera u izgradnji države, što se doživljava kao intimni i jedinstveni proces, koji potiče iz društva i ne može slediti druge primere („balkanizacija”). Doprinos konstruktivističke perspektive ovoj debati leži u njihovoj tvrdnji da akteri i strukture stvaraju jedni druge transformativnom logikom interakcija koje su najvidljivije u izgradnji identiteta. Stoga, i model izgradnje države koji je na ZB primenila međunarodna zajednica mora biti shvaćen kao simboličan proces, u kom učestvuju dva aktera koja su u „odnosu uzimanja i davanja”. Prilikom sagledavanja konstitutivnog momenta na relaciji EU – ZB, moramo da uzmemo u obzir pretpostavke koje učesnici iznose vezano za interakciju sa *Drugima* i da analiziramo takozvani „*status quo* stav” koji akteri zauzimaju kada treba da restrukturiraju posleratno društvo (to je osnova za praćenje procesa, kvalitativno istraživanje ove teme).

Drugi važan zaključak ove teorijske postavke jeste da „balkanizaciju” treba shvatiti izvan okvira dijalektičke perspektive koja je negativno postavlja, zato što „balkanizacija” nije nužno suprotna „evropeizaciji”. Neki autori koriste tu suprotnost da bi objasnili neuspeh EU u izgradnji države, smatrajući ZB jedino odgovornim za ishod. Nastojimo da pokažemo kako i „balkanizacija” i „evropeizacija” predstavljaju idealne tipove, zbog čega se mogu koristiti samo kao teorijski standardi u analizi. Međutim, oni u stvarnosti ne postoje onako kako su opisani. Svaka analiza koja ih prilikom objašnjavanja koristi kao kategorije sa aksiološkim implikacijama (jedna sa pozitivnim, a druga sa negativnim) čini metodološku grešku: ona meša deskriptivnu dimenziju izgradnje države sa normativnom.

U članku se pomoću konstruktivističke šeme objašnjavanja, odnosno naglašava ideja da uticaj koji EU ima na ZB ne zavisi (samo) od lokalnih skupina materijalnih interesa, već i od stepena „kulturnog slaganja” ili „rezonance” između zahteva EU i lokalnih propisa i političkog diskursa. Pokazalo se da EU pridaje veliku važnost formalnim kriterijumima razvoja, a gubi iz vida kontekstualne elemente koji otežavaju „evropeizaciju” Zapadnog Balkana (Tabela 1). Štaviše, u članku smo nastojali da pokažemo da izgradnja države ne predstavlja linearni proces.

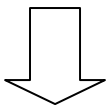
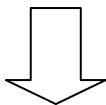
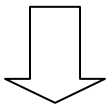
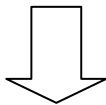
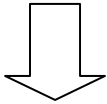
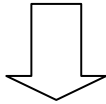
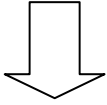

Nepostojanje uniformnosti prilikom primene propisa, kao i neujednačenost ritma implementacije i stepena posvećenosti mogli bi objasniti nelinearnost same evropeizacije, koja se u oblasti Zapadnog Balkana ozbiljno dovodi u pitanje. Evropska unija je na ovu činjenicu reagovala procenjivanjem napretka zemalja u ispunjavanju uslova propisanih dokumentima o strategiji, koji su posebno pravljeni za svaku od njih.

Iz tog razloga je važno da međunarodni akteri, kada ocenjuju kako „stvari stoje” na Balkanu, koriste kriterijum izgradnje države, umesto da nam dogma o razvoju ili uslovljavanje EU govore kako stvari treba da izgledaju. Iz slučaja Zapadnog Balkana kao glavnu poruku treba izvući to da identitet ima važnu ulogu u izgradnji države. Kompleksno iskustvo izgradnje država na ZB treba da natera EU da preispita sopstvene normative koncepte „evropeizacije”, za koju se ispostavlja da je „reifikovan koncept”. „Slepilo za identitet”, kao karakteristika strategija „evropeizacije”, dovelo je do silovitih reakcija u novoosnovanim državama ZB. Bio je to način da se *sopstvo* agresivno definiše samo u odnosu prema *drugima*, a ne suština. Odnosno, bilo je to iskrivljavanje „balkanizacije”, lokalna reakcija na snage globalizacije. U toku poslednje decenije ulaganja napora u izgradnju država, EU se ponašala kao da „evropeizacija” predstavlja „jedini put” kojim treba da ide Zapadni Balkan, nastojeći da programski „zaobiđe” „balkanizaciju” i njene negativne implikacije. Pokušali smo da pokažemo da je ovakva strategija zapravo poslužila kao podsticaj za nastanak modela „balkanizacije”. Antagonistički pristup koji „evropeizaciju” suprotstavlja „balkanizaciji” (Tabela 1) ne ostavlja prostor za komunikaciju ova dva modela i daje iskrivljenu sliku društvene stvarnosti na ZB. Prihvatanjem koncepta „balkanizacije procesa evropeizacije” (koji je formulisan u ovom radu) dva aktera bi mogla da podjednako primene dijaloški i dijalektički pristup, čime bi se omogućilo dublje razumevanje pozicija svakog od njih. Takva teorija ima veće šanse da sagleda jedinstvenost procesa izgradnje države na Zapadnom Balkanu. Ovaj koncept, koji će biti razvijan u budućim empirijskim istraživanjima, imaće duboke implikacije na kreatore politike koji sada deluju u regionu. Da bi bilo utvrđeno da li je ovaj model objašnjenja primenljiv na sve zemlje Zapadnog Balkana, kao i kako on funkcioniše u odnosu na specifičnosti svake od njih, u budućnosti će biti sprovedeno istraživanje koje bi sve ove teorijske postavke trebalo da proveri u praksi.

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

Tabela 1 (Tabelu je prilagodio autor)

IZGRADNJA DRŽAVE		
Simbolični proces	1. Model „balkanizacije”	2. Model „evropeizacije”
	Izgradnja nacije (etnički pristup)	Izgradnja institucija (građanski pristup)
		
	Izgradnja identiteta (fragmentacija)	Izgradnja mira (saradnja)
		
	Velika očekivanja od egzogenih faktora	Velika očekivanja od endogenih faktora
		Tehnički proces
„Evroskepticizam”	„Balkanski skepticizam”	
		
„Balkanizacija procesa evropeizacije”		

Bibliografija:

Adler, Emanuel. „Seizing the Middle Ground: Constructivism and World Politics.” [Adler, Emanuel. „Postizanje srednjeg puta: Konstruktivizam i svetska politika.”] *European Journal of International Politics* 3, September 1997: 319–363.

Almond, Gabriel. „The Return to the State.” *American Political Science Review*, 82: 3, 1988: 853–874.

Anastasakis, Othon and Dimitar Bechev. „EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process.” *South East European Stu-*

- dies Programme European Studies Centre. St Antony's College University of Oxford, 2003.*
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities*. London: Verso, 2006 (1983).
- Chandler, David. *Empire in Denial: The Politics of State-building*. [Čendler, Dejvid. *Imperija u poricanju: Politika izgradnje države.*] London: Pluto Press, 2006.
- Checkel, Jeffrey T. It's the Process Stupid! Tracing Causal Mechanisms in European and International Politics. *Qualitative Methods in International Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Barnett, Michael N. and Martha Finnemore. „The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations.” *International Organization*, Tom. 53, br. 4, jesen, 1999: 699–732.
- Demetropoulou, Leda. „Europe and the Balkans: Membership Aspiration, EU Involvement and Europeanization Capacity in South Eastern Europe.” *South-east European Politics*, III (2–3), 2002: 87–106.
- Chong, Ja Ian. (2009) „Making States from the Outside: External Intervention and State-Building in Weak Polities.” *Paper presented at the annual meeting of the ISA's 50th ANNUAL CONVENTION "EXPLORING THE PAST, ANTICIPATING THE FUTURE."* New York: New York Marriott Marquis, 2009. <http://www.allacademic.com/meta/p310544_index.html>
- Elster, J., C. Offe and U. K. Preuss. (eds.) *Institutional Design In Post-communist Societies: Rebuilding the Ship at Sea.*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Featherstone K. and C. Radaelli. (eds.) *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Fukuyama, Francis. *State Building. Governance and World Order in the Twenty-First Century*, Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 2004.
- Fukuyama, Francis. „The Imperative of State-Building.” *Journal of Democracy*, 15: 2, 2004: 17–31.
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalists*. Ithaca: Cornell University Press, 1983.
- Grabbe, Heather. *The EU's Transformative Power: Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*. London: Palgrave Macmillan, 2006.
- Goldsworthy, Vesna. Invention and in(ter)vention: the rhetoric of Balkanization. In: D. I. Bjelic and O. Savic. (eds.) *Balkan as Metaphor: Between globalization and fragmentation*. Cambridge, MA: The MIT Press, 2002: 235–250.
- Hay, Colin. Constructivist Institutionalism. In: Rhodes, R. A. W. Sarah Binder, Rockman, Bert. (eds.) *The Oxford Handbook of Political Institutions*. Oxford: Oxford University Press, 2006: 230–254.
- Jano, Dorian. „From 'Balkanization' to 'Europeanization': The Stages of Western Balkans Complex Transformations.” *L'Europe en formation*, 349/350, 2008: 213–234.
- Katzenstein, Peter. (ed.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press, 1996.
- Neumann, Iver B. „Self and Other in International Relations.” *European Journal of International Relations* 2 (2), 1996: 139–174.

- Papadimitriou, Dimitris. „The EU's Strategy in the Post-Communist Balkans.” *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, 5, 2001: 34–56.
- Parish, Mathew. „The Demise of the Dayton protectorate.” *Journal of Intervention and State Building* 1:1, 2007: 11–23.
- Pollack, Mark A. „Theorizing the European Union: International Organization, Domestic Polity, or Experiment in New Governance?” *Annual Review of Political Science*, (8), 2005: 357–387.
- Rothstein, Bo. In: Institutuțiile politice o perspectivă de ansamblu. In: Goodin, Robert E. and Han-Dieter Klingemann. (coord) *Manual de ?tiin?ă politică*. Iași: Polirom, 2005: 420–465.
- Searle, John. *The Social Construction of Reality*. New York: Free Press, 1995.
- Schimmelfennig, Frank. *The EU, NATO and the Integration of Europe. Rules and Rhetoric*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Severin, Adrian and Alex N. Grigorev. *De-balkanizing the Balkans. A Strategy for a Sustainable Peace in Kosovo*. IPG I/2007, <http://www.fisd.ro/PDF/mater_noi/Balkans%20Report.pdf>
- Tilly, Charles. (ed.) *Western-State Making and Theories of Political Transformation*. In: *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press, 1975.
- Unsworth, S. (ed.) *An Upside Down View of Governance*. Brighton UK: Centre for the Future State, Institute of Development Studies, 2010. <<http://www.ids.ac.uk>>
- Vachudová, Milada Anna. „Strategies for European Integration and Democratization in the Balkans.” *Slovak Foreign Policy Affairs*, issue: 1, 2003. <www.ceeol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=5dd7f348>
- Whaites, Alan. *States in Development: Understanding State-building*. DFID working paper. Governance and Social Development Group Policy and Research Division, 2008. <www.dfid.gov.uk/.../State-in-Development-Wkg-Paper.pdf>
- Weber, Max. *Teorie și metodă în științele sociale*. Iași: Polirom, 2000 (1917).
- Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Zaum, Dominik. *The Sovereignty Paradox: The Norms and Politics of International State-building*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Izvori sa Interneta:

- CIC/IPA paper: „From Fragility to Resilience” a contribution to the State-building Task Team of the OECD-DAC, Paris. <<http://www.oecd.org/dataoecd/62/9/41212290.pdf>>
- Rand Corporations's. *Beginners Guide to Nation Building*. <http://www.rand.org/pubs/monographs/2007/RAND_MG557.pdf>
- Gallup Balkan Monitor. <www.balkan-monitor.eu>
- Merriam-Webster online Dictionary: the definition of the verb 'to balkanize'. <<http://www.merriam-webster.com/dictionary/balkanization>>
- Javier Solana's quote. In: O'Brien, James. „Brussels – the next capital of the Balkans?” *The Washington Quarterly*, 29: 3, 2006: 71–87. <http://www.twq.com/06summer/docs/06summer_obrien.pdf>

Razgradnja, rat, sankcije i izgradnja države u regionu na prostoru bivše Jugoslavije

Marko Žilović¹

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Pregledni rad

Avgust 2011

UDK: 321.01(497) ; 327.39(497.11) ; 327.39(497.5)

Sažetak

U ovom radu razmatraju se delovanje i uticaj razgradnje države, rata i međunarodnih sankcija na procese (ponovne) izgradnje države. Iznosi se stanovište da je taj uticaj bio korozivan i da se, uglavnom, manifestovao kao podrivanje zvaničnih državnih institucija i slabljenje vladavine prava. Predstavljaju se neki od mehanizama tog korozivnog delovanja, bez nastojanja da se u potpunosti objasne strategije izgradnje države u postjugoslovenskom periodu. Umesto toga, nastojimo da, u okviru šireg komparativnog pristupa izgradnji države u postkomunističkom regionu, ilustrujemo korisnost paradigme izgradnje države u postkomunističkim studijama kako teoretski, tako i kratkim uvidom u dva konkretna slučaja – hrvatski i srpski.

***Ključne reči:** izgradnja države, postkomunizam, institucije, Jugoslavija, Srbija, Hrvatska, razgradnja države, rat, međunarodne sankcije, vladavina prava*

1. Uvod

Literatura o prostoru bivše Jugoslavije bila je koncentrisana na istraživanje različitih aspekata užasne razvojne putanje i posledica ratova za nasleđe Jugoslavije, kao i na poimanje etničkog nacionalizma, za koji se veruje da je odgovoran za izbijanje tih ratova. Međutim, u tako koncipiranoj literaturi o ovom regionu često se previdala činjenica da su ta društva pretrpela opsežne političke i ekonomske transformacije, koje su bile endogene i koje su se odvijale istovremeno sa oružanim sukobom u kojem su ona učestvovala.

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

BROJ 21 · SEPTEMBAR – DECEMBAR 2011.

¹ marko.zilovic@gmail.com.

Usredsređenost na rat i nacionalizam nije pogrešna, ali je suviše ograničena. Zanimarivanje njihove interakcije sa političkom i ekonomskom tranzicijom može, takođe, dovesti i do toga da se ne obrati dužna pažnja na značajne elemente ratnog narativa i narativa nacionalizma. Literatura o široj postkomunističkoj transformaciji jeste u pravu kada tvrdi da su zbog rata jugoslovenski slučajevi različiti. Međutim, u njoj često nedostaje precizno objašnjenje toga kako je i zbog čega je to tako. Na ovaj rad pre treba gledati kao na pokušaj da se razmatranjem institucionalne dinamike izgradnje države u postjugoslovenskom periodu premosti taj jaz², nego na rad koji predstavlja ponovni osvrt na već dobro poznate aspekte izgradnje države, poput državnih teritorija i etnički definisanog stanovništva.

U ovom radu učinićemo tri stvari. Prvo ćemo se založiti za promenu poimanja postkomunističkih procesa političke i ekonomske tranzicije, za koje smatramo da su procesi (ponovne) izgradnje države. Zatim ćemo nadograditi izlaganje Ane Grzimala-Buse (Anna Grzymala-Busse) i Pauline Džouns-Luong (Pauline Jones-Luong) (2002) (u daljem tekstu: AGB i PJJ) o glavnim faktorima koji su, najverovatnije, uticali na svaku pojedinačnu strategiju (ponovne) izgradnje države u postkomunističkom periodu. I treće, iznećemo nekoliko hipoteza o uticaju koji su razgradnja države, rat i međunarodne sankcije (u daljem tekstu: splet RRS) imali na ishode i faktore koje su AGB i PJJ identifikovale. Da bismo to učinili, usredsredićemo se na konkretne primere Hrvatske i Srbije i pokazaćemo da je rezultat uticaja spleta RRS bio jačanje nezvaničnih institucija i slabljenje nasleđenih zvaničnih institucija u ove dve države.

U ovom radu ne tvrdimo da su pojedinosti postjugoslovenske izgradnje države prvenstveno bile prouzrokovane razgradnjom države, ratom i međunarodnim sankcijama. Da bi se to tvrdilo, čovek bi prvo morao da postavi prihvatljiv, ali činjenično neutemeljen kontraargument da su u odsustvu barem neke od ovih varijabli strategije izgradnje države kojima su se koristile postjugoslovenske postkomunističke elite bile izrazito različite. Provera ove tvrdnje, ipak, daleko prevazilazi namere autora ovog rada. Namera nam je da ovaj rad postigne dva skromnija cilja. Prvi je da ukaže na analitičku korisnost paradigme izgradnje države prilikom razmatranja postjugoslovenskih i drugih postkomunističkih primera transformacije, a drugi je da razotkrije neke od mehanizama pomoću kojih splet RRS može uticati na procese izgradnje države.

² Dragoceno istraživanje o suštini ovog raskola obavili su Kostovicova i Bojičić-Džellilović (2009); Sorensen (2003); videti i uvod kod Andreasa (2004), kao i ostale članke u *Problemi postkomunizma [Problems of PostCommunism]*, u majsko-junskom broju iz 2004. godine.

2. Tranzicija i izgradnja države

Dvojac slavni tranzitologa iskazao je naučni konsenzus postignut u ranim studijama postkomunizma, napisavši da su „pitajna koja se tiču državnosti irelevantna za političke tranzicije koje se javljaju u okviru nacija-država ili država-nacija” (Linz and Stepan 1996). Ovaj zaključak ozbiljnije je doveden u pitanje, zato što se istraživanje izgradnje države svodi na puko bavljenje modernim nacionalizmima (Ganev 2001a, 2001b, 2005).

I zaista, u brzom i sveobuhvatnom razvoju postkomunističke scene izgleda sasvim neverovatno da bi sama osnovna institucionalna pravila igre sa sigurnošću mogla biti svedena na neutralnu pozadinu tranzicija političkog režima i ekonomije. Ukoliko, koristeći sažetu definiciju koju daju AGB i PJJ (2002: 531), proces izgradnje države sagledavamo kao „elitno takmičenje za poziciju vlasti koja stvara strukturni okvir pomoću kojeg se primenjene politike obrazuju i štite”, izgleda da transformacija države u velikoj meri predstavlja endogenu pojavu u sveopštoj borbi političkih interesa i strategija postkomunističkih aktera koji su se nadmetali.

Moderne elite iz ranog perioda, podstaknute egzogenim pritiskom rastućih troškova ratovanja, morale su da smisle strategiju za efikasno i legitimno izvlačenje resursa iz društva. Na putu ostvarenja ovog cilja one su, često nenamerno, stvarale državne institucije (Tilly 1992). Postkomunističke elite su se tokom svog, manje-više radikalnog, preuređenja sistema suočile sa, u neku ruku, obrnutim izazovom izvlačenja resursa – ne od društva, već prvenstveno od države. (Ganev 2005) U vreme komunizma najveći deo resursa bio je već akumuliran i stavljen pod okrilje države, tako da su društva bila prilično oslabljena (Howard 2003)

Posebnosti različitih komunističkih nasleđa osnaživale su ili ograničavale postkomunističke elite u njihovom odabiru optimalne strategije za izvlačenje resursa. Zato je, možda, bolje postkomunističku izgradnju države sagledavati kao proces ponovne izgradnje države, u kojem se neke institucije strateški stvaraju ili podržavaju, a neke namerno slabe ili ukidaju kako bi se omogućilo izvlačenje resursa. Nadalje, daleko od stereotipa o jednoj sveprisutnoj monolitnoj strukturi, u komunističkim državama postojale su značajne razlike unutar tog, šire uzevši, sličnog modela jednopartijske vladavine. Na primer, nešto što pripada nasleđu jugoslovenskog, relativno liberalnog komunizma, a što je relevantno za temu ovog rada jeste to da je veći deo resursa bio u rukama građana. Jugoslovenski građani smeli su da se bave privatnim preduzetništvom, mnogi su redovno primali novčanu pomoć

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

³ Ova paradigma ima neke karakteristike koje se poklapaju sa pravcem u literaturi, koji kritički posmatra diskurse primenjene politike međunarodne razvojne pomoći i novog humanitarnog koncepta (npr. Duffield 2001). Zajednička im je ambicija da se analiziraju stvarno postojeći društveni i politički procesi u „devijantnim slučajevima“, umesto da se oni jednostavno klasifikuju kao oni koji još nisu postali liberalni, razvijeni, bezbedni itd. Iz ove zajedničke ambicije dolazi do zajedničkog interesovanja za pitanja, kao što su politička ekonomija oružanih sukoba ili bezbednosna privatizacija. Međutim, osim sličnosti, tu se pojavljuju i brojne razlike. Na prvom mestu nalazi se pre naglašavanje istorijske distinkcije „novih ratova“ u kritičko-razvojnoj paradigmi (c.f. Kalyvas 2001). To je dovelo do toga da se različiti putevi državne transformacije objašnjavaju kao nešto što je prouzrokovano raznolikošću postojećih modela integracije u (navodno na sličan način distinktivnu) globalizovanu fazu kapitalizma. Po našem mišljenju, pogled iz perspektive (ponovne) izgradnje države – u svom traganju za uzrocima koji su doveli da različitim razvojnim puteva, uglavnom, na domaćem terenu – nudi teorijske pretpostavke manje širokih poteza, koje se zato mogu lakše proveravati. Svejedno, zahvaljujemo se jednom od anonimnih kritičara, koji su nas podstakli da izađemo iz zaklona koji pruža komparativna primenjena politika i da se uključimo u ovaj zanimljiv kritički tok literature iz oblasti razvojnih studija.

od rodbine na privremenom radu u inostranstvu, ali je sistem samoupravljanja obeshrabrio privatne investicije u preduzeća i favorizovao rad za platu.

Dvadeset godina nakon zvaničnog početka „tranzicije“, u postkomunističkom regionu mogu se videti neverovatno različiti rezultati. Na jednom kraju tog spektra nalaze se države koje su postale jake, liberalne i tržišne demokratije, sa relativno prihvatljivim stepenom vladavine prava, tj. države koje su integrisane u evropsku i svetsku ekonomiju. Na drugom kraju imamo slabe države, ogrezle u korupciji, oslonjene na mreže klanova stvorene na osnovu plemenske ili partijske pripadnosti, odnosno države sa konsolidovanim ili nekonsolidovanim autoritarnim režimima. U stvari, sama ideja da se u poslednjih dvadeset godina razvoj događaja u državama koje su blizu ovog drugog kraja može razumno poimati kao primer produžene demokratske ili tržišne tranzicije počela je (opravdano) da se, i sve više se, dovodi u sumnju (Carothers 2002; Levitsky and Way 2010). Zato, još jednu prednost posmatranja iz perspektive izgradnje države čini to što ovakva perspektiva može obezbediti poimovni okvir, u koji se mogu smestiti razlike u procesima i rezultatima, a da se pri tome očuva korisnost poređenja unutar regiona.³

Tokom tih godina u postkomunističkom regionu bilo je svega, osim dosade – revolucija u bojama, građanskih i etničkih borbi, ekonomskih slomova, uspona, a ponekad, i padova oligarhija. Region je upečatljivo obilovao događajima. Paradigma (ponovne) izgradnje države nudi mogućnost poimanja ovih promena bez podrazumevanja bilo kakve predodređene teleologije procesa. Umesto toga, jedna relativno neposredna tranzicija ka državnim institucijama koje su okrenute liberalnoj demokratiji i tržišnoj ekonomiji poima se kao jedan od više mogućih rezultata izgradnje države i može se porediti sa različitim postkomunističkim razvojnim putevima.

3. Uzroci razvoja različitih strategija izgradnje države u postkomunizmu

Korisnost paradigme izgradnje države može se opravdati jedino ukoliko nam ona može pomoći da objasnimo čudnu mešavinu sličnosti i razlika u postkomunističkom regionu. Odnosno, jedino ukoliko nam ta paradigma može poslužiti za uvođenje nekog reda u splet ograničenja i inicijativa koje su dovele do različitih rezultata u izgradnji države, uprkos prividu početne sličnosti (Bunce 1999: 20–37). U jednom od svojih ranih članaka o paradigmi

izgradnje države u postkomunističkom kontekstu AGB i PJJ (2002: 537–546) pokušale su to da učine pomoću argumenata nasleđa. Njihov komparativni okvir daje mogućnost da se Hrvatska i Srbija smeste u širi regionalni kontekst promenljivih razvojnih puteva izgradnje države i time nudi dobru početnu tačku za istraživanje načina na koji je delovanje spleta RRS u Hrvatskoj i Srbiji moglo da utiče na pravac razvoja, koji diktira izabrani put.

Dve specifične osobine institucionalnog uređenja u eri komunizma bile su, po mišljenju AGB i PJJ, najznačajnije za uobličavanje nadmetanja elita u postkomunističkoj izgradnji države. Prva podrazumeva da je stepen do kojeg je komunizam uspeo da zamagli granicu između države i društva bio obrnuto srazmeran stepenu pluralizma u doba komunizma. Autonomna mobilizacija je, sa svoje strane, proizvela *posredniju* konkurenciju, jer su postkomunističke elite koje su se nadmetale nastojale da pridobiju mobilizovane grupe koje su mogle da ponude već gotove političke resurse. U tom smislu vrsta mobilizacije (građanske, ekonomske, etničke itd.) nije bila važna. Tamo gde nije bilo prethodne mobilizacije taj obrazac je nastavio da postoji i za vreme postkomunizma, što je nadmetanje elite u izgradnji države učinilo *učaurenijim*.

Druga osobina podrazumeva da je prisustvo centralnog državnog aparata, koje je već bilo u posedu postkomunističkih elita ili koje je čekalo da bude preuzeto, iznedrilo model *zvaničnijeg* nadmetanja. Državne institucije – poput parlamenta, poreskih službi i lokalne uprave – bile su glavni zgoditak u političkim borbama. Zvanične institucije upotrebljivane su da bi se formulisale i primenile politike, što je dovelo do toga da upravljanje postane kodifikovanje, depersonalizovanje i predvidivije. Ove autorke tvrde da su, tamo gde centralne državne institucije nisu postojale, neformalne institucije imale veći značaj. *Nezvanično* nadmetanje odvijalo se diskrecionim i personalizovanim kanalima, kao i onim kanalima koji nikome nisu polagali račune. Vlastodršci su se ili nadmetali oko postojećih mreža, zasnovanih na pripadnosti klanu ili političkim partijama, ili su, ako su imali vremena i raspolagali resursima, nastojali da uspostave nove takve mreže.

Pored uticaja nasleđa, kako smatraju AGB i PJJ, na postkomunističku izgradnju države utiče i brzina transformacije (pri čemu brža transformacija favorizuje postojeće institucije), kao i međunarodni kontekst. One efekat međunarodnog sistema sagledavaju uglavnom kao funkciju pritiska koji su EU, NATO i ostale zapadne međunarodne organizacije vršile (ili nisu vršile) na države kako bi ove preuzele i usvojile određene međunarodne modele. Međutim, tokom 1990-ih godina region na prostoru bivše Jugoslavije

bio je specifičan po tome što je bio izostavljen iz integracionih procesa, ali se u njemu, svejedno, osećalo jako međunarodno prisustvo, koje je bilo u formi raznih mirotvoračkih inicijativa i vojnih intervencija.

Kombinovanjem ta dva kriterijuma dobijaju se četiri opšta modela izgradnje države u postkomunističkom regionu. Ove dve autorke ne povezuju sistematično modele izgradnje države sa različitim strategijama za izvlačenje sredstava. Međutim, ako se ti modeli poimaju šire, moguće je uspostaviti vezu između njih i strategija za izgradnju države, kao sporednog produkta strategija elita za izvlačenje sredstava (Tilly 1992, Ganev 2005).

Tamo gde su konkurencija i nadmetanje bili posredni i zvanični, pojavio se *demokratski* model izgradnje države. Konkurentske elite su se uzajamno zauzdavale i zato su se bavile izgradnjom institucija koje obezbeđuju garancije gubitničkoj strani. Izvlačenje sredstava u ovim društvima prvenstveno se vrši posredstvom zvaničnih poreskih službi, pa su vlastodršci motivisani da obezbeđuju javna dobra koja će uvećati poresku osnovicu. Ako ne obezbede javna dobra, mobilizovane društvene grupe mogu im uskratiti podršku i dati je njihovim protivnicima. Ovakav primer sreće se u centralnoevropskim državama, kao što su Češka i Mađarska ili Poljska.

Tamo gde je nadmetanje ucaureno ali zvanično, *autokratska* izgradnja države biće dominantna. Elite se nadmeću oko zvaničnih institucija, ali ih koriste za prisilu i prismotru stanovništva, i kao sredstvo kojim političkim protivnicima ukidaju teren za neki budući „fer plej”. Elite nastoje da ekonomski resursi budu koncentrisani u državnim rukama ili u rukama njihovih političkih saveznika. Najbolji primer ovog modela imamo u Rusiji, od momenta kada je Putinu uspelo da konsoliduje državnu vlast.

Tamo gde je nadmetanje posredno ali nezvanično, po pravilu se javljao jedan *prgav* model izgradnje države. Elite moraju da uključe čitavo stanovništvo i zato tu obično postoji izvesna mera pravog takmičenja, jer nije lako marginalizovati već mobilisano društvo. Međutim, budući da prevladavaju nezvanične institucije, političke strategije uglavnom počivaju na stvaranju mreža istomišljenika, koje ciljna dobra isporučuju svojim potpornim konstituentama. Da bi došle do resursa potrebnih za stvaranje i održavanje mreža političkih istomišljenika, elite strateški slabe vladavinu prava, dopuštajući razvoj ekonomije koja se bazira na monopolskoj renti, razvoj privilegovane privatizacije i otimanje resursa od preduzeća. Zvanične institucije, kakve poznaje klasična evropska izgradnja države, kao što je „obimna i složena birokratija poreskog

nadzora i javno predstavljanje zloupotreba peticijama i u parlamentu⁴ (Tilly 1985: 185), ostaju nedovoljno razvijene, prazne ljuštare. Ovakve primere nalazimo u Rusiji 90-ih godina prošlog veka, Gruziji, Hrvatskoj i Srbiji, a za ove poslednje dve iznećemo detaljnije argumente.

Tamo gde je nadmetanje učaureno i nezvanično, prevladava *personifikovana* ili *lična* izgradnja države. Zvanične institucije nemaju pravo da obavljaju javnu kontrolu, niti su u stanju da potpuno nadgledaju i kontrolišu stanovništvo. Umesto toga, čitav sistem se sastoji od mreža političkih istomišljenika, veznih za određenu ličnost. Te mreže se održavaju kupovinom savezničke podrške i zastrašivanjem ponekih grupacija organizovane opozicije. Prisustvo i delovanje države je vrlo skromno. Ovakve primere možemo naći u Azerbejdžanu, državama Centralne Azije i, možda, u Albaniji.

4. Postjugoslovenske uticajne varijable

U ovom odeljku bavimo se ispitivanjem mehanizma pomoću kog su razgradnja države, rat i međunarodne sankcije (splet RRS) uticali na proces izgradnje države u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Kao što je već pomenuto, cilj nam nisu ni sveobuhvatnost ni sistematičnost kada je reč o *relativnom* značaju koji splet RRS ima u prouzrokovanju stvarnih ishoda u ova dva slučaja. Umesto toga, ovde nas zanima to da bolje osvetlimo zanemarene mehanizme u čijim je okvirima splet RRS uticao na izgradnju države, kao i da identifikujemo opštu tendenciju ovog uticaja, koja je, po našem mišljenju, podrivanje zvaničnih državnih institucija i podsticanje nadmetanja nezvaničnim kanalima. Sveobuhvatna procena svih varijabli i sistematičnija provera rezultata moraju sačekati, jer zahtevaju obimnije istraživanje.

Što se tiče nasleđa iz komunističkog doba, jugoslovenski komunizam je za sobom u znatnoj meri ostavio pluralističko društvo (Linz and Stepan 1996; Dragović-Soso 2002), čiji je model nadmetanja nesumnjivo bio posredan. Mobilizacija društva za borbu protiv određene komunističke nomenklature u Srbiji dogodila se čak nešto ranije nego u drugim komunističkim zemljama (Vladislavljević 2008). Ta mobilizacija delimično je doprinela mobilizaciji društvene podrške ili osporavanja i u ostalim republikama, uključujući u to i Hrvatsku (Gagnon 2004; Dragović-Soso 2002). Prvi višepartijski izbori održani u jugoslovenskim republikama tokom 1990-ih godina predstavljali su istinsko takmičenje, u kome su se

⁴ Upada u oči to da je treći kamen temeljac evropske državnosti – „relativna podređenost vojne moći civilnoj kontroli” – ostao uglavnom netaknut u čitavom postkomunističkom regionu. Svedjedno, iako se vojne autonomne političke ambicije nisu ostvarile, mnoge postkomunističke države imale su više muke da stave pod kontrolu svoje bezbednosno-informativne službe.

stare i nove elite nadmetale za dobijanje podrške širokih segmenata stanovništva.

Etničko nasilje u jugoslovenskim ratovima donekle je bilo u službi suzbijanja mobilizacije građana koju je vršio režim, izabran zahvaljujući opštenarodnoj podršci (Gordy 1999; Gagnon 2004). Ti režimi su u Hrvatskoj i Srbiji pokušali da učutkaju protivnike, etiketirajući ih kao izdajnike nacionalnog interesa. Međutim, kao što su pokazali prilično rušilački ulični protesti u Srbiji s početka 90-ih godina prošlog veka, ovaj mehanizam učutkivanja opozicije samo je delimično bio uspešan. Možda je mogao biti uspešniji u Hrvatskoj, gde su se posledice rata neposrednije osećale. Masovnih protesta opozicije ne samo da nije bilo u Hrvatskoj početkom 90-ih, nego je nužda da se ratuje za obnovu potpune kontrole nad svojom teritorijom dodatno motivisala nekolicinu značajnih opozicionih partija i javnih ličnosti da u vreme sukoba podržavaju vladu u kojoj je preovladavao HDZ. Konačno, HDZ je iskoristio pobedničku euforiju nakon završetka rata u Hrvatskoj i raspisao pre vremena izbore 1996. godine, obezbedivši sebi nezapamćenu izbornu pobedu (Kasapović 2001).

U svakom slučaju, na početku je i u Hrvatskoj i u Srbiji političko takmičenje, koga jeste bilo na, ne baš uvek fer, izborima, postalo jedini održiv način legitimizacije kontrole vlasti. Pored stalno mobilizovanih domaćih konstituenti, usredsređenje međunarodne pažnje na izborna pravila takođe je olakšalo pojavu posrednog nadmetanja elita (Levitsky i Way 2010: 17–20).

Slika je komplikovanija kada je u pitanju nasleđe jugoslovenskog komunizma vezano za raspoloživi centralni državni aparat. Posmatrano sa formalne tačke gledišta, nijedna od novonastalih država nije mogla da upotrebi taj *centralni* državni aparat za upravljanje državom u okvirima novih granica. Čak i Srbija i Crna Gora, kako primećuju AGB i PJJ, nisu imale nikakve državne institucije iz prethodnog perioda, koje su bile prikladne za vođenje njihovih odvojenih i onih zajedničkih poslova. Ova formalna opservacija omogućava AGB i PJJ da hrvatski i srpski *prgavi* model izgradnje države uklope u svoj tabelarni sistem objašnjenja. Ipak, da ove dve autorke raspolazu malo kontekstualizovanijim poznavanjem jugoslovenskog političkog sistema, bilo bi im odmah jasno da je neuobičajeno visok stepen decentralizacije u jugoslovenskoj kvazikonfederaciji, u stvari, svim republikama obezbedio institucije koje su se lako pretvarale u institucije suverenih država.

Jugoslovenske republike imale su svoju vlastitu policiju i informativno-bezbednosne službe, svoju ekonomsku politiku i službe za fiskalna i monetarna pitanja. Imale su svoje republičko

državljanstvo, koje se moglo iskoristiti kao osnova za registraciju nacionalnosti, kao i svoje skupštine, vlade i pravosudne sisteme, uključujući u to i vrhovni i ustavni sud. Srbija i Crna Gora ni iz daleka nisu morale da stvaraju potpuno nove federalne institucije, jer su *de facto* nasledile najveći deo federalne strukture. One su bile čak preopterećene federalnom administracijom, jer su nasledile sistem koji je zamišljen tako da upravlja dvostruko većom zemljom. Takođe, Srbija i Crna Gora zadržale su i najveći deo resursa bivše Jugoslovenske narodne armije, koja je bila pretvorena u vojsku nove Jugoslavije. Takoreći, jedina poluga vlasti karakteristična za nezavisne države, koju su Hrvatska i ostale republike morale iznova da oforme, bila je njihova nacionalna vojska.

Međutim, stvaranje nacionalne vojne sile predstavljalo je vitalan istorijski izazov. Nova hrvatska vlast započela je sa pripremanja više meseci pre zvaničnog proglašenja nezavisnosti u junu 1991. Tri elementa bila su suštinska za ispunjenje ovog zadatka – naoružanje, novac za naoružanje i obuka. Putevi koji su neodlučnoj hrvatskoj državi u njenoj najranijoj fazi bili dostupni da bi došla do ova tri resursa u neposrednoj su vezi sa analitičkim zadatkom ovog rada. Podstaknuti, barem delimično, spletom RRS, ti putevi su vodili u podrivanje postojećih zvaničnih institucija.

Na prvom mestu, kao i uvek, bio je novac. Kada je vladajući HDZ odlučio da je Hrvatskoj potrebno više naoružanja ona je još uvek bila deo Jugoslavije i nije mogla da koristi zvanične kanale za finansiranje ovakve nabavke. Takav potez mogao je da isprovocira oštru reakciju federalne vojske, a verovatno bi naškodio međunarodnom ugledu novog hrvatskog režima. Podjednako je značajno i to da je u početku HDZ mnogima bio privlačan zato što su ga smatrali umereno nacionalističkim, prodemokratskim i prozapadnim. (Siber 1993; Longo 2006). Umesto obraćanja zvaničnim kanalima, HDZ se obratio dobrostojećoj i nedvosmisleno nacionalističkoj hrvatskoj dijaspori.

Za razliku od srpske dijaspori koja se uglavnom sastojala od ekonomske emigracije koja je u potrazi za poslom napustila Jugoslaviju sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog veka, hrvatsku dijasporu su činili politički emigranti koji su napustili zemlju posle Drugog svetskog rata. Tuđman je lično često posećivao dijasporu u Severnoj Americi 1989. i 1990. godine i pridobio te ljude za svoje ciljeve (Naylor 2008: 340). Indikativno je da je njegov ministar odbrane i jedan od njegovih najbližih političkih saveznika bio Gojko Šušak koji je na to mesto došao iz Otave, gde je bio poslovni čovek i istaknuti član hrvatske zajednice u Kanadi.

Kada su prikupljena tajna sredstva postala dostupna – često uz pomoć simpatizerskih ili čisto oportunističkih banaka u Austriji⁵ – sledeći korak bio je odlazak na crno tržište oružjem. Posrećilo im se, jer je u to vreme zbog pada Sovjetskog Saveza crna berza bila preplavljena oružjem. Potreba da se u tišini kupuje oružje na crnoj berzi i da se švercuje u Jugoslaviju bila je motiv nastajućoj hrvatskoj državi da se osloni na ljude koji su bili iskusni u poslovanju na crno (Naylor 2008: 340–342).

Kada je rat u Jugoslaviji stvarno započeo, stvari su postale dvostruko teže. Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija stavio je embargo na trgovinu oružjem, što je uvećalo značaj tajnih i kriminalizovanih finansijskih i švercerskih mreža. Prilična naklonost koju su mnoge susedne države gajile prema hrvatskim ciljevima i dugačka porozna obalska granica donekle su umanjile cene šverca oružja, ali ni izdaleka nisu mogle da otklone ogromne finansijske probleme, sa kojima je nova hrvatska država bila suočena zbog ratnih razaranja i izgubljenog prihoda od turizma i, jednostavno, zbog raspada države i tržišta (Bartlet 2008: 21–22).

Na kraju, vlasti su bile primorane da slabo obučene vojne jedinice pretvore u potpuno borbenu spremnu vojsku. Da na tom planu prenesu svoje umeće, prvo su bile angažovane razne opskurne ličnosti, poput bivšeg pripadnika francuske Legije stranaca i međunarodnog najamnika Ante Gotovine. Značajniju obuku je obavila, 1994. godine, jedna američka privatna firma, za koju su radili bivši američki generali, a koju je u to vreme, barem prećutno, podržavala američka vlada. Po rečima Ričarda Holbruka (Richard Holbrooke 1999: 73), Hrvatska je bila potrebna Sjedinjenim Državama kao „čuvar smetlišta” koji obezbeđuje ravnotežu sile kako bi se sprečilo da srpska vojna dominacija ugrozi izgled za postizanje mira. Međutim, ova neophodnost je na međunarodnom planu umanjila upadljivost autoritarne prakse koju su sprovodile vlasti u Hrvatskoj, prakse koja se nastavljala i pooštravala da bi krajem decenije postala ćudljiva i nekontrolisana. (Fisher 2006; Longo 2006).

Slučaj Srbije je, možda, još dramatičniji. Federativna republika Jugoslavija, u kojoj je Srbija bila dominantniji član, nasledila je najveći deo federalne vojne sile, kao i fabrike i ostala postrojenja za proizvodnju oružja. U stvari, čak i u vreme kada je krnja Jugoslavija bila podvrgnuta kompletnim vojnim i ekonomskim sankcijama, ona je, posredstvom crnobezbijanskog tržišta, nastavljala da izvozi oružje prijateljskim režimima u Iraku i Libiji (Naylor 2008: 337–338).

⁵ Neke od ovih veza koje su izuzetno postojele nedavno su potvrđene razotkrivanjem veza između hrvatske političke elite i opskurnih poslova Hypo-Alpe-Adria banaka. Detaljnije pogledati na sajtu: <http://www.jutarnji.hr/search.do?timePeriod=1&publishDate=&newPhrase=&publicationId=1&searchString=ivo+sana:der&sortString=by_date_desc&includeCategoryId=1389>

Međutim, da bi uvozila gotovo sve ostalo, ona je morala da koristi kriminalizovane puteve, slične onima koje je Hrvatska koristila da bi uvozila oružje. Probijanje embarga pod državnim pokroviteljstvom i nadzorom bilo je naročito značajno za švercovanje strateški važne nafte. To je, takođe, postao vrlo unosan posao kako za državu, tako i za pojedince koji su imali sredstva i dozvolu da se tim poslom bave. Slično kao u Hrvatskoj, naklonjene susedne zemlje, poput Makedonije i Rumunije, olakšavale su ove švercerske operacije i za to dobijale svoj deo kolača. Međunarodni organizovani kriminal nije propustio priliku da uđe u ovu igru. On je posedovao znanje i veštine koji su bili potrebni srpskim vlastima. Za uzvrat, vlasti su mogle da mu ponude bezbednu zonu za proširenje svojih kriminalnih aktivnosti. Tako su Srbija i Crna Gora postale jedan od glavnih izvora švercovanih cigareta u Evropi (Naylor 2008: 352–363). Mihalj Kertes, direktor srpske carinske direkcije, postao je jedan od najpoverljivijih i najuticajnijih članova najužeg kruga u vrhu vlasti, pošto je dokazao da je sposoban uspešno da preokrene sve uobičajene zadatke koje zakon nalaže carinskoj službi.

Slično tome, politika srpske vlasti da pomaže srpske državnice u Bosni i Hrvatskoj, a da istovremeno negira bilo kakvu zvaničnu umešanost u tamošnje ratove, uvećala je upadljivost organizacije paravojnih jedinica, predvođenih međunarodnim kriminalcima, poput zloglasnog Željka Ražnatovića Arkana. Ove jedinice su, možda, povremeno delovale relativno autonomno, ali su njihovo stvaranje i početna snaga u velikoj meri bile delo srpskog cara obaveštajnih službi Jovice Stanišića i njegovog zamenika Franka Simatovića (Švarn 2006). Ovi ratni profiteri ubrzo su iskoristili imunitet koji su dobili od države ako bi se, zaštićeni od zakona, bavili svojim preduzetničkim poslovima.

Posledice razgradnje države, rat i ekonomske sankcije obogaljile su srpsku ekonomiju. Posebno je težak bio nedostatak valute potrebne za trgovanje na crnom tržištu (Bartlett 42–44). Srpski režim je prvo pokušavao da iskoristi svoju početnu popularnost ako bi podstakao stanovništvo da svojevoljno pozajmi svoj novac državi. Međutim, Zajam za obnovu Srbije dao je vrlo skromne rezultate, uprkos snažnoj medijskoj kampanji. (Dinkić 1996: 80–84). Miloševićeva rešenost da zadrži sva radna mesta iz doba socijalizma značila je ograničavanje mogućnosti režima da novac stekne privatizacijom. U svakom slučaju, međunarodna izolacija dodatno je ograničila investicione izvore.

Kada je rat već započeo, režim se okrenuo manje dobrovoljnom i nezvaničnijem načinu izvlačenja sredstava iz društva. Radi

ostvarenja tog cilju, država je sponzorirala piramidalne banke i pažljivo rukovodila hiperinflacijom. U Srbiji je sprovedena velika opšta preraspodela finansijskih resursa, ali se to odvijalo gotovo isključivo nezvaničnim kanalima. (Dinkić 1996).

Da rezimiramo, različite inicijative i ograničenja vezane za razgradnju države, rat i međunarodne sankcije doveli su političke elite u Hrvatskoj i Srbiji do toga da se sve više oslanjaju na nezvanične, a često čak i kriminalizovane kanale kako bi izvukli resurse i implementirali politike. Da bi omogućile da ovi kanali funkcionišu, ove dve države morale su strateški da oslabe i podriju mnoge zvanične državne institucije, kao što su centralna banka, fiskalne službe, sudstvo, carina, kriminalistička policija itd. Sve ovo dovelo je do pojave političke, ekonomske i bezbednosne elite, visoko motivisane i vešte u podrivanju i zaobilaženju zvaničnih institucija. Kao što je negde primećeno, u odsustvu vladavine prava elite su svojevoljno mogle da otimaju i opljačkaju sve moguće resurse pre nego što je moglo doći do političke promene (Hoff and Stiglitz 2004). Nadalje, onda kada se politička sreća stvarno okrenula, 2000. godine i u Hrvatskoj i u Srbiji, iste elite bile su vrlo motivisane da potraže način na koji bi nove vlasti privolele na praksu vođenja ekonomije bazirane na monopolskoj renti koja podriva pojavu odgovornih i ozvaničenih državnih institucija (Gould and Sicker 2008).

Potrebno je izvršiti detaljnije istraživanje da bi se posledice do kojih dovodi splet RRS izdvojile od onih posledica čiji je uzrok nezvanično nasleđe jugoslovenskog komunističkog sistema. Izdvajanjem posledica koje je izazvao baš splet RRS moguće je sistematičnije proveriti hipotezu koja je ovde izneta. U ovom radu ipak smo pokušali da identifikujemo mehanizme i opštu koruptivnu tendenciju efekata koje su razgradnja države, rat i međunarodne sankcije imali na procese (ponovne) izgradnje države u postjugoslovenskom kontekstu.

Bibliografija:

Andreas, Peter. Criminalized Legacies of War: The Clandestine Political Economy of the Western Balkans. *Problems of PostCommunism*. 51: 3, 2004: 3–9.

Bartlett, William. *Europe's Troubled Region: Economic Development, institutional reform and social reform in the Western Balkans*. Abingdon: Routledge, 2008.

- Bunce, Valerie. *Subversive Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Carothers, Thomas. „The End of Transition Paradigm!” *Journal of Democracy*, 13: 1, 2002: 5–21.
- Dinkić, Mlađan. *Ekonomija destrukcije: velika pljačka naroda*. Beograd: Stubovi Kulture, 1996.
- Dragović-Soso, Jasna. *Saviours of the Nation*. London: C. Hurst & Co, 2002.
- Dafild, Mark. Duffield, Mark *Global Governance and the New Wars*. London and New York: Zed Books, 2001.
- Fišer, Šeron. Fisher, Sharon. *Political Change in PostCommunist Slovakia and Croatia: from nationalists to europeanists*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.
- Gagnon, V. P. Jr. *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2004.
- Ganev, Venelin. „The Separation of Party and State as a Logistical Problem: a Glance at the Causes of State Weakness in Postcommunism.” *East European Politics & Societies*, 15: 2, 2001a: 389–420.
- Ganev, Venelin. „The Dorian Gray effect: winners as state breakers in post-communism.” *Communist and PostCommunist Studies*, 2001b: 1–25.
- Ganev, Venelin. „Postcommunism as an episode of state-building: A reversed Tillyan perspective.” *Communist and PostCommunist Studies*, 38: 4, 2005: 425–445.
- Gordi, Erik, *Culture of Power in Serbia: Nationalism and the Destruction of Alternatives*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 1999.
- Gould, John A. and Carl Sickner. „Making Market Democracies? The Continent loyalities of postprivatization elites in Azerbaijan, Georgia and Serbia.” *Review of International Political Economy*, 15: 5, 2008: 740–769.
- Grzymala-Busse, Anna and Pauline Jones Luong. „Reconceptualizing the State: Lessons from PostCommunism.” *Politics and Society*, 30: 4, 2002: 529–554.
- Hoff, Karla and Joseph E. Stiglitz. „After the Big Bang? Obstacles to the Emergence of the Rule of Law in Postcommunist Societies.” *American Economic Review*, 94: 3, 2004: 753–763.
- Holbrooke, Richard. *To End a War*. New York, NY: Modern Library, 1999.
- Howard, Marc Morje. *The Weakness of Civil Society in PostCommunist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Kalyvas, Stathis N. „New and Old Civil Wars – A Valid Distinction?” *World Politics, Svetska politika*, 54: 1 2001: 99–118.
- Kasapović, Mirjana. (ur.) *Demokratska konsolidacija i izborna politika u Hrvatskoj 1990–2000*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2001: 15–40.
- Kostovicova, Denisa and Vesna Bojicic-Dzelilovic. *Persistent State Weakness in the Global Age*. Aldershot: Ashgate, 2009.
- Levitsky, Steven and Lucan A. Way. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

- Lin, Juan and Alfred Stepan. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and postcommunist Europe*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1996.
- Longo, Matthew. „The HDZ's Embattled Mandate: Divergent Leadership, Divided Electorate, 2003–2006.” *Problems of PostCommunism*, 2006: 36–43.
- Naylor, R. T. *Patriots and Profiteers: Economic Warfare, Embargo Busting, and State-sponsored Crime*. Montreal: McGill-Queen University Press, 2008.
- Šiber, Ivan. Uticaj nacionalizma, vrednosti i ideoloških orijentacija na višepartijske izbore u Hrvatskoj. U: Seroka, Džim and Vukašin Pavlović. (ur.) *Tragedija Jugoslavije: neuspeh demokratske transformacije*.
- Siber, Ivan. “The Impact of Nationalism, Values, and Ideological Orientations on Multi-Party Elections in Croatia”. In: Seroka, Jim and Vukasin Pavlovic. (eds.) *The Tragedy of Yugoslavia: The Failure of Democratic Transformation*. Armonk: M. E. Sharpe, 1993.
- Sörensen, Jens Stillhoff. „War as Social Transformation: Wealth, Class, Power and an Illiberal Economy in Serbia.” *Civil Wars*, 6:4, 2003: 55–82.
- Švarm, Filip. „Jedinica.” Serija izveštaja u nedeljniku *Vreme*, No 818–820, 7, 14. i 21. septembar 2006.
- Tilly, Charles. „War Making and State Making as Organized Crime.” In: Evans, Peter and Dietrich Rueschemeyer, Skocpol, Theda. (eds.) *Bringing the State Back in*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985: 169–191.
- Tilly, Charles. *Coercion, Capital and European States – AD 990-1992*. Cambridge, MA: Blackwell, 1992.
- Vladisavljević, Nebojša. *Serbia's Antibureaucratic Revolution: Milošević, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2008.

Svođenje postjugoslovenskih država i njihovog stanovništva na „pravu meru”

Zoran Ćirjaković¹

Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum

Pregledni rad

Avgust 2011

UDK 327(497) ; 323.1(497) ; 316.42(497)

Sažetak

Od kraja osamdesetih godina izgradnja države bila je glavna odrednica politike na Zapadnom Balkanu. U ovom radu autor sugerše da je, kada razmišljamo o funkcionisanju demokratske države, neophodno imati u vidu postojanost izazova vezanih za etničku raznolikost, naročito ako želimo da razumemo zašto su i lokalni i transnacionalni akteri koristili ili prihvatili brutalne politike, čiji je cilj bio pomeranje ljudi i granica. Razmotren je uticaj globalizacijskih procesa, i sa njima povezanih diskursa, u posredovanju i skrivanju ovih izazova i prirode različitih politika, koje su primenjivane da bi se na njih odgovorilo. Autor sugerše da su, na primer, različiti diskursi vezani za demokratiju, ljudska prava i kažnjivost korišćeni kako bi prikrili činjenicu da je izgradnja država u Zapadnom Balkanu tokom poslednjih dvadeset godina, uglavnom, bila usmerena ka izgradnji „održivih” država većinskog naroda (majority-nation states). U nekim slučajevima to je podrazumevalo davanje legitimiteta različitim politikama „uništavanja” manjinskih naroda (minority-nation destroying). U tom kontekstu analizirani su odgovori i uključivanje međunarodne zajednice u izgradnju država u regionu. Na kraju, stavljajući naglasak na postdejtonsku Bosnu i Hercegovinu, autor razmatra perspektive za dalje nasilno preoblikovanje postjugoslovenskih država.

***Ključne reči:** izgradnja države, multietničke države, Zapadni Balkan, Bosna i Hercegovina, Zapadna Evropa, Podсахarska Afrika, „etničko čišćenje”, demokratija.*

* * *

Pokušaćemo da ukážemo na neke relevantne i, po našem mišljenju, često zanemarivane okvire za bolje razumevanje izgradnje

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

BROJ 21 · SEPTEMBAR – DECEMBAR 2011.

¹ cirjakovic@yahoo.com

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

BEZBEDNOST ZAPADNOG BALKANA

država na prostoru bivše Jugoslavije tokom prethodne dve decenije. Polazna tačka biće postojanost i elastičnost izazova koje etnička raznolikost postavlja pred funkcionisanje, razvoj i jačinu države. U tom kontekstu, istaći ćemo da je globalizacija demokratije, ljudskih prava i tranzicione pravde uticala na „svođenje države na pravu meru” (*‘right-sizing’ of the state*), koje je definisano kao skup različitih „politika promene granica” i koje je shvaćeno prvenstveno u smislu „preferencija političkih agenata u centru postojećih režima da uspostave unutrašnje i spoljne granice koje smatraju odgovarajućim” (O’Leary 2004a: 2). Ovi globalni procesi praćeni su rastom povezanih aktivističkih diskursa i osnaživanjem različitih preduzetnika koji su zainteresovani za promociju ljudskih prava, tolerancije i suživota. Pokušaćemo da sugerišemo da u Zapadnom Balkanu ovakav aktivizam često nije korišćen da bi bila ojačana i reafirmisana opravdanost postojanja inkluzivnih etnički složenih država, već da bi opravdala ishode koji, u suštini, potvrđuju validnost različitih represivnih, nasilnih ili kriminalnih državotvornih strategija.

Unutar postjugoslovenskih zemalja ovaj paradoks često je objašnjavan pretpostavljenim zavereničkim politikama, „civilizacionim pristrasnostima” ili samocentriranošću i dvoličnošću zapadnih i transnacionalnih aktera. Pokušaćemo da sugerišemo da objašnjenja, ipak, treba tražiti u posledicama prepreka i teškoća koje su vezane za etnički diverzitet u evropskom kontekstu. Zato ćemo se osvrutati na izgradnju država u Zapadnoj Evropi u ranom modernom i modernom periodu i naglasak stavljati na izazove koji su vezani za lingvističku heterogenost. Pozivaćemo se i na Afriku iz dva važna razloga. Prvo, smatramo da analiza izgradnje države u eri globalizacije zahteva preispitivanje iskustava u podsaharskom regionu, oblasti u kojoj se odigravao najveći državotvorni poduhvat u nedavnoj istoriji. Drugo, graditelji država u ovom, etnički visoko heterogenom regionu² suočavali su se sa mnogim nepravilnostima koje su uporedive sa onim zabeleženim na Zapadnom Balkanu.

Od samog početka jugoslovenske krize pokušaji „svođenja na pravu meru” imali su središnje mesto u traganjima, kako lokalnih tako i transnacionalnih aktera, za „trajnim” rešenjem brojnih unutardržavnih i regionalnih problema, koji su često sagledavani u crno-belim, urgentnim ili fatalističkim okvirima. U suštini, glavna razlika između raznovrsnih učesnika događaja na Zapadnom Balkanu bila je prepoznatljiva u istorijskim, moralnim i ideološkim opravdanjima postupaka koje su ti akteri smatrali adekvatnim ili neophodnim za „svođenje država na pravu meru”. Iako su njihove

² Od 48 država Podsaharske Afrike, samo tri su relativno etnički homogene: Somalija, Lesoto i Botsvana.

politike izražavale zbnjujuće veliki broj lokalnih i globalnih interesa, neki od aspekata koji su vezani za globalizaciju su, po našem mišljenju, često bili zanemarivani ili uzimani u obzir krajnje selektivno.

Naime, postojala je snažna tendencija ka tome da globalne dimenzije raspada Jugoslavije budu redukovane na politike velikih sila, na delovanje organizovanog kriminala ili na pitanja vezana za univerzalne ili univerzalizovane zapadne norme, ideje i vrednosti. Delovanje lokalnih aktera često je shvatano ili tumačeno suviše usko, uz snažno naglašavanje ili uloge pojedinaca ili etnocentričnih interpretacija, prvenstveno isticanjem nacionalnih istorija i kulturalno specifičnih činilaca. Nacionalističke vođe i njihove složene agende često su bile posmatrane samo kroz aspekte koji su opisivani kao kriminalni, šovinistički, iracionalni, retrogradni, antioderni ili patološki.

Međutim, važan motiv za nacionalističke lokalne elite, koje su igrale odlučujuću ulogu u devedesetim godinama i koje i danas imaju ogroman uticaj, bio je vezan za pitanje o tome kako bi najbolje bilo odgovoriti na izazove koje pred „naciju” postavljaju modernizacija i globalizacija. Njihove državotvorne politike treba posmatrati imajući u vidu razmere zasnovanosti i trajnost različitih prepreka funkcionisanju i razvoju multietničkih država.³ Isti pristup treba primeniti i prilikom analiziranja načina na koji se međunarodna zajednica, što je često bio samo sinonim za Zapad, uključivala i odgovala na krizu multietničke države na Zapadnom Balkanu.

Globalizacija i različiti aspekti modernizacije i tehnološkog razvoja nisu eliminisali ili značajnije promenili prirodu ovih izazova, mada je globalizacija na različite načine značajno uticala na izgradnju višenacionalnih država. Na primer, ona je omogućila to da neke od ozbiljnih i potencijalno parališućih prepreka funkcionisanju i razvoju jedne inkluzivne, nediskriminatorne države budu efikasnije umanjene. Pored toga, integralni deo paketa globalizacije činilo je delegitimanje mnogih nasilnih i represivnih strategija i politika „svodenja na pravu meru”⁴ multietničkih država. Različite „institucionalne inovacije” utkane su u ogromnu „mašineriju ‘demokratske tranzicije’” da bi, između ostalog, omogućile nenasilnu konsolidaciju država (Bayart 2007: 12). Globalizacija ljudskih prava i pravde (otelotvorena u osnivanju Međunarodnog krivičnog suda) i s tim povezano redefinisavanje državnog suvereniteta, izraženo u „odgovornost da se zaštiti” (R2P) normi, imali su važnu ulogu u ovom procesu.

GLOBALIZACIJA I IZGRADNJA DRŽAVE

³ U kontekstu ovog rada, a imajući u vidu izvore na engleskom jeziku, možda bi bilo bolje nazvati ih „multinacionalnim državama”. Međutim, uglavnom ćemo se držati onih termina koji su šire prihvaćeni u Srbiji. Takođe, treba istaći da je mali broj monoetničkih država u svetu i da su kriterijumi za određivanje toga šta bi to bila jednonacionalna država ostali prilično subjektivni. Statistički pristupi ovom pitanju nisu se pokazali dovoljnim.

⁴ O Leri piše da različiti akteri i „menadžeri država” mogu pokušati da „svedu državu na pravu meru” na pet različitih načina. Oni mogu da je: „(1) uvećaju preuzimanjem teritorije; (2) stabilizuju njene granice; (3) smanje umanjivanjem teritorije; (4) preurede – zadržavajući ranije spoljne granice unutar federalizovane ili konfederalizovane unije ili (5) spoje – asimilacionističkim ili integracionističkim ujedinjavanjem ili reujedinjavanjem, što možemo posmatrati i kao usaglašeno uvećavanje teritorije.” (2004: 2)

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

BEZBEDNOST ZAPADNOG BALKANA

⁵ Donedavno su na Zapadu inkluzivne multietničke države bile izuzetno retke. Na primer, Kimlicka piše da su „na početku dvadesetog veka samo Švajcarska i Kanada usvojile kombinaciju teritorijalne autonomije i statusa manjinskog jezika kao značajnog za te subnacionalne grupe” (2005: 48).

⁶ „Francuski jezik nije postao široko rasprostranjen nacionalni jezik kakav je danas sve do poslednje trećine devetnaestog veka. Sve do 1863. godine otprilike jedna četvrtina stanovništva Francuske nije govorila francuski” (Laitin 2007: 87). Mada Latini piše i da su neki zapadnoevropski vladari „pored motki obezbeđivali i neke ukusne šargarepe” manjinskom stanovništvu koje su želeli da asimiluju (2007: 84).

⁷ „U većini afričkih zemalja deo stanovništva koji u svome domu ne govori zvaničnim jezikom zemlje u kojoj živi iznosi preko 90 procenata” (Easterly, Levine 1997).

⁸ O’Leri navodi četiri „velike domaće strategije za obezbeđivanje odgovarajućeg stanovništva države” (*‘right-peopling’ of a state*): „(1) genocid; (2) etničko proterivanje; (3) teritorijalna eliminacija, kao što je pristanak na secesiju, aktivna dekolonizacija ili podela i (4) politička homogenizacija, u formi integracije – eliminisanje kulture iz političkog domena tako što svi bivaju tretirani kao građanski jednaki – ili asimilacija (ohrabrivanje akulturacije i, na kraju, fuzije)” (2004b: 43).

Samim tim, savremeni državograditelji i „menadžeri država” imaju na raspolaganju značajno redukovana sredstva, koja se smatraju legitimnim ili legalnim. Ipak, protekle dve decenije intenzivne i nasilne izgradnje država na Zapadnom Balkanu, koja je praćena mnogo više uznemirujućim događajima u Podсахarskoj Africi, pokazuju da mnogi akteri, kako lokalni tako i transnacionalni, nastavljaju da koriste ili da daju legitimitet upotrebi organizovanog državnog nasilja i ciljanih zakonskih trikova kako bi sproveli različite strategije u ratom zahvaćenim, nefunkcionalnim ili destabilizujućim heterogenim državama. U radu ćemo navesti neke od razloga zbog kojih su korišćene nasilne i visoko diskriminatorne „administrativne” politike.

Naime „svodenje države na pravu meru” blisko je povezano sa idejom „obezbeđivanja odgovarajućeg stanovništva države” (*‘right-peopling’ of the state*), gde su „uzajamne veze između granica i naroda snažne” (O’Leary 2004b: 15). Moćna retorika i kratkotrajna praksa⁵ demokratske i inkluzivne višenacionalne države na Zapadu ometa prepoznavanje ključne uloge koju su u izgradnji i razvoju modernih severnoatlantskih država imali ratovanje, represivne politike i različite pravne i administrativne šeme, čiji je cilj bio eliminisanje lingvističkih i drugih različitosti (ili „upravljanje” njima), posebno u dugom periodu nakon završetka verskih ratova 1648. godine. Užasi dva svetska rata učinili su da mnogi izgube iz vida kako su tokom prethodnih 250 godina „nedovršene nacionalne države” (James 2000: 88) u Zapadnoj Evropi sistematski pretvarane u homogene i, često, jednojezičke⁶ zemlje. U svojoj analizi stanja u postkolonijalnoj Podсахarskoj Africi⁷ David D. Laitin direktno vezuje valjanost i uspeh izgradnje države na Zapadu sa brutalnim „politikama izgradnje nacije koje su bile na raspolaganju monarsima u ranom modernom periodu”. On ističe da takve politike „nisu na raspolaganju današnjim liderima” i da je „to učinilo da svet bude mirniji, ali i da izgradnja države u postkolonijalnoj eri postane mnogo teži proces” (Laitin 1992: xi).

Jedan od razloga zbog kog se za Balkan vezuju toliko negativan imidž i ružne konotacije širom sveta, pri čemu je reč „balkanizacija” istovremeno izjednačavana i sa naizgled beskrajnou fragmentacijom („svodenje države na pravu meru”), kao i sa okrutnom homogenizacijom stanovništva („obezbeđivanje odgovarajućeg stanovništva” sprovedenjem „etničkog čišćenja” i genocida),⁸ jeste i činjenica da je izuzetno lako zaboraviti kako su „zajednički jezik i kultura” koje „danas smatramo datim” uspostavljeni u mnogim zapadnim državama u Evropi i u „novom svetu” (Berman et al. 2004: 17). Vil Kimlicka (Will Kymlicka) piše da je

izgradnja države na Zapadu u suštini bila „izgradnja nacije većine” (*majority nation-building*), što je tipično značilo „uništavanje manjinskih nacija” (*minority nation-destroying*): nacionalne manjine su često bile prva meta kampanja izgradnje nacije većine (2004: 65). Ovaj opis integralnog dela dugog procesa koji je rezultirao stvaranjem bogatih, stabilnih i prosperitetnih država u Zapadnoj Evropi adekvatno sumira i najvažniji aspekt istorije izgradnje država na Zapadnom Balkanu tokom prošlog veka.

Neke sličnosti između, uglavnom, zaboravljenog evropskog državotvornog „originala” i prilično zakasnele balkanske „replike” postaju jasnije ako u obzir uzmemo „višeslojnu krizu razvoja” mladih afričkih država i „izazove koje etnicitet postavlja pred demokratsku izgradnju države” i konstituisanje građanskog društva (Berman et al. 2004: 1). Široko rasprostranjena slabost i neuspesi država u postkolonijalnoj Podсахarskoj Africi, gde su države, po pravilu, mnogo heterogenije nego u drugim delovima sveta, navela je autore, kao što su Kimlicka i Latin, da se u uporednim analizama bitno različitih ishoda državotvornih poduhvata u Podсахarskoj Africi i na Zapadu fokusiraju na heterogenost i različitost unutar populacije.

Etnički zaokret u analizama izgradnje država⁹ doprineo je tome da u centar pažnje dođe uticaj koji „nesklad između političkih i etnokulturalnih jedinica” ima na državotvorne projekte, naročito kada je reč o onome što je često opisivano kao „puna nacionalna integracija”¹⁰. To je najizraženije u „visoko polietničkim” postkolonijalnim državama Podсахarske Afrike, gde je, za razliku od Zapadne Evrope, bilo „skoro nemoguće izjednačiti, makar i približno, jednu etnokulturalnu grupu sa potencijalno suverenom ‘nacijom’” (Brubaker 1996: 28, 64–65, 80–82).

Različiti autori vezivali su izuzetno veliku¹¹ etničku raznolikost i visok stepen etničke fragmentacije u Podсахarskoj Africi sa celim spektrom tragedija, neuspeha i prepreka razvoju, demokratizaciji i konsolidaciji države. Na primer, Džefri Herbst (Jeffrey Herbst) piše da je „nacionalni identitet ostao jako problematičan u mnogim afričkim zemljama” i da se „lideri ovih država suočavaju sa posebno teškim problemom identifikovanja nacije sa državom” (2000: 130).¹² Pokušavajući da objasne „afričku razvojnu tragediju”, Vilijem Isterli i Ros Levin (William Easterly i Ross Levine) koristili su podatke dobijene iz „širokog uzorka zemalja”¹³ kako bi pokazali da „pored (obrnute, *op. a.*) korelacije sa ekonomskim razvojem, veća etnička raznolikost povećava verovatnoću da će biti usvojene loše ekonomske politike i da će doći do većeg smanjenja obezbeđivanja onih dobara koji povećavaju rast”. Oni navode različite

GLOBALIZACIJA I IZGRADNJA DRŽAVE

⁹ „Starija literatura o izgradnji nacije ili je ignorisala etnicitet ili ga je shvatala, kao i druge lokalne i partikularističke veze, kao nešto što će postepeno smanjivati brojni agensi modernosti, naročito oni univerzalizujući, homogenizujući, i time nacionalizujući, oblici i snage, poput tržišta, birokratije, vojske, gradova, školskih sistema, transporta, komunikacionih mreža i tako dalje” (Brubaker 1996: 81).

¹⁰ „Naravno, postoji obimna literatura o etničkom nacionalizmu, ali se ona, uglavnom, bavi nacionalizmima koji su zahtevali političku jedinicu (*polity*), a koji su prvenstveno bili usmereni protiv okvira postojećih država, a ne protiv ‘nacionalizujućih’ nacionalizama koji postoje unutar okvira jedne postojeće države” (Brubaker 1996: 82).

¹¹ „Prosečna država ima pet etničkih grupa, koje čine više od jednog procenta stanovništva. U približno 70 procenta država jedna etnička grupa čini većinu stanovništva. Podсахarska Afrika je osnovni izuzetak od ovog pravila” (Pande 2008: 3162).

¹² Štaviše, Herbst sugerise da je „jasno da afrički lideri tek treba sistematski da razviju strategiju izgradnje nacionalizma u vremenima mira” (2000: 130).

¹³ Isterli i Levin pišu da „treba istaći da Bocvana ima jednu od etnički najhomogenijih populacija i da je usvojila neke od najboljih politika u Podсахarskoj Africi”, kao i da su „u celini, etnički razlike važne za objašnjavanje razlike između afričke razvojne tragedije i azijskog čuda” (1997).

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

primere za to kako „etničke podele jačaju politike koje retardiraju razvoj” i ređaju dokaze o „vezi između etničke fragmentacije”, s jedne strane, i visokog stepena korupcije, nekontrolisanog rentijerstva i različitih oblika distorzije ili „represije tržišta”, s druge strane (Easterly, Levine 1997).

U podsaharskim državama, koje su u literaturi opisivane kao slučajne, proizvoljne i veštačke¹⁴, brojni problemi vezani za „visoku etničku frakcionalizaciju” dodatno su uvećani na različite načine. Na primer, Ake ističe da su postkolonijalni afrički lideri „stremili ka moći politizujući nacionalne, etničke i komunalne formacije”. Pošto su došli na vlast, oni su „manipulisali etničkim i komunalnim lojalnostima”, čime su „slabili solidarnost ljudi” u slabim državama sa slabom materijalnom bazom (Ake 1996: 5).¹⁵

Kimlicka podseća da su „elite inicirale državotvorne politike”, ali da su one „kasnije postale pasija masa”. Zato ovu inherentnu vezu između demokratije i „populističkog pritiska” ne treba gubiti iz vida kada razmatramo demokratsku izgradnju države. Ona je važna ukoliko na umu imamo to koliko je mukotrпно uspostavljanje ili održavanje „panetničkog”, „građanskog nacionalizma” (Kymlicka 2004: 64). Globalizaciju demokracije, činjenicu da „sve više nacija i grupa prihvata ideje demokratije” (Held 1997: 251), treba razumeti uzimajući u obzir činjenicu da demokratski izbori u multietničkim državama često liče na popis stanovništva („etničko glasanje”) i da je politika u tim oblastima često redukovana na nadmetanje različitih zajednica. Postoji snažna tendencija ka tome da u takvim okolnostima najvažnija životna pitanja budu gurnuta u stranu ili sasvim zanemarena.

U kontekstu demokratske izgradnje države, i većinski i manjinski nacionalizmi¹⁶, postavljeni bilo kao preventivni bilo kao reaktivni, skloni su zaokretu ka nasilju. Zato je i „obezbeđivanje odgovarajućeg stanovništva” u formi „etničkog čišćenja”, što je jedna od ključnih odlika događaja na Zapadnom Balkanu tokom devedesetih, često shvatano i sprovedeno kako bi se obezbedila ili izborna legitimacija u budućnosti ili etnička hegemonija na spornoj teritoriji. To je bilo najizraženije u državama, gde su manjinske zajednice bile u mogućnosti da svoje zahteve za kolektivna prava podignu na nivo borbe za kontrolu nad teritorijom koju naseljavaju kao dominantna, većinska grupa.

Nasilno „obezbeđivanje odgovarajućeg stanovništva” bilo je jedan od karakterističnih odgovora na glavni izazov sa kojima su se suočavale multietničke države i na Zapadnom Balkanu i u Podsaharskoj Africi: „(...) rast broja grupa koje su mogle da zahtevaju beskrajna prava i resurse” (Solway 2004: 134) ili teritorijalnu

¹⁴ Alesina, Isterli i Matuševski (Alesina, Easterly, Matuševski) definišu veštačke države „kao one u kojima se političke granice ne podudaraju sa podelom na nacije, kakvu žele ljudi na terenu”. Oni pišu da „80 procenata afričkih granica prate latitudalne ili longitudinalne linije i da mnogi naučnici veruju da takve veštačke (neprirodne) granice, koje stvaraju etnički fragmentisane zemlje ili, shodno tome, dele pripadnike istog naroda u susedne zamlje, leže u korenu afričke ekonomske tragedije” (2006).

¹⁵ Kao i mnogi drugi autori, Ake, Herbst, Isterli i Levin često koriste reči „Afrika” i „Podsaharska Afrika” kao sinonime.

¹⁶ Braubaker (Braubaker) pravi izuzetno korisnu razliku između „autonomističkog nacionalizma nacionalnih manjina” i „nacionalizujućih nacionalizama novih država u kojima žive”, čiji se zahtevi, koje su formulisali pripadnici većinske zajednice, postavljaju „u ime ciljeva 'središnje nacije' ili nacionalnosti, definisani u etnokulturalnim pojmovima i jasno različiti od građanstva u celini” (1996: 4-5).

autonomiju, zahtev koji je često bio samo uvertira u secesionističku borbu. U oba regiona ovo je predstavljalo tipičan izraz „krize državnosti” tokom prethodne dve decenije (O’Leary 2004a: 6–9).

Demokratija nije bila jedini istaknuti, ali je bila često ignorisani faktor koji je iskušavao različite „graditelje” i „stabilizatore” država da koriste ili razmatraju „inženjering stanovništva”. Uglavnom paralelno, mada je u pitanju proces sa nešto dužom istorijom, došlo je do toga da, kako piše Zaher (Mark W. Zacher), „norma teritorijalnog integriteta postane centralni stub međunarodnog poretka”. Granice između država učinjene su manje fleksibilnim. Nagli kraj kolonijalizma u ranim šezdesetim i podjednako neočekivani kraj komunizma u poznim osamdesetim izručili su veliki broj država u globalni politički poredak, koji zahteva da granice budu istovremeno jake („granice nisu zamrznute, ali državama je praktično zabranjeno da ih menjaju silom”) i slabe (ne treba da „razdvajaju ljude”, već da ih „vezuju zajedno”) (Zacher 2001: 246).

Rezultat toga bio je da u „savremenom periodu postoji mnogo više država – često izuzetno slabih – čije su granice po pravilu stabilne” (Hironaka 2005: 2). U nerazvijenim regionima i u regionima u razvoju suočeni smo sa velikim brojem slabih država, „beskrajnih ratova” i dugotrajnih održavanja stanja „ni rata ni mira”. Potencijalno eksplozivna hronična nestabilnost i problemi održavanja ili uspostavljanja kontrole i reda navodili su različite aktere, angažovane u ovim slabim i propadajućim državama sa jakim granicama, da rešenje iznova traže u „prilagođavanju” ili „prepravljaju” populacije.

Paradoks je da su diskursi zaštite ljudskih prava i kažnjivosti ratnih zločina, važni sastojci neoliberalnih, hiperglobalističkih narativa, povremeno korišćeni kako bi upotrebu i prihvatanje rezultata nehumanih državotvornih politika učinili manje transparentnim i, samim tim, prihvatljivijim. „Politike nazivanja” (Mamdani 2009: 279–280), vezivanje koncepata lične krivice i kolektivne odgovornosti¹⁷, kao i ostali diskursi viktimizacije¹⁸ vezani za ratne zločine i genocid, često su korišćeni za pribavljanje legitimiteta nasilju i maskiranje njegove nehumane prirode. To je bilo najdelotvornije onda kada je nasilje pogađalo pripadnike etnokulturalne zajednice iz koje dolaze „glavni”, najbrojniji ili najozloglašeniji izvršioци ratnih zločina.¹⁹

Globalni aktivistički diskursi i prakse činili su integralni deo različitih moralizatorskih „politika nazivanja” i sramoćenja, te su imali odlučujuću ulogu u prihvatanju visoko selektivnog i pažljivo doziranog liberalnog i „kosmopolitskog” intervencionizma zapadnih sila. Nažalost, cilj često nije bio samo zaustavljanje nasilja, što

¹⁷ Neki autori i aktivisti smatraju da je legitimno čak i pripisivanje kolektivne krivice pripadnicima jedne etničke grupe.

¹⁸ Kojima smo nedavno bili svedoci u Ruandi, DR Kongo, Bosni, Srbiji i Kosovu.

¹⁹ Kao što su Hutu u Ruandi i Srbi na Kosovu i u Hrvatskoj.

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

BEZBEDNOST ZAPADNOG BALKANA

bi moglo da vodi tome da primena ekstremnog nasilja i represije izgubi legitimitet. Ovi globalni diskursi povremeno su korišćeni i da (pre)imenuju („rebrendiraju”) ekscese jedne strane i da tako daju legitimitet odabranim kriminalnim politikama (do)gradnje zapadnobalkanskih država. Na primer, u Hrvatskoj²⁰ je međunarodno prihvaćeno da je „obežbeđivanje odgovarajućeg stanovništva” „etničkim čišćenjem” Srba vršeno i korišćenjem nasilja i manje užasavajućih, ali podjednako efektivnih, administrativnih oblika, koji su na Zapadu bili dočekani sa blagim, nekonekventnim kritikama.

Ljudska cena ratova na postjugoslovenskom prostoru, osećaj da nam gori pod nogama, strah od različitih „buradi baruta”, želja da se balkanska kriza okonča „jednom za sva vremena” i „serijska” humanitarna katastrofa bili su neki od razloga zbog kojih lokalni akteri nisu bili jedini koji su primenjivali, zagovarali ili prećutno prihvatili različite nasilne i nehumane ideje i politike. Zapadne sile, često samo prurušene u „međunarodnu zajednicu”, pokazivale su pragmatičan, ambivalentan i kontradiktoran odnos prema izgradnji postjugoslovenskih država. Iako je ponekad teško jasno razdvojiti inženjering teritorije i stanovništva, možemo prepoznati tri različita zapadna odgovora i načina uključivanja u zapadnobalkanske državotvorne poduhvate.

Prvi, u slučaju Srbije, gde smo bili svedoci „svodenja države na pravu meru” „odmrzavanjem” norme teritorijalnog integriteta, što je imalo snažnu međunarodnu podršku. Kosovski (ne)presedan predstavlja redak skorašnji slučaj prihvatanja secesije bez prethodnog postizanja konsenzusa. Dubiozna tvrdnja da to nije bio presedan, kako sugerise Čarls King (Charles King), zasniva se na dva presedana, koji su navedeni jedan za drugim u preambuli kosovske Deklaracije nezavisnosti. Prvi je da je „Kosovo specijalan slučaj”, to jest „istorijska retkost” koja nema veze ni sa jednim principom ili idejom na koju se redovno pozivaju autori sličnih proklamacija u novijoj istoriji (King 2010: 127). Drugi presedan vezan je za navođenje „godina progona i nasilja na Kosovu koji su probudili savest svih civilizovanih ljudi”, što predstavlja pozivanje na kršenje ljudskih prava sličnih onima koje uporno pominje veliki broj grupa i „nacija” širom sveta (Republic of Kosovo Assembly 2008).

Drugi odgovor je očit u slučaju Hrvatske, gde je Zapad dao legitimitet „obežbeđivanju odgovarajućeg stanovništva” države pomoću „etničkog čišćenja” Krajine, koje je „utrlo put konsolidaciji države” (King 2010: 129). Međunarodna zajednica prihvatila je rezultate skupa nasilnih i „administrativnih” politika, koje

²⁰ Direktna vojna intervencija Zapada bila je, uglavnom, ograničena na bombardovanje radarских položaja i raketnih postrojenja pod kontrolom krajiških Srba u samo predvečerje „Oluje”.

su uspešno eliminisale mogućnost da teritorijalno koncentrisana srpska manjina ikada svoje zahteve izrazi u formi težnje za dobijanje teritorijalne autonomije. To je presedan u Evropi posle završetka Drugog svetskog rata, mada ne treba gubiti iz vida da je stvorena uglavnom etnički homogena država i da je malo verovatno da će se ona u budućnosti ponovo suočiti sa unutrašnjim pritiscima da bude svedena „na pravu meru”.

Treći odgovor, u slučaju Makedonije i Bosne i Hercegovine, izražen je u odluci međunarodne zajednice da spreči potpuno sprovođenje (na celoj teritoriji) strategije „izgradnje nacije većine” zapadnoevropskog tipa. Ove dve zemlje su danas slabe, podeljene i krhke države. Obe su iskusile nasilno „obezbeđivanje odgovarajućeg stanovništva”, ali je „svođenje države na pravu meru” ostalo ograničeno na uspostavljanje jasnih, mada često nevidljivih²¹, unutrašnjih granica. Odlučnost mnogih etnički zasnovanih političkih partija i organizacija da nastave da se zalažu za „obezbeđivanje odgovarajućeg stanovništva”, „svođenje države na pravu meru” ili i jednog i drugog često je ostala sasvim netransparentna²², prvenstveno zahvaljujući direktnom mešanju Zapada ili političarenju koje je zasnovano na viktimizaciji.²³

Sva tri divergentna zapadna odgovora često su bila uokvirivana na isti način, što sugerise nastavak realpolitike, duboko ukorenjene pristrasnosti i sumnjive ideološke temelje promocije ljudskih prava, demokratije i međunarodne krivične pravde. Pomenuti predsedani²⁴ sugerisu da će moćni zapadni akteri možda ponovo biti spremni da prihvate („nagrade”) nasilnu izgradnju država i nepoštovanje univerzalnih normi. Mnoga ritualna pozivanja na globalne diskurse tranzicione pravde, ukidanja „kulture nekažnjivosti”, multietničnosti, građanskog društva i sličnog, često zvuče „šuplje” ili dvolično. Ona lokalnim vođama često služe samo kao korisna, politički korektna oruđa odložene („zamrznute”) etnocentrične „izgradnje nacionalne države većine”. Njihova inkluzivna retorika ne može se uzimati kao pokazatelj toga da su ključni lokalni akteri prihvatili čak i najpoželjnije aspekte globalizacije ljudskih prava. To su samo neki od razloga zbog kojih na Zapadnom Balkanu još postoji opasnost od daljeg nasilnog „svođenja na pravu meru”.

Ipak, razmere izazova i pritisaka koji su vezani za diverzitet u pojedinim zemljama bitno su promenjene tokom prethodne dve decenije, naročito u Srbiji, na Kosovu i u Hrvatskoj, gde je Zapad, uglavnom, dao saglasnost za etnocentričnu izgradnju i „dogradnju” država. Za razliku od Hrvatske, Srbija i Kosovo se i dalje suočavaju sa hronično destabilišućim unutrašnjim pritiscima. U slučaju Srbije ti pritisci su, ipak, znatno smanjeni, mada nije mali broj

GLOBALIZACIJA I IZGRADNJA DRŽAVE

²¹ Na primer, najuočljiviji znaci podela u jasno prostorno podeljenim gradovima u Bosni, kao što su Novi Travnik i Mostar, jesu boje tabli sa imenima ulica i „brendovi” na tendama u kaficama. Naime, mesta koja posećuju Bošnjaci, u „njihovom” delu grada, obično imaju znak „Sarajevska”, po mineralnoj vodi koja se puni u Sarajevu, dok „hrvatska mesta” najčešće imaju tende sa znakom „Ožujsko”, po pivari u Hrvatskoj. Poneka *Heineken* tenda donekle komplikuje ovu bosansku vezbu prepoznavanja državotvornog „ketmana”. U drugačije podeljenim gradovima, kao što su Stolac i Srebrenica, gde su podelile fragmentarnije i manje jasno definisane u prostoru, identifikacija etnifikovanih prostora složenija je i uključuje drugačije definisan skup značenja.

²² Na primer, potrebno je da neko ozbiljno ne poznaje situaciju u Makedoniji da bi zaključio da naziv velike albanske partije, Demokratska unija za integraciju, podrazumeva integraciju Makedonije, a ne Albanaca koji žive u nekoliko balkanskih država.

²³ To je najvidljivije u pažljivoj koreografiji godišnjih masovnih sahrana žrtava genocida u Srebrenici. Čak i patnja srebreničkih žena, koje iznad svega žele da „stave tačku” i konačno sahrane svoje pobijene mušakce, biva produžena zarad obezbeđivanja publiciteta koji će svake naredne godine doneti kolektivne sahrane. Glavni politički cilj manipulacije telima nevinih žrtava srpskih zločina jeste u tome da doprinese obnovi Bosne kao unitarne, recentralizovane države. Neke od ovih žena su u bosanskim medijima otvoreno govorile da su ekshumacije i identifikacije tela odlagane kako bi zadovoljile političku potrebu bošnjačkih lidera da imaju par stotina tela za sahranjivanje svakog 11. jula i da tako produže „trajanje” medijski privlačnog događaja. To predstavlja najnoviji izraz mnogo šireg trenda, koji je u ovom regionu Milošević inicirao u kasnim osamdesetim godinama kada je uspešno iskoristio ekshumacije masovnih grobnica iz Drugog svetskog rata kako bi podstakao ultranacionalističke i soviništiske politike u oblastima koje su bile naseljene Srbima. U međuvremenu, dokazivanje (i „dokazivanje”) jednog genocida – ili još bolje nekoliko genocida – kojima je nečija etnička zajednica bila žrtva – postalo je glavna karakteristika balkanskih perverzних ne-kropoličkih diskursa i povezanosti etnocentričnih državotvornih politika u eri globalizacije (Cirjaković 2009).

GLOBALIZACIJA I
IZGRADNJA DRŽAVE

²⁴ Kako tvrdi King (2010: 129), „može se pokazati da je 'Krajiški presedan' snažniji model od kosovskog". Izgleda da su granice postale „svete” i „nepovredive” više od ljudi.

²⁵ To često nije zabeleženo u zvaničnim statistikama, na primer, u slučajevima „zamene imovine” u Mostaru i Skoplju, što vodi daljoj homogenizaciji stanovništva na dve obale Neretve, odnosno Vardara (mada dve reke ne prate liniju prostornih podela).

²⁶ U Bosni su „manjinski povratnici” uglavnom bili siromašni i stariji ljudi, koji su ostali vezani za svoju imovinu ili nisu bili u stanju da se prilagode životu u gradovima koji su posle rata ostali pod kontrolom naroda kome pripadaju.

²⁷ Od 2004. godine, tokom čestih boravaka u Srebrenici, redovno sam pitao stanovnike, i Srbe i Bošnjake, da li su ikada popili piće u kafetu čiji je vlasnik pripadnik druge etničke grupe. Većina je odgovorila da jeste, mada je malo ko od njih umeo da kaže kada je poslednji put to učinio.

²⁸ Škelzen Maliki (Shkelzen Maliqi) iskoristio je ovaj pojam kako bi opisao postojanje „suštinski nezavisnog društva” kosovskih Albanaca u periodu kada je pokrajina bila pod vlašću Srba (Maliki 1998: 185). Izraz „odvojeni svetovi” odlično opisuje kako život u Prištini i u drugim multietničkim gradovima na predratnom Kosovu, pre NATO intervencije 1999. godine, tako i stanje u mešanim gradovima u postdejtonskoj Bosni. Malikijeva metafora je validna i na „nacionalnom” nivou, i u Bosni i na Kosovu, u kome još ima srpskih zajednica.

²⁹ Može se opaziti (mada to nije uvek vidljivo onima koji dolaze sa strane) i u gradovima u Makedoniji (Tetovo i Ohrid, na primer) i u nekim mestima u Srbiji (kao što su Novi Pazar i Bujanovac).

aktera koji veruju da je Srbija i dalje prevelika, kao i onih koji smatraju da je nepravredno mala.

U Makedoniji i Bosni postoji mnogo veći, mada ne i immanentan, rizik od obnove sukoba. Veliki deo stanovništva ne smatra ove države „svojim”, te maše zastavama, i bukvalno i metaforički, susednih „matičnih država” (*kin states*). Nasilje je prestalo, ali se u obe države²⁵ nastavlja dobrovoljno, etnički utemeljeno „obezbeđivanje odgovarajućeg stanovništva”. Sa druge strane, migracije koje sugerišu poništavanje rezultata politika „etničkog čišćenja” (ono što UNHCR naziva „manjinski povraci”) ostale su, po pravilu, ili „nezadovoljavajuće” (UN Security Council 2006) ili je na njih odgovoreno mešavinom netrpeljivosti i ignorisanja koje sprovode pripadnici dominantne etničke grupe u određenoj oblasti (bez obzira da li se radi o predratnoj većini ili o onoj koja je stvorena etničkim proterivanjem).²⁶

Čak i uspešni „manjinski povraci”, oni koji nisu dočekivani nasiljem (i nisu poslužili kao povod za novu rundu „etničkog čišćenja”), često su rezultirali različitim oblicima segregacije i „geotizacije”. Po pravilu, ti povraci ne predstavljaju znak stvarnog odustajanja od logike koja je tokom ratova devedesetih bila stub nasilnog „obezbeđivanja odgovarajućeg stanovništva” u različitim državnim i subdržavnim entitetima na postjugoslovenskom prostoru. Ovi povraci predstavljaju prebacivanje logike etnifikacije prostora na nove lokalne i sublokalne nivoe.

Značenje pojma „sublokalno” u ovom kontekstu moguće je ilustrovati opisom ulice u današnjoj Srebrenici, gde je „bošnjačka” čevabdžinica odmah pored „srpske” prodavnice koja je pak tik uz „bošnjački” kafe... Ova bošnjačka i srpska mesta čine dva jasno definisana, mada ne i kontinualna, prostora čije granice retko prekoračuju pripadnici drugog naroda.²⁷ Pored Srebrenice, ovakva vrsta sublokalnog etničkog distanciranja i segregacije na mikronovou, nalik pačvorku, primetna je u mnogim drugim gradovima od 1999. godine, kada su počeli značajniji „manjinski povraci” u Bosni. Ovakvo etničko razdvajanje prostora, bez granice u formi linije, dovodi do stvaranja „odvojenih svetova”²⁸, naseljenih razdvojenim, otuđenim zajednicama unutar istog grada ili iste četvrti. Ovakvo, netransparentno, fluidno razgraničeno distanciranje i segregacija postali su česti i van Bosne, te danas predstavljaju način života u mnogim multietničkim sredinama u bivšoj Jugoslaviji.²⁹

U nekim sredinama podele su mnogo očitije a prostorne granice mnogo jasnije – što ta mesta čini očitim metama za dalje „svođenje države na pravu meru”. Na primer, u Mostaru i Novom Travniku Bošnjaci i Hrvati naseljavaju sasvim razdvojene prostore.

Granica koja razdvaja dve zajednice prati liniju fronta iz novembra 1995. godine, pa interakcije pripadnika dve zajednice koje nisu vezane za trgovinu ili za posao predstavljaju izuzetke koji se obično tolerišu.

Situacija u Stolcu, gradu u istočnoj Bosni koji je pod kontrolom Hrvata, mnogo je složenija – obeležavaju je podele koje su po svom karakteru negde između onih kakve postoje u Srebrenici i onih kakve zapažamo u Novom Travniku. Naime, linije razdvajanja su manje jasne nego u Novom Travniku, ali mnogo očitije nego u Srebrenici. Bošnjački povratnici su, uglavnom, grupisani u određenim delovima grada. Stolačka Srednja škola je „dvostruka škola”. Ovaj naizgled čudan, kolokvijalni izraz sasvim je odgovarajući. Škola, u suštini, predstavlja „dve škole pod jednim krovom” – sa dva različita programa po kojima nastavu prate bošnjački i hrvatski daci koji idu u školu/škole smeštene u istoj zgradi, u dve različite smene i koji koriste odvojene ulaze (Kaletović 2011). Takođe, oni hodaju do škole i od škole različitim stranama ulice i šansu da dođe do interakcije (a time i sukoba) smanjuju na najmanju moguću meru. I primer Stolca odlično ilustruje situaciju u nekim multietničkim gradovima, sa velikom „povratničkom” populacijom, naročito u Federaciji, većem od dva entiteta koji, uz distrikt Brčko, čine postdejtonsku Bosnu. Bez obzira na stepen transparentnosti i na vrstu prostornih podela, odnosi između pripadnika različitih zajednica u „mešanim gradovima”³⁰ uglavnom su svedeni na neizbežne svakodnevne kontakte koji su, obično, posebno mrski pripadnicima dominantne („vladajuće”) etničke zajednice u gradu.³¹

Bosna je ostala najslabija karika na Zapadnom Balkanu – (nepriznati) evropski protektorat, zemlja „koja još nije spremna da preuzme odgovornost za svoje poslove”, često opisivana kao balkanska verzija „veštačke države”, zbog čega su mnogi u strahu od mogućeg „povlačenja Zapada” (Bancroft 2010). Na sreću, kako piše Bajart, „nikada nije sasvim izvesno da će se desiti najgore” i, vremenom, „bavak krvavog rasturanja”, koji je tokom devedesetih bio snažno prisutan u različitim regionima opterećenim intenzivnom i nasilnom državogradnjom, „kao da se povukao”. Međutim, s druge strane, ne treba zaboraviti da je „Dejtonski sporazum diplomatski potvrdio etničko čišćenje” i da je „povratak na multikulturalizam u Bosni danas samo jedan utopijski cilj koji je, pri tome, opasan” (Bayart 2005: 63).

Primeri iz podeljenih „dvostrukih gradova” u Bosni koje sam naveo ilustruju prirodu i stepen ukorenjenosti izazova vezanih za diverzitet u celom regionu, u svim „mešanim državama” koje

³⁰ Nažlost, bilo bi prilično nepravilno nazvati današnje Sarajevo „mešanim gradom”. Nekada multietnička prestonica Bosne postala je bošnjački grad, u kome živi jedan broj Hrvata, Srba i Jevreja.

³¹ Hrvati na primeru Stolca i Srbi u slučaju Srebrenice.

moraju da se nose sa latentnim, uglavnom, iredentističkim težnja-
ma različitih etničkih zajednica. Separatističke agende, etničke pro-
valije i nepoverenje „na terenu” treba posmatrati imajući u vidu
neiskrenu, samo retoričku podršku koju mnogi ključni lokalni ak-
teri daju ideji inkluzivne multietničke države i izgradnji institucija.
I pored čestih proklamacija u Briselu (i drugim zapadnim prestoni-
camama) da „više neće biti promena granica” na Balkanu, etničke
podele, ali i snovi o sledećoj rundi dočrtavanja granica imaju sna-
žno uporište u živom sećanju na dvodecenijsko nedosledno, selek-
tivno i oklevanjem obeleženo uključivanje Zapada u izgradnju dr-
žava u regionu. U takvim okolnostima, različiti spoljni i unutraš-
nji faktori mogu lako da destabilizuju i „nacije” i subnacionalne
etnocentrične prostore nabijene secesionističkim strastima i okinu
sledeću fazu nasilnog „obebeđivanja odgovarajućeg stanovniš-
tva” i „svođenja na pravu meru” krhkih i još uvek multietničkih
država.

Bibliografija:

- Ake, C. *Democracy and development in Africa*. Washington, D. C.: The Brookings Institution, 1996.
- Alesina, A. and W. Easterly; Matuszecki, J. „Artificial States.” *William Easterly*, February 2006. <http://williameasterly.files.wordpress.com/2010/08/59_easterly_alesina_matuszeski_artificialstates_prp.pdf> 5. november 2011.
- Bancroft, I. „Bosnia must ‘cease being a protectorate.’” *TransConflict*. 20. 10. 2001 [online]. <http://www.transconflict.com/2010/10/bosnia-must-cease-being-a-protectorate-201/20>. novembar 2011.
- Bayart, J. *Global Subjects: a Political Critique of Globalization*. Cambridge: Polity Press, 2007.
- Bayart, J. *The Illusions of Cultural Identity*. London: Hurst and Company, 2005.
- Berman, B. and Eyoh, D.; Kymlicka, W. Introduction. In: Berman, B. and Eyoh, D.; Kymlicka, W. (eds.) *Ethnicity and Democracy in Africa*. Oxford: J. Currey, 2004.
- Brubaker, R. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Ćirjaković, Z. „Nekropolitike.” *NSPM*, 14. 10. 2009 [onlajn]. <<http://www.nspm.rs/istina-i-pomirenje-na-ex-yu-prostorima/nekropolitike.html?alphabet=l>> 1. avgust 2011.
- Easterly, W. and Levine, R. „Africa’s growth tragedy: Policies and Ethnic Divisions.” *William Easterly*, april 1997 [online]. <<http://williameasterly.files.wor>

- dpress.com/2010/08/17_easterly_levine_africagrowthtragedy_prp.pdf> 5. novembar 2011.
- Held, D. „Democracy and Globalization.” *Global Governance*, 3, 1997: 251–267.
- Hironaka, A. *Neverending wars: the international community, weak states, and the Perpetuation of Civil War*. Cambridge: Harvard University Press, 2005.
- James, H. *A German identity: 1770 to the present day*. London: Phoenix Press, 2000.
- King, C. *Extreme Politics: Nationalism, Violence, and the End of Eastern Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Kaletović, B. „Dve škole pod jednim krovom.” *SETimes.com*, 13. 7. 2011 [online]. <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/features/2011/07/13/feature-04> 20. novembar 2011.
- Kymlicka W. Nation-Building & Minority Rights: Comparing Africa and the West. In: Berman, B. and Eyoh, D.; Kymlicka, W. (eds.) *Ethnicity and Democracy in Africa*. Oxford: J. Currey, 2004.
- Laitin, D. D. *Language repertoires and state construction in Africa*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Laitin, D. D. *Nations, States, and Violence*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Maliqi, S. *Kosova: Separate Worlds*. Prishtina: MM Society and Dukaghini Publishing House, 1998.
- Mamdani, M. *Saviors and Survivors: Darfur, Politics and the War on Terror*. Cape Town: HSRC Press, 2009.
- O’Leary, B. Introduction. In: O’Leary, B. and Lustick, S. I.; Callaghy, T. (eds.) *Right-sizing the State*. Oxford: Oxford University Press, 2004a.
- O’Leary, B. The Elements of Right-Sizing and Right-Peopling the State. In: O’Leary, B. and Lustick, S. I.; Callaghy, T. (eds.) *Right-sizing the State*. Oxford: Oxford University Press, 2004b.
- Pande, R. Understanding political corruption in low income countries. In: Shultz, T. P. and Strauss, J. (eds.) *Handbook of development economics: Volume 4*. Amsterdam: North Holland, 2008.
- Republic of Kosovo assembly. *Kosovo Declaration of Independence*. 2008 [online]. <<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,128,1635>> 15. april 2011.
- Solway, S. J. Reaching the Limits of Universal Citizenship. In: Berman, B. and Eyoh, D.; Kymlicka, W. (eds.) *Ethnicity and Democracy in Africa*. Oxford: J. Currey, 2004.
- UN Security Council. *Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2006/707*. 2006 [online]. <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/453785758.html>> 20. april 2011.
- Zacher M. W. „The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force.” *International Organization*, 55 (2), 2001.

Uputstvo autorima

Bezbednost Zapadnog Balkana je časopis Beogradskog centra za bezbednosnu politiku. Tekstovi koje objavljujemo u časopisu bave se regionalnim bezbednosnim temama, ali takođe obrađuju i probleme nacionalne i globalne bezbednosti. Uredništvo posebno pozdravlja tekstove koji problematizuju bezbednosne transformacije sa interdisciplinarnog stanovišta i koji ukrštaju različita teorijska polazišta. Posebna rubrika posvećena je recenzijama najnovijih izvora iz oblasti bezbednosnih studija, političkih nauka, međunarodnih odnosa i ostalih srodnih naučnih disciplina. Časopis Bezbednost Zapadnog Balkana je iniciran kao deo projekta Beogradske škole za studije bezbednosti u okviru Beogradskog centra za bezbednosnu politiku, koji je okončan 2009. godine.

Tekstovi koji autori predaju uredništvu treba da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima:

- Poželjna dužina tekstoava: od 2.500 do 4.500 reči
- Font: Times New Roman, prored: 1,5
- Naslovna strana rada treba da sadrži naslov rada, ime(na) autora i prezime(na) autora, naziv institucije(a) u kojoj radi(e), zvanje i e-mail adresu prvog potpisanog autora radi eventualnog kontakta. Sažetak treba da sadrži 100 do 150 reči i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Neposredn ispod sažetka, autor navodi do 10 ključnih reči.
- U fusnotama davati samo propratne komentare
- Koristiti harvardski sistem navođenja literature po ugledu na predlog Matice srpske za srpsku sttandardizaciju ovog sistema. U ovom broju časopisa objavljujemo detaljno uputstvo za navođenje literature.
- Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom* u kojoj će to posebno napomenuti.
- Latinske, starogrčke i druge neengleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic* (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
- Autori mogu radove slati na na: office@ccmr-bg.org sa naznakom: *Za WBSO*. Svi radovi se recenziraju i nakon toga redakcija donosi odluku o štampanju.

Detaljno uputstvo za navođenje literature

Bibliografska parenteza

Bibliografska parenteza, kao umetnuta skraćenica u tekstu koja upućuje na potpuni bibliografski podatak o delu koje se citira, naveden na kraju rada, sastoji se od otvorene zagrade, prezimena autora, godine objavljivanja rada koji se citira, te oznake stranice sa koje je citat preuzet i zatvorene zagrade. Prezime autora navodi se u izvornom obliku. Na primer:

(Ivić 1986: 128)	za bibliografsku jedinicu:	Ivić, Pavle. <i>Srpski narod i njegov jezik.</i> – 2. izd. Beograd: Srpska književna zadruga, 1986.
------------------	----------------------------	--

Ako se citira više susednih stranica istog rada, daju se cifre koje se odnose na prvu i poslednju stranicu koja se citira, a između njih stavlja se crta, na primer:

(Ivić 1986: 128–130)	za bibliografsku jedinicu:	Ivić, Pavle. <i>Srpski narod i njegov jezik.</i> – 2. izd. Beograd: Srpska književna zadruga, 1986.
----------------------	----------------------------	--

Ako se citira više nesusednih stranica istog rada, cifre koje se odnose na stranice u citiranom radu, odvajaju se zapetom, na primer:

(Ivić 1986: 128, 130)	za bibliografsku jedinicu:	Ivić, Pavle. <i>Srpski narod i njegov jezik.</i> – 2. izd. Beograd: Srpska književna zadruga, 1986.
-----------------------	----------------------------	--

Ukoliko je reč o stranom autoru, prezime je izvan parenteze poželjno transkribovati na jezik na kome je napisan osnovni tekst rada, na primer Dž. Marfi za James J. Murphy, ali u parentezi prezime treba davati prema izvornom obliku i pismu, npr.

(Murphy 1974: 95)	za bibliografsku jedinicu:	Murphy, James J. <i>Rhetoric in the Middle Ages: A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance.</i> Berkeley: University of California Press, 1974.
-------------------	----------------------------	---

Kada se u radu pominje više studija koje je jedan autor publikovao iste godine, u tekstualnoj bibliografskoj napomeni potrebno je odgovarajućim azbučnim slovom precizirati o kojoj se bibliografskoj odrednici iz konačnog spiska literature radi.

Na primer: (MURPHY 1974a: 12).

Ukoliko bibliografski izvor ima više autora, u umetnutoj bibliografskoj napomeni navode se prezimena prva dva autora, dok se prezimena ostalih autora zamenjuju skraćenicom: i dr.:

(Ivić, Klajn i dr. 2007)	za bibliografsku jedinicu:	Ivić, Pavle i Ivan Klajn, Mitar Pešikan, Branislav Brborić. <i>Srpski jezički priručnik</i> . 4. izd. Beograd: Beogradska knjiga, 2007.
--------------------------	-------------------------------	--

Ako je iz konteksta jasno koji je autor citiran ili parafraziran, u tekstualnoj bibliografskoj napomeni nije potrebno navoditi prezime autora.

Na primer: Prema Marfijevom istraživanju (1974: 207), prvi sačuvani traktat iz te oblasti sročio je benediktinac Alberik iz Monte Kasina u drugoj polovini XI veka.

Ako se u parentezi upućuje na radove dvaju ili više autora, podatke o svakom sledećem radu treba odvojiti tačkom i zapeatom.

Na primer: (Belić 1958; Stevanović 1968)

Ako je u tekstu, usled nemogućnosti da se koristi primarni izvor, preuzet navod iz sekundarnog izvora, u parentezi je neophodno uz podatak o autoru sekundarnog izvora navesti i reč: prema).

Na primer: „Usmenost“ i „narodnost“ bugarštica Nenad Ljubinković dovodi u vezu sa prilagođenošću sredini (prema Kilibarda 1979: 7) ...

Citirana literatura

Citirana literatura daje se u zasebnom odeljku naslovljenom *Citirana literatura*. U tom odeljku razrešavaju se bibliografske parenteze skraćeno navedene u tekstu. Bibliografske jedinice (reference) navode se po abecednom redu prezimena prvog ili jedinog autora kako je ono navedeno u parentezi u tekstu. Prezimana i imena svih autora, ili u izuzetnim slučajevima neki drugi element reference koji se navode se masnim (boldovanim) slovima. U posebnom odeljku daju se novinski članci na koje se autor poziva u tekstu.

Monografska publikacija:

Prezime, ime autora i ime i prezime drugog autora. *Naslov knjige*. Podatak o imenu prevodioca, priređivača, ili nekoj drugoj vrsti autorstva. Podatak o izdanju ili broju tomova. Mesto izdavanja: izdavač, godina izdavanja.

Primer:

Belić, Aleksandar. *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku: lingvistička ispitivanja.* Knj. 1. – 2. izd. Beograd: Nolit, 1958.

Miletić, Svetozar. *O srpskom pitanju.* Izbor i predgovor Čedomir Popov. Novi Sad: Gradska biblioteka, 2001.

Monografska publikacija sa korporativnim autorom:

Komisija, asocijacija, organizacija, uz koju na naslovnoj strani nije navedeno ime individualnog autora, preuzima ulogu korporativnog autora, npr.

Beogradska filharmonija. *Sezona 2005–2006: Ciklus Hans Svarovski.* Beograd: Beogradska filharmonija, 2005.

Anonimna dela:

Dela za koja se ne može ustanoviti autor prepoznaju se po svome naslovu, npr

Bugarštice. Izbor i predgovor Novak Kilibarda. Beograd: Rad, 1979.

Zbornik radova sa konferencije:

Pantić, Miroslav (ur.). *Resava (Gornja i Donja) u istoriji, nauci, književnosti i umetnosti.* Naučni skup, Despotovac, 20–21. avgust 2003. Despotovac: Narodna biblioteka «Resavska škola», 2004.

Monografske publikacije sa više izdavača:

Palibrk-Sukić, Nesiba. *Ruske izbeglice u Pančevu, 1919–1941.* Predgovor Alekseja Arsenjeva. Pančevo: Gradska biblioteka: Istorijski arhiv, 2005.

Dorđević, Ljubica. *Bibliografija dela Desanke Maksimović, 1920–1971.* Beograd: Filološki fakultet: Narodna biblioteka Srbije: Zadužbina Desanke Maksimović, 2001.

Fototipsko izdanje:

Prezime, ime autora. *Naslov knjige.* Mesto prvog izdanja, godina prvog izdanja. Mesto ponovljenog, fototipskog izdanja: izdavač, godina reprint izdanja.

Primer:

Solarić, Pavle. *Pominak knjižeski.* Venecija, 1810. Indija: Narodna biblioteka „Dr Đorđe Natošević“, 2003.

UPUTSTVO AUTORIMA

Sekundarno autorstvo:

Zbornici naučnih radova opisuju se prema imenu urednika ili priređivača.

Prezime, ime urednika (ili priređivača). *Naslov dela*. Mesto izdavanja: izdavač, godina izdavanja.

Primer:

Radovanović, Milorad (ur.). *Srpski jezik na kraju veka*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU – Službeni glasnik, 1996.

Jovanović, Slobodan (ur.). *Narodna biblioteka Kruševac*. Kruševac: Narodna biblioteka Kruševac, 1977.

Rukopis

Prezime, ime. *Naslov rukopisa* (ako postoji ili ako je u nauci dobio opšteprihvaćeno ime). Mesto nastanka: Institucija u kojoj se nalazi, signatura, godina nastanka.

Primer:

Nikolić, Jovan. *Pesmarica*. Temišvar: Arhiv SANU u Beogradu, sign. 8552/264/5, 1780–1783.

Rukopisi citiraju prema folijaciji (npr. 2a–3b), a ne prema paginaciji, izuzev u slučajevima kad je rukopis paginiran.

Prilog u serijskoj publikaciji:**Prilog u časopisu:**

Prezime, ime autora. „Naslov teksta u publikaciji.“ *Naslov časopisa* broj sveske ili toma (godina, ili potpun datum): strane na kojima se tekst nalazi.

Primer:

Ribnikar, Jara. „Nova stara priča.“ *Letopis Matice srpske* knj. 473, sv. 3 (mart 2004): str. 265–269.

Prilog u novinama:

Prezime, ime autora. „Naslov teksta.“ *Naslov novina* datum: broj strana.

Primer:

Kljakić, Slobodan. „Čerčilov rat zvezda protiv Hitlera.“ *Politika* 21. 12. 2004: 5.

Monografska publikacija dostupna online:

Prezime, ime autora. *Naslov knjige.* <adresa sa Interneta>. Datum preuzimanja.

Primer:

Veltman, Kevin H. *Augmented Books, knowledge and culture.* <<http://www.isoc.org/inet2000/cdproceedings/6d/6d.>> 02. 02. 2002.

Prilog u serijskoj publikaciji dostupan online:

Prezime, ime autora. „Naslov teksta.“ *Naslov periodične publikacije.* Datum periodične publikacije. Ime baze podataka. Datum preuzimanja.

Primer:

Toit, Albert. „Teaching Info-preneurship: students’ perspective.“ *ASLIB Proceedings* February 2000. Proquest. 21. 02. 2000.

Prilog u enciklopediji dostupan online:

„Naziv odrednice.“ *Naslov enciklopedije.* <adresa sa Interneta>. Datum preuzimanja.

Primer:

„**Wilde, Oscar.**“ *Encyclopedia Americana.* < <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-92614715.html> > 15. 12. 2008.

BZB

Uređivački odbor:

Bari Rajan, predavač, Odeljenje za politiku i javnu administraciju, Univerzitet u Limeriku

Bogoljub Milosavljević, redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu

Dragan Simić, vanredni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dušan Pavlović, docent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Ivan Vejvoda, izvršni direktor, Balkanski fond za demokratiju

Kenet Morison, počasni naučni saradnik, Škola za slovenske i istočnoevropske studije Univerzitetskog koledža u Londonu

Kornelius Frizendorf, istraživač na Ludvig-Maksimilijan univerzitetu u Minhenu i Ženevskom centru za kontrolu oružanih snaga u Ženevi

Marjan Malešič, vanredni profesor, Fakultet društvenih nauka Univerziteta u Ljubljani

Nadež Ragaru, predavač, Institut za političke studije u Parizu

Svetlana Đurđević-Lukić, istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu

Timoti Edmunds, viši predavač, Univerzitet u Bristolu

Radove objavljene u ovom časopisu nije dozvoljeno preštamovati, bilo u celini, bilo u delovima, bez izričite saglasnosti Uređivačkog odbora.

Ocene izrečene u člancima lični su stavovi njihovih autora i ne izražavaju nužno mišljenje Uređivačkog odbora ili Beogradskog centra za bezbednosnu politiku.

Iako važeći pravopis srpskog jezika još uvek ne uvažava u potpunosti rodnu ravnopravnost u jeziku, u ovom časopisu urednici preuzimaju odgovornost za odstupanja od pravila u skladu sa stavom autora tekstova.

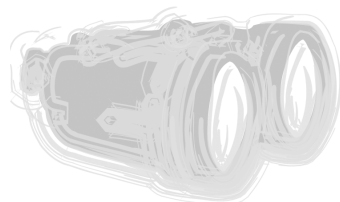
CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

327.56(497)

BEZBEDNOST Zapadnog Balkana : časopis Beogradskog centra za bezbednosnu politiku / glavni i odgovorni urednik Miroslav Hadžić. - 2006, br. 1 (jul/avgust) - . - Beograd (Gundulićev venac 48) : Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2006- (Beograd : Goragraf). - 24 cm

Ima izdanje na drugom jeziku: Western Balkans Security Observer = ISSN 1452-6115
ISSN 1452-6050 = Bezbednost Zapadnog Balkana
COBISS.SR-ID 132452876

Nº 21

Bezbednost Zapadnog Balkana je časopis Beogradskog centra za bezbednosnu politiku. Tekstovi koje objavljujemo u časopisu bave se regionalnim bezbednosnim temama ali takođe obrađuju probleme nacionalne i globalne bezbednosti. Uredništvo posebno pozdravlja tekstove koji problematizuju bezbednosne transformacije sa interdisciplinarnog stanovišta i koji ukrštaju različita teorijska polazišta. Posebna rubrika posvećena je recenzijama najnovijih izvora iz oblasti bezbednosnih studija, političkih nauka, međunarodnih odnosa i ostalih srodnih naučnih disciplina.

Beogradski centar za bezbednosnu politiku
Gundulićev venac 48
11000 Beograd
tel/fax 381(0)11-32 87 226
381(0)11-32 87 334
www.ccmr-bg.org
office@ccmr-bg.org